

Tilbakemeldinger fra fortida

Ole Christian Lagesen og Per Østerud (red)

© Høgskolen i Oslo og Akershus

Rapport 2012 nr 7

ISSN 1892-9648

ISBN 978-82-93208-12-9

Opplag trykkes etter behov, aldri utsolgt

HiOA,
Læringscenter og bibliotek,
Skriftserien
St. Olavs plass 4,
0130 Oslo,
Telefon (47) 64 84 90 00

Postadresse:
Postboks 4, St. Olavs plass
0130 Oslo

Adresse hjemmeside: <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Nettbokhandel>

For elektronisk bestilling klikk Bestille bøker

For manuell bestilling fax (47) 64 84 90 07.

Trykket hos Allkopi
Trykket på Multilaser 80 g hvit

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven og fotografiloven eller i strid med avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, Interesseorganisasjon for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale medfører erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

For fjerde gang utgir Kompetansesenteret for seniorer ved Høgskolen i Oslo og Akershus (tidligere Høgskolen i Oslo) en rapport med tekster fra et skrivekurs for seniorer.

De tidligere rapportene, «Mennesker vi møtte, valg vi tok» (2009), «Øyeblikk og tilbakeblikk» (2010), og «Biter fra livets puslespill» (2011) var alle preget av forfatterens bakgrunn fra yrker og lærergjerning innen de profesjoner høgskolen utdanner til.

Samtidig gis glimt av barndom og oppvekstvilkår for den generasjon av høgskolelærere som nå er seniorer, etter et langt, aktivt yrkesliv.

Samlingen av tekster fra dette kurset har det samme preget, og inneholder personlige fargede fortellinger med minner, erfaringer og refleksjoner. Deltakerne har, som tidligere, stort sett vært fra høgskolens senior- og pensjoniststab. Noen hadde også vært med på et tidligere kurs. I tillegg deltok tre eksterne seniorer fra det yrkesliv som høgskolen utdanner til.

Igjen takker vi forfatterne Karsten Alnæs og Gro Dahle for innledende, inspirerende forelesninger, senterets egen Egil Fossum, som sto for innføring i essayets utfordringer, og Tordis Fosse, som bidro med en forelesning om hvordan man kan skildre personer.

Journalist og forfatter Bjørn Westlie ga på særlig engasjerende vis innblikk i hvordan han arbeidet med Brageprisboka «Fars krig».

Deltakerne har i tillegg til veiledning, innspill og tilbakemeldinger fra kurslederne også utvekslet tekster underveis, og har gitt hverandre kommentarer og respons i grupper under i alt 10 samlinger.

En særlig takk til Kristin Larsen for hennes helt vesentlige innsats med ferdigstillelsen av trykklart manuskript, og til ledelse og administrasjon ved HiOA for den økonomisk-administrative støtte som har vært en forutsetning for prosjektet.

God lesning!

Oslo, april 2012

Ole Christian Lagesen
Per Østerud

Innhold

OPPVEKST I EN ANNEN TID.....	7
Ingrid Bølset Johannessen: Folkeskole i 1940-årene	9
Sigrun Nilsen: Kvalmen	19
Reidun Lappen: En kultur går tapt	23
Gudmund Hummelvoll: Den siste gjeter.....	27
Brit Næss-Andresen: Gjennom isen	35
Ingrid Bølset Johannessen: Georginene	39
Kari Underthun: Tatt på fersken.....	41
Britt Selanger: Barnet møter Lofot-slekta	43
Øyvind Tutvedt: Bygdefolk.....	47
OG SÅ VAR DET KRIG	49
Sidsel Bjørneby: Femåring våren 1945	51
Gerd Landmark: Ei fengsla mor og ein strikkekjole	55
Aase Stabell: Krigsminner.....	59
Per Østerud: Andreas – ungdomsårene 1940 til 45.....	65
PÅ YRKESLIVET LØS.....	77
Else Kokkersvold: Skam	79
Hilde Karin Qvale Høyskel: Førstereis	81
Grete Fjeldstad Traaen: Fra et liv i lære	93
Ellen M. Poulsson: Via Dolorosa	95
Anne Marie Reitan: Veien til mestring	99
Gudmund Hummelvoll: Utfordringen.....	105
Britt Selanger: En tålmodig pasient.....	109
Turid Bettum: Kokkekamp.....	111
FØDSEL – FØR OG NÅ.....	115
Turid Bettum: «Skjer’ e noe her a?»	117
Ingrid Bølset Johannessen: Velkommen til verden.....	121

BAKSPEILINNSIKTER	125
Else Kokkersvold: Mark	127
Else Kokkersvold: Skrivings mange ansikter	129
Jostein Kleiveland: Skisser av handverk og yrkeskompetanse	137
Olga Herbjørnsen: Forskjell på folk	143
Sidsel Bjørneby: Demens og teknologi	155
ANDRE TEKSTER «I EN VINTER DRYSSET HEN»	159
Kari Underthun: I fritt fall	161
Ellen M. Poulsson: Hennes eget rom	163
Turid Bettum: Tre dikt	167
Om bakgrunnen for rapporten	169

OPPVEKST I EN ANNEN TID

Ingrid Bølset Johannessen: Folkeskole i 1940-årene

Å vente på å få begynne på skolen

«Får e' bli med på skulin' i morgå?»

Læreren stryker seg over haka og svarer litt forsiktig med et spørsmål:

«Ha du sport'n far din?»

«Nei, men e' ha sport ho mor, og ho sa at e' skull' spær de! Og hvis du sie' ja så får e' lov, trur e'.»

Jeg får lov. Dette gjentar seg annen hver dag i den uka det er skole. Uka etter er det undervisning i en annen skolekrets, og læreren flytter til bolig på en annen gard i en annen bygd. For å fylle opp lærerposten må læreren bytte losji, som det ble sagt. Det står stor respekt av læreren og vi ungene er ikke bare glade for at han må bo hjemme hos oss annen hver uke. Det fører med seg strengt påbud om å oppføre seg ordentlig og ikke lage unødvendig spetakkel innendørs. Men det er spennende også. Hvis vi er stille og ikke forstyrrer, kan det bli mange morsomme og trivelige fortellinger og diskusjoner å lytte til om folk og hendelser i bygda.

Den skolen jeg så intenst ønsker å få begynne på, er Røttingsnes skole, skolen i en av de minste skolekretsene i Tingvoll kommune på Nordmøre. Det er bare tre udelte skoler igjen i kommunen, og Røttingsnes er en av dem. Dette er høsten 1943.

Med utgangspunkt i bygdas sentrum ligger skolekretsen «nordom Eidet», 7 – 8 km borte langs en smal og svingete bygdevei. I historisk sammenheng får kretsen eget skolehus tidlig, til tross for forholdsvis få barn, takket være Prost Mohr i Trondheim Stift. Han er en ustoppelig pådriver for bygging av skoler. Han sender kapellanen sin for å styre husfedremøte på nabogården hjemme. Det blir nesten 100 % frammøte, 8 bønder i alt, gjør vedtak om «bygging av skolehus uten lærerbustad, men med et lite kammers, tjenlig til logi for læreren». Skolehuset tas i bruk høsten 1881, men det gjenstår en del arbeid som må utsettes til neste sommer. Grunneieren får sine 20 kroner i godtgjørelse for et mål tomt, «een gang for alle, så lenge stedet benyttes til skole». Og det skal fortsette fram til 1950, da blir skolekretsen inndradd.

Min far begynner på denne skolen i 1905. Han forteller at skolehuset har vært det samme i alle år. Litt maling og flikking om sommeren og så holder det et år igjen. Men han forteller også om en meget streng lærer som elevene har stor respekt for. Likevel finner læreren det nødvendig å straffe med linjal og spanskrør og flittig bruk at skammekroken. Far sier at det er annerledes nå.

For meg blir skolen verden utenfor. ALT kan skje der. Det skinner av navnet. Mine to eldre søsken hører til i den verdenen. De har så mye å fortelle, særlig storesøsteren min. Jeg få se leseboka og skriveboka. Jeg skjønner ikke hva som står, men forstår at

her er det det store og hemmelige for den som går på skole og kan lese. Bilder kan jeg lese, både de som er finns i leseboka og de jeg lager i hodet. Søsteren min skriver så fine bokstaver. Læreren har skrevet i hennes bok, nederst på siden.

«FINT, står det», leser hun for meg.

Jevne fine streker og sløyfer som jeg prøver å etterligne på papir jeg finner. Mine kruseduller ligner ikke, men hun trøster meg og sier: «E' ha lert det på skulå, skjønna du, de får du å».

Skolen, det forunderlige vesenet som jeg ikke kjenner, med bare lengter til. Storebroren min leser alltid, han. Han begynner å lese før han tar av seg lue og yttertøy, står og henger over en kommode eller et bord og leser. I skoleboka si eller i bok fra bokhylla i stua.

«Ka ska det bli tå sa garguta» sier alle, «han driv da bære å læs». Det sies halvt kritisk og halvt beundrende. Jeg lurar på om det er bra å lese så mye eller om det er dumt.

Det blir mange skoledager i løpet av høst og vår, men ikke mange nok for meg. De dagene jeg ikke får bli med på skolen, får lillebroren min gjennomgå skoleøvelser. Å sitte stille uten å snakke er det viktigste. Så kommer sangøvelsene, stående, med hendene på ryggen. Lillebror på tre år har det moro en liten stund, men så går det over i sutring, protester, skrik og gråt. Han har ikke bedt om å få begynne å øve seg på livets alvor i min skoleerfaring.

En lang, en uendelig lang sommer er slutt og jeg begynner på skolen på ordentlig. Skolen er en av kommunens minste skolekretser. 11 elever er hele elevflokken, og skolen er udelt. Samla skole ble det kalt. Vi er tre som begynner den høsten. Vi får faste plasser som seg hør og bør. Jeg er den eneste som har tjuvstartet året i forveien. Langpultene står bakerst i skolestua. Ytterst på benken, nest bakerst, blir min plass. To store, eldre skolebarn deler langbenken med meg. Jeg rekker ikke ned på gulvet med føttene. Foran er det tre rekker med pulter som henger sammen to og to, etter hverandre. De to andre nybegynnerne, begge gutter, sitter helt foran.

Det er lys over skoledagen. Lys på en slik måte at vintermørket ikke merkes. To km skolevei går langs smal bilveg. Høst og vår går vi, om vinteren er det ski eller spark. Vegen går i krok og sving, oppover og nedover, gjennom gårdstunet på nabogården før det bærer inn i skogen. Skogen er så stor og lang, og den er mørk om vintermorgenene. Veien fortsetter nedenfor og ovenfor hus og plasser, og så gjennom den siste slake svingen til skolehuset. Der står det hvitmalte, lille huset og smiler med de små vinduene. Vinduskarmene og døra er grønne og huset har torvtak. Litt ovenfor og bortenfor er et gulmalt vedskjul som ender i to små rom – guttedo og jentedo. En liten grusplass er hele skolegården, resten er gressbakke. En hardtrampet sti går tett inntil de korte husveggene. Det er store snøskavler rundt skolehuset om vinteren. Den lille grusplassen er gjemt under et metertykt snølag. Alt er stort for en spinkel, liten førsteklasing som endelig hører til i skolen.

«Det er arti å ga på skulå», sier søsteren min.

Det er så artig at vi trenger ikke flere ord for det. Vi bare lever i det. Hele uka, 6 dager. Uka etter er det arbeidsdager hjemme. Årstiden bestemmer innholdet. På våren har jeg nesten ikke tid til å gå på skolen. I sauefjøset kommer det lam, gjerne fler hver dag. Jeg sitter i sauefjøset med lamunger i fanget allerede før vi starter turen til skolen. Det lukter lam og sau av klær og hår etter at skoledagen er begynt.

«Æsj», sier bror min.

Det bryr ikke jeg meg om.

Fag og undervisning

Bibelhistorietimene er vakre. Gamle plansjer i farger kommer fram fra kammerset innenfor klasserommet. Noe er gjenkjennbart fra søndagsskolen, men nå blir historiene helt nye. Det er høgtlesing både fra Det gamle og Det nye testamentet. Vi småungene, som vi blir kalt, får legge bort blyant og skrivebok. Vi skal følge med i undervisningen. Bibelhistorie er også vårt fag. Lærer Bernhard stiller spørsmål og venter svar. Særlig er han nøye med å stille spørsmål til elever som er uoppmerksomme. Så griper han fiolinen og spiller gamle salmetoner. Vakkert? Ja, for all ettersom er fiolin og bibelhistorie knyttet sammen for meg.

I lesetimene hjelper de eldre elevene oss små med å stave ordene. På et tidspunkt oppdager jeg hvordan bokstaver blir til ord og ord blir til setninger. Jeg leser for mor ved kjøkkenbordet, og hun sier det er riktig det jeg leser. Etter det vil jeg ikke ha hjelp til å stave i lesetimene på skole. Men det må jeg. Alle må ha hjelp til å stave i leseboka. Jeg tar igjen med å lære leseleksa utenat hjemme. Når jeg skal lese på skolen, står jeg ved pulten uten bok og sier fram leseleksa. Feil igjen. Ta boka og, les ordentlig! er beskjeden fra en litt streng og utålmodig lærer. De andre ler, og jeg må starte på nytt og lese sakte fra boka. Jeg ler også når andre blir irttesatt. Det hører liksom til.

Friminutt og timer

De store skolebarna har så mange fine og morsomme fag. Det er regning, geografi, historie, naturfag og norsk. Regning har vi forresten alle samtidig. Det er synd at det er bare læreren som får skrive på tavla. Regnestykkene går over hodet på oss små, men vi skriver tall og øver på lange rekker med tall. Og litt etter litt går det opp noen lys for oss som er tilhørere og vi fyller regneboksidene med noe vi tror er regnestykker. Av og til er det de eldre elevene som må skrive i bøkene sine mens vi små får litt ekstra hjelp til å begynne å pugge gangetabeller og salmevers. Å, som jeg venter på at det skal bli friminutt.

I «middagstida» går læreren til nærmeste nabohuset for å spise middag. Slik er ordningen. Han blir gjerne bort en times tid. Da kan vi endelig få tak i krittet på

tavlehylla og holde fast på det til noen som er sterkere tar krittet og skriver og tegner i vei. De eldste barna vet hvor nøkkelen til bokskapet er gjemt, og skatter fra 5 – 6 hyller kommer ut over pultene.

«Lærer'n kjæm!» skrikes det utenfra. Mat og middagshvil er over, og han svinger inn fra veien mot trappa. Siste boka smeller inn i bokskapet, og nøkkelen blir forsiktig plassert opp på toppen av skapet. Tavla er stripete og det lukter våt svamp. Klassenrommet er varmt og uluftet. Læreren går opp på katetret og ser utover små rekker av barn som står som tente lys ved pultene. En sang innleder timen. Alle timene begynner med en sang, og så er vi i gang. Tegning og skjønnskrift har vi flere timer av hver dag. Mens storebarna har de virkelig morsomme og fine fagene, skriver vi små på hver vår vis. «Skriv, no», sier læreren når vi blir sittende med halvåpen munn og glemmer oss bort i reiser på kartet i geografitimen. Eller vi hører om vikinger i blodige slag i historietimene. Ikke før i fjerde skoleår får vi følge med «de store».

Lærerne

Da vi starter fjerde skoleår, får vi vår fjerde lærer. Bernhard fra første skoleår, må erstattes av Redmund høsten 1945. Bernhard har en uoppgjort sak fra krigen. Redmund er student, sier far. Det er da vi begynner med engelsk. «Engelsk er bra å kunne», sier Redmund. «Vi tar litt engelsk hver dag, vi». Vi hilser på engelsk både på skolen og hjemme og synger «Twinkle, twinkle little star». Skolen blir enda morsommere, viktigere og mer innholdsrik.

«Nåkkå på fer!» sier far da vi forteller om engelskundervisningen.

Far som sitter i skolestyret, har vært med på å ansette Redmund. Etter ett år med Redmund får vi ny studentlærer, Bjørg, som er fra bygda. Hun skal bli lærer, forteller hun. Hun bor på hybel på gården nærmest skolen. Hver morgen må hun fyre opp i den store ovnen i skolestua så tidlig at det er en liten "lunk" når vi skolebarna kommer. Vi finner ut at de årene det er mannlig lærer, er det kona på nærmeste småbruk som har ansvar for å fyre opp om morgenen.

Juletefesten, tredje dag jul, er den store opplevelsen. Søndagsskolen og skolen klarer dette sammen. Det store furu-juletreet har levende lys og alle voksne påtar seg ansvar for at ingen løper inn i lysene. Likevel tar det fyr i det røde håret til en av de eldste guttene. Håret blir brunsvidd og det lukter brent, med det er også hele skaden. Lyset som var årsaken til brannen, blir blåst ut, og gangen rundt juletreet fortsetter. Det trampes og stampes i nye og arvede beksømsko. Under treet ligger like mange pakker som det er barn til stede. Vi erfarer tidlig at mors pakker med småkaker er de tryggeste, men det er trekningen som avgjør. Når stemningen er på det høyeste er det slutt. Alltid er det slik. Vi har så vidt kommet i gang med snøballkrig og bygging av snøborger ute, da vi blir ropt inn til avslutningssalme og lesing av Fadervår.

Helge er den tredje studentlæreren på rad. Igjen får vi prøve oss i engelsk. Å være studentlærer betyr at læreren har tatt artium, men er ikke utdannet lærer. Vi skolebarna

synes det er like greit, for studentlærere finner på så mange forskjellige og nye ting. De vet heller ikke hva vi hadde undervisning i, i det forrige skoleåret. Her har vi fritt spillerom. Både Redmund og nå Helge, er med på leken i friminuttene. Det er all slags ballspill, kappløp og gjemsel. Storebroren min som nå går sjette året, kommer dårlig overens med Helge. Bror min som har hengt over bøker i alle år, mener at studentlærer Helge tar feil flere ganger. Men da bruker Helge sin autoritet som lærer og avgjør hva som er rett. Jeg syntes det er urettferdig. Jeg tror fortsatt det var urett mot bror min.

Bernhard får undervise igjen, og han inntar skolestua i mitt femte skoleår. Fiolin-konsertene blir lengre, det samme blir middagspausene. Det er bare fint, vi har så mye å drive med. Skogen og sjøen er ikke langt unna. Vi eldste gjemmer oss for de yngre elevene og farer vidt omkring. Ingen eier et ur, men på et underlig vis klarer vi å nå tilbake til skolen før læreren.

På høstbasaren kommer alle i bygda til skolen. Skolestua er ikke til å kjenne igjen, den er som et eventyr. Det er langbord ved tavleveggen. Her sitter 4-5 voksne og eldre barn som er blitt betrodd å være loddselgere og notere navn i linjert skrivebok. Dette året er det endelig min tur til å få være skriver med ansvar for en loddbok. Jeg vet navn på alle som kjøper lodd. Vinnerlykka er skral. Ingen gevinst på mitt navn. Far vinner en brodert sofapute.

Helt fra Redmunds tid, i mitt andre skoleår, har jeg fått være «hjelpelærer». Hjelpelæreren får sitte ved siden av en annen elev og hjelpe og forklare. Læreren sier at det er viktig å hjelpe en elev som trenger det. Jeg liker å bli flyttet rundt i klassen helt til jeg skjønner at ikke andre liker det like godt. Det er ingen ære i å like skolen så godt at leksene går unna i en fei. Ei heller at jeg blir brukt til å hjelpe andre elever. Når jeg får dårlig karakter i skjønnskrift hvert år, synes de andre elevene at det er til pass. Ikke kan jeg fortelle hva jeg tegner heller. Karakteren i tegning blir som i skrivning.

Tran, matpakker og klasseskille

I noen pulter lukter det tran. Sterk tranlukt. Det er med dårlig skjult uvilje jeg setter meg der. Tranflaska følger med oss i alle år. Det er så sundt, sier de voksne. Vi er liksom heldige. Ikke alle tar med seg skjeen sin hjem, den blir gjerne liggende i pulten. Om vinteren blir tranflaska plassert ved vedovnen for å tine og varmes. Vi hjelper hverandre til å grue oss til matfriminuttet og transerveringen. Til tross for dette har noen av oss fortsatt å ta tran hele livet. Elevene står i rekke mens læreren heller tran i skjeen og kontrollerer at tranen svelges. Hver dag. Matpakkene skal spises inne ved pulten midt på dagen. Melk på flaske har alle. Noen har gammel melk som allerede er blitt sur. Vi holder for nesa og gjør liksom-brekninger og avskytegn til hverandre. Læreren leser og verken ser eller hører. Læreren venter bare på å få gå til middag hos skolenaboen. Vi skjønner fra begynnelsen av at matpakker er ulike. Noen mangler smør eller det som ligner, og andre mangler både smør og pålegg. Kokte poteter er innholdet i noen matpakker. Begge søsken prøver å skjule det, men alle vi andre ser det. Matpapiret eller posen skal brettes pent og brukes minst to dager til, helst en hel uke. Klasseskille kommer lett til syne i matpakkene. Lærerne går rett inn i det

sosiale mønstret i den lille grenda. Alle kjenner sin plass og vi skolebarna kjenner hverandres.

Bjørg er ferdig på lærerskolen og Bernhard skal pensjoneres. Bjørg sier at hun har gledet seg til å komme tilbake til oss som lærerinne. Det er vi ikke helt sikre på at hun mener. 9 elever fyller nå skolestua. Langpultene er borte for flere år siden. Vi er tre i sjette året, to nybegynnere og resten er fordelt midt på omtrent.

Det er basartid igjen.

«Det e fint med duett som underholdning på basar», sier Bjørg.

Vi ser på henne. «Ka e duett?»

«To som syng sammen» sier Bjørg, «Hver sin stemme. Første og andrestemme. Presten kjem for å hald andakt. E ha bestemt at vi skal ta – Så ta da mine hender. Torbjørn tar førstestemmen og Ingrid tar andrestemmen». Når læreren har bestemt, så blir det slik. Vi øver i frikvarterene, og om to dager er det basar. Vi både gruer oss og er litt stolte samtidig.

«E sett dokk i gang og så går det tå se sjøl», sier Bjørg. «To vers».

Det er folksomt i skolestua lørdag. Bjørg er ikke å se. Presten er kommet. Etter kaffen reiser han seg og sier:

«Vi skal få en sang før andakten».

Torbjørn er ett år yngre og enda mindre enn meg. Vi ser på hverandre og på døra som går opp. Men det er ikke Bjørg som kommer. Det er bare en som skal på basar. Det er for sent å nekte. Vi går fram og ser ned i gulvet. I ukjent toneart og i utakt lider vi oss igjennom første vers av den vakre salmen. Det er helt stille.

«Det skulle være to vers», sier presten som har reist seg. Røde i toppen og tørre i strupen går vi løs på andre vers. Det blir ikke bedre. Presten takker for sangen «og for at to elever ville prøve». Mandagen etter spør Bjørg hvordan det gikk med sangen. Ingen svarer.

«Det gikk vel helst bra» sier hun.

Vi opptrer aldri mer med duett.

Vi tre på 12-13 år er godt i gang med å bli litt vanskelige, sier Bjørg. Det har ikke vi forstått enda, men siden hun sier det, så kan vi hvertfall bli litt vanskelige. En sur og kald novemberdag har ikke veden tatt ordentlig fyr og det hadde ikke vært god trekk i ovnen. Røyken ligger tett under takbjelkene, ja nesten ned på pultene. De små ungene

går lydlig inn og setter seg og gnir seg i øynene. En begynner å gråte og vil hjem. Peder, Lars og jeg står i gangen og nekter å gå inn.

"Ikkje før røyken e lufta ut!"

Lærerinne Bjørg prøver å lokke oss inn med å appellere til samvittigheten vår over for de yngre elevene. Vi nekter. Da tar sinnet henne uten at det hjelper det minste. Vi blir stående i den lille gangen hele timen. Etter friminuttet går vi inn og setter oss som om ingen ting har hendt. Bjørg gjør ikke alvor av å melde fra til foreldrene våre. Vi har fått markert nok. Denne episoden er vår eneste protest i hele vår skoletid.

Skolen legges ned

Etter å ha vurdert spørsmålet i nærmere 60 år, samler endelig kommunestyret seg om å trekke inn skolekretsen. Det betyr skoleskyss til nabobygda og grue-glede hele sommeren. Siste skoleåret, det sjuende, i todelt skole med mange elever, 7 km hver veg og drosje til skolen. Det er uvant reisemåte. Drosje er ukjent. Teleløysinga viser seg å være en prøvelse både for sjåfør og skolebarn. Vi bor på ytterste enden av den nedlagte skolekretsen. I noen uker i den verste tiden er veien bunnløs og uframkommelig. Da går vi langs åkrer og krattskog i råttens vårsnø dit skoleskyssen har funnet snuplass. Gjormete og våte starter vi skoledagen.

Nye fag dukker opp på timeplanen: Grammatikk, notelære. Det er flaut ikke å kunne lese notenavnene i sangboka, men enda verre å skrive uten å vite noe om grammatikk. Det forstår jeg i alle fall. Klasserommet for storskolen har et lite trø-orgel. Det blir ikke brukt hver dag, men det er bare læreren som får spille på det. Når orglet durer i vei med full kraft er det som om klasserommet får noe hellig over seg. Opplevelsen overgås bare av kirkeorglet på høgtidsdager. Læreren synger med stor kraft og det samme gjør vi. Ingen kan høre om alle treffer tonen eller ikke. Friminuttene er slitsomme. Jeg har aldri lekt jenteleker før og tror heller ikke at jeg vil lære det. Bare en liten jente utenom meg, har fulgt med fra gamleskolen, men hun hører til i småskolen og jeg går jo sjuende året. Det blir mye lekser, hver dag. Og kontant høring i hjemlekser, stående ved pulten. På våren gruer vi oss til «Kjerringeksamen». Det er avslutning av syv års skolegang. Vi gruer oss minst like mye til Kjerringeksamen som til den skriftlige eksamen i norsk og regning. Mødrene våre kan få være med på en spesiell skoledag for gjennom selvsyn å oppleve at elevene, skolen og læreren duger. Og duger gjør vi på hver vår vis, slik det blir gjennomført.

Etter folkeskolen

Realskolen er det nærmeste målet. Der er det fortsatt opptaksprøve i flere fag, men jeg er sikker på at jeg duger til videre skolegang. Tingvoll har vunnet kampen om å få den statlige realskolen for Møre og Romsdal fylke. Den har startet opp høsten 1946 forsiktig med en klasse. Begge mine søsken har allerede begynt på realskolen og er blitt hybelboere. Nå er det bare en kort sommer til det er min tur til å få flytte hjemmefra og få begynne. Slik blir det ikke. Foreldrene mine har bestemt at de trenger

meg som arbeidshjelp hjemme på gården i det neste året, og jeg blir hjemme. Dagene er fylt av gammeldags gårdsarbeid med husdyr og folk, ute og inne. Småsøsken skal også passes på med lek og lekser. En ny lillesøster blir født på seinvinteren, og det er vinterolympiade i Oslo på radioen.

Heldigvis for folk og hester kommer det traktor til gårds i dette året. Jeg får øve på å bruke den nå når garguten er på realskolen. Det er ingen som sier at en 14-åring ikke kan gjøre voksent arbeid, og traktorkjøring er voksent arbeid. Endelig en utfordring og noe nytt å prøve seg på. «Hedre din mor og far», blir det ofte sagt i folkeskoletiden. Det er en sterk læresetning som henger igjen. Jeg finner meg utålmodig i at videre skolegang blir satt på vent. Et uventet hinder dukker opp når arbeidsåret nærmer seg slutten.

En dag sier far: «Så bli de framhaldsskule på de neste år». Jeg protesterer til ingen nytte.

«Det tek se ikkje ut at æn tå min ikkje går der», sier far, «no når vi ennele har fått oss så god lærar».

Jeg prøver å si at da vil jeg i hvertfall ha sløyd og slippe strikkepinner og synål. Det blir overhørt. Framhaldsskole blir det. Det blir ett flott skoleår med en entusiastisk og krevende lærer. I tillegg til pensum bestemt for skoleslaget, legger læreren inn ukentlige timer i tysk. Engelsk står allerede på planen med flere timer ukentlig.

«Bærre for moro skyld,» sier læreren.

Det hadde også vært moro om vi hadde fått en utflukt til Hindhammar i Tingvoll for å se på bergmalingene fra yngre steinalder, eller til ærverdige Tingvoll kirke fra 1100 tallet.

«De e ikkje peng te slekt på skulbudsjetta» sier far.

Men vi får skoletur til Trondheim for å se Domkirka. Det var stort. Hver dag blir en blanding av utfordringer, overraskelser og interesse for alt det beste med skolegang. Lekser tar timevis hver kveld.

Etter en 2-årig «verneplikt» for gard og lokal skolepolitikk, får jeg som 16-åring endelig begynne på realskolen. Med takknemlighet og forundring skjønner jeg snart at framhaldsskolelæreren har brakt meg langt inn i realskolepensumet. Det gir meg arbeidsro og glede ved å mestre. De to årene går så fort. At jeg etterpå må ta enda et «pliktår» som gårdsarbeider er en annen historie. Gymnas blir først mulig, som kveldsskole, etter førskolelærerutdanning, for nå kan jeg endelig bestemme over min egen tid.

Mine første skoleår har kanskje gitt meg den viktigste lærdommen: trangen og lysten til å lære, til å lese, til å skaffe meg viten, og til å tåle motgang. Jeg bevarte også min barnlige nysgjerrighet på alt det ukjente i verden.

Ingrid Bølset Johannessen, født i 1937, Vågbø i Tingvoll, Nordmøre. Førskolelærer fra Barnevernsakademiet i Oslo (BVA) 1958 - 60, videreutdanning i barnelitteratur, musikk og spesialpedagogikk, hovedfag i barnehagepedagogikk, BVA, 1986. Styrer og avdelingsleder ved Kjøbmand Thor Olsens Stiftelse, barnehage i Oslo, øvingslærer. Praksisveileder og metodikklærer, lektor i pedagogisk teori og praksis, undervisningsleder ved BVA og avdeling for Lærerutdanning, Høgskolen i Oslo.

Sigrun Nilsen: Kvalmen

Religionstimen

Jeg går i 5. klasse. Året er 1955. Vi skal ha religion. Vi står ved siden av pultene og synger dagens salme. Etterpå er det Fader Vår. Det er knapp tid. Frøken har sagt vi skal snakke om dåpen. Siste religionstime fortalte frøken at hun hadde hatt elever som ikke var døpt. Hun hadde reddet dem. Hun hadde tatt kontakt med foreldrene og fått arrangert egen dåp for dem. Det gikk nemlig an. Var man ikke døpt kom man ikke til himmelen. De som ikke var døpt ville brenne evig i helvete. Det bekymret meg mindre. Derimot bekymret det meg at en slik kontakt til mamma og pappa kunne bli ytterst problematisk. Pappa var kommunist og ingen av barna hans skulle døpes. Kom han i diskusjon med frøken ville det bli bråk. Det kunne jeg leve med. Verre var det at mamma var jøde og at det kunne bli avslørt. Da kunne det virkelig bli ille. Frøken trodde nemlig at jødene hadde drept Jesus. Det gjorde ikke så mye. Jeg trodde ikke på Jesus. Men at frøken og de andre skulle få vite at jeg var jøde var verre.

Jeg tenker at den eneste måten å komme seg unna på nå er å besvime. Men jeg har aldri besvimt og vet ikke hvordan man gjør det. Kanskje jeg kan bli syk? Jeg er aldri syk og har aldri vært borte fra skolen. Da jeg var mindre hadde jeg noen ganger kjempevondt i magen. De sa det var kolikk fordi jeg vokste. Et kolikkanfall kunne redde meg. Jeg presset tanken om kolikk fra hodet og ned i magen. Så gikk jeg inn i følelsen av kolikk i magen, fanget den og lot den vokse. Det holdt ikke. Det måtte synes. Noen ganger hadde jeg kastet opp når jeg hadde kolikk. Hvis jeg kastet opp ville jeg bli sendt hjem. Jeg lot kvalmen vokse i magen, og klarte etter hvert å presse den utover, oppover.

Fader Vår har begynt. Det haster. Jeg må få presset kvalmen opp gjennom og forbi halsen. Halvveis i Fader Vår spyr jeg utover pulten. Det renner nedover på gulvet. Det bråker og lukten av spy brer seg. Det blir musestille og frøken slutter å be Fader Vår. «Stakkar, er du syk. Du må nok gå hjem.» Tilbød meg å vaske opp etter meg. Slapp det. En fantastisk følelse av lettelse. Ikke var jeg syk, og ikke nok med at jeg slapp unna religionstimen, men jeg hadde klart å avbryte midt i Fader Vår, som jeg ikke kunne fordra. Mamma sa at det var greit med å be Fader Vår bare man ikke sa siste setning om Jesus. Da ble det en bønn til Gud som alle kunne be, uansett hva de ellers trodde på. Jeg likte ikke Fader Vår allikevel.

Mine hemmeligheter var farlige. Jeg var født i Sverige etter en dramatisk flukt. Bestefaren min ble sendt til Auschwitz. Onkelen min satt i fengsel under hele krigen og hadde det fælt. Lag på lag av hemmeligheter om svik, heltomot, lidelse og død. Vi snakket mye om dette hjemme. Men ute skulle vi aldri snakke om det. Ingen visste om det kunne bli krig igjen, og da var det best om ingen visste noe om vår jødiske bakgrunn mente mine foreldre.

Ettervirkninger

Angsten for at frøken skulle avsløre mine hemmeligheter var et av bakteppene i min bevissthet gjennom hele folkeskolen. Frøken Ziener var av den gamle skolen selv om vi gikk på Sagene skole hvor Anna Sethne hadde innført en ny pedagogikk. Arbeidsskolen kaltes det. Vi skulle jobbe i grupper, lage arbeidsbøker, og selv lete opp kunnskap om temaene vi fikk å arbeide med. Det skulle være veldig lærerikt, og utvikle elevenes selvstendighet og lærelyst. Frøken Ziener var også tilhenger av arbeidsskolen. Men hun var gammel. På skolebildene kan en se en høy slank dame med rynket ansikt, tynt grått hår samlet i en knute i nakken og et blått småblomstret kjoleforkle. Øynene er skjult bak runde briller med så sterk forstørrelse at bare linsene synes. Vi var hennes siste klasse før hun skulle bli pensjonert. Arbeidsskolen ble ikke noe annet enn en metode underordnet hennes autoritære ideologi, urettferdighet og misjonerende religiøsitet.

Hennes store nummer var å fortelle historier på flanellografen. Flanellografen var en frittstående tavle som var trukket med flanelstoff. Man kunne klippe ut figurer eller bilder og lime flanel på baksiden. Flanel mot flanel fester seg, og dermed kunne man fortelle historier og illustrere disse med bilder. Jeg har senere hørt at dette var en vanlig metode på søndagsskoler og i misjonssamlinger. Hun var flink til å tegne og å fortelle, så vi var imponerte. Rett skal være rett, hun lagde ikke bare flanellograf av bibelhistorier, men også av folkeeventyr. Mitt problem var at jeg da, som i dag, syntes at både bibelhistorier og folkeeventyr er gørr kjedelig. Men når hun drev med dette var hun i godt humør og plaget ingen.

Det verste med frøken Ziener var at hun gjorde forskjell på oss og var urettferdig. De flinke og søte var hun grei mot og skrøt av hvor flinke de var. Det var gullungene. De svake og ikke så flinke, plaget hun.

Vi som ikke ble gullunger, men slapp unna, hadde ulike strategier. Noen var frekke og opprørske, tok igjen og svarte. De ble straffet og kom i skammekroken. Det brydde de seg ikke noe om, virket det som. Andre var musestille og gjorde seg usynlige. Jeg gjorde litt av begge deler. Var aldri frekk nok til å komme i skammekroken, men sa i fra når jeg synes det var nødvendig. Samtidig prøvde jeg å unngå oppmerksomhet. Noen ganger var det litt vanskelig fordi jeg engasjerte meg, og hadde lyst til å delta mer aktivt. Men det å gjøre alt passe, være passe flink, passe veloppdragen, passe riktig kledd osv. var noe som stemte med hva jeg lærte hjemme. Man skulle ikke skille seg ut fordi da kunne man bli oppdaget. Og ble man oppdaget, kunne man bli avslørt. Dette påvirket min læreglede i årevis. Jeg hanglet meg gjennom gymnas og sosialskolen. Først da jeg ble voksen og begynte på studier ved universitet, torde jeg å bli flink og få gode karakterer.

For andre var virkninger av frøken Zieners pedagogikk mer skadelige. Da vi møttes til 50 års jubileum for avgangskullet på Sagen skole, snakket vi jentene i klassen, vi var en jenteklasse, om skoleerfaringene. Vi snakket om hvordan vi, når vi ikke arbeidet, måtte sitte med hendene bak og ryggen rak, for å få god holdning. Eller hvordan vi hver morgen måtte legge hendene framfor oss på pulten. Så gikk hun fra pult til pult

og sjekket at vi hadde rene negler. De som ikke hadde det fikk melding med hjem med beskjed til foreldrene om å sørge for at datteren hadde rene negler når hun kom på skolen.

Da jeg spurte en jentene i klassen om hvorfor hun ikke hadde vært med på omvisningen på skolen før vi møttes til 50 års – middagen fortalte hun at bare tanken på å gå inn i skolens lokaler gjorde henne kvalm og skjelven. Hennes historie var at hun i skoletiden lespet. For å venne henne av med det fikk hun beskjed om å legge pekefingeren på tunga når hun snakket. Det skulle hun også trene på hjemme. Når hun kom på skolen måtte hun demonstrere for hele klassen at hun hadde gjort framgang. Hun hadde lovt seg selv aldri å gå på noen skole mer.

Andre beskrev angst og mareritt. Hvordan de hver dag var redde for å gå på skolen. Det var ikke bare meg som mistet motivasjon til og gleden ved å lære.

Vi snakket også om hvor dårlig vi noen ganger hadde oppført oss mot «gullungene» hennes. Jeg husker med skam at jeg foreslo, og fikk full oppslutning, på at vi skulle slutte å snakke med en av gullungene som irriterte meg grenseløst. Hvor lenge utfrysningen varte, husker jeg ikke, men følt må det ha vært for henne.

Vi lurte også på hvorfor ingen av foreldrene hadde reagert. Vi ble enige om at sånn var det den gang. Ingen kritiserte lærerinna, da kunne det bli enda verre.

Da frøken Ziener døde, hun ble gammel, ble jeg kontaktet av en i klassen som hadde hatt kontakt med henne etter at vi sluttet på skolen. Klassevenninnen synes vi skulle gå i begravelsen. «Stakkars, hun var jo så ensom. Det kommer sikkert ingen i begravelsen». Jeg takket nei.

<p>Sigrun Nilsen født 1943 i Stockholm. Vokst opp i Oslo. Sosionomeksamen 1967. Dr.fil fra Universitetet i Göteborg 1999. Arbeidet i ungdomspsykiatrien, undervisning og forskning på høgskolenivå. Medforfatter av flere lærebøker. Kunnskaps- og interesseområder er vold mot kvinner, kvinner med minoritetsbakgrunn og sosialt arbeid med minoritetsperspektiv.</p>
--

Reidun Lappen: En kultur går tapt

I dag kjennes ranselen tung. Bena mine går uten glede. Som om de går uten meg. De har løpt denne veien annenhver dag i to år, på vei til den fådelte grendeskolen. Skolen som jeg er så glad i. Det hvite huset med overbygd tram, stor hage og uteplass. Solrike klasserom med utsikt over Randsfjorden. I dag er skolebussen målet. Den skal hente meg til første dag på den nye sentralskolen.

Året er 1952. Jeg skal kjøres bort fra skolestua som har vært min verden. I småskolen, 1. og 2. klasse, har vi til sammen vært ni barn. Barn som er naboer og lekekamerater. Dit jeg nå skal, er det klassetrinn med over 50 elever. Jeg kjenner dem ikke. De kommer fra helt andre steder i bygda. Jeg går med blikket vendt mot bakken. Ønsker at noe kunne skje. Noe som gjør at jeg må snu og vende hjem. Men ingenting skjer.

På grendeskolen ble vi tatt godt vare på. Vaktmesterparet måkte snøen vekk fra skoleplassen. De sørget for fyr i ovnene til vi barn kom frosne på skolen i kalde vintermåned. Lørdager måkte de vei ned til kjellerinngangen og badstua. Fyrte opp i den store runde ovnen. Etter skoleslutt hjalp lærerekteparet oss elever gjennom badstubad og hard frotering. Kald avrivning i snøen for de tøffeste. Da skolebarna hadde lauset seg ferdig, kom grendas voksne for å nyte samme luksus. Kvinner og menn først annenhver gang. Få i grenda har bad. Selv kaldtvannskraner på innsida av veggen er en sjeldenhet på tidlig femtital. Men fellesbadstua har mange et eierforhold til. Den er satt opp på spleis og dugnad.

Jeg går forbi den kommunale lærerboligen. Lærerekteparet har satt sterkt preg på grenda, han med ansvar for storskolen, hun for 1. og 2. klasse. Også lærerne må nå ta buss til sentralskolen for å jobbe. De ville helst bli på grendeskolen. Det har de selv sagt. Foreldrene våre vil også ha dem her. Fordi de har gjort så mye for miljøet. I tillegg til vanlige teorifag underviste de i tegning, maling, sang og musikk, både i skoletimer og på fritida. De satte i gang boksirkler og bokkvelder for voksne, og har mye av æren for at skolen er blitt grendas kulturelle sentrum.

Lærerinna startet også barnemisjonsforening. På arbeidsmøter, hjemme hos henne eller på skolen, laget elevene basargevinster til inntekt for barn på misjonsmarken. Av strå, stein, bast, peddig, garn og maling kreerte vi fantasifulle gevinster til både pynt og nytte. Godt hjulpet av en lærerinne med kunstneråre. På hvert møte leste en av elevene høyt et kapittel fra en bok om misjonsmarken. Jeg ble mest grepet av fortellingen om moren som ofret barnet sitt til avgudene. Da jobbet jeg ekstra hardt med gevinstene. Skjønnte at barn i Afrika trengte penger for å komme på skole og lære noe.

Tidlig på høsten stilte vi ut gevinstene. Enten på langbord i forsamlingshuset eller på vegger og bord i klasserommet. Selvlagede gevinster ble supplert med gresskar, gulrøtter, neper og sukkererter fra storskolenes kjøkkenhager. Storskolebarna hadde 4H klubb og egen kjøkkenhage på grendeskolenes eiendom. Såing, luking og høsting var en del av både skole- og fritid. Nesten alle i grenda kom til basaren for å ta lodd. Det var

spennende å se hvem som vant det jeg hadde laget. Da visste jeg hvem jeg måtte besøke for å få se igjen kunstverkene mine.

Lærerinna bakte kaker til bursdagsfeiring i klassen. Men den bevertningen jeg likte best, var den vi fikk på juletreffesten hjemme hos lærerne. Nordlandslefse med kanel-smørning inni. Dette var ny smak for oss. Krydderutvalget i nærbutikken begrenset seg gjerne til salt, pepper og karve.

På vei til skolebussen denne dagen vet jeg ikke at lærerboligen snart vil bli solgt. Uten grendeskole, ingen lærerbolig. Da blir døra stengt også for magiske smaksopplevelser. Som voksen skulle det bli lukten av kanel som åpnet for minner om småskole og en barnekjær lærerinne. Hun som brakte med seg smaker og lukter fra en landsdel i nord som jeg fikk lyst til å besøke.

Mor og far har forklart hvorfor jeg må på ny skole. I dag føler jeg nok mer enn jeg forstår hva det dreier seg om. Først senere får jeg tak i sammenhengen. Den kalles skolesentralisering. Skolelag og andre foreninger hadde talt massivt mot planer om stor sentralskole. Foreldre skrev protestlister. Mistet grenda skolen, ville en frodig grendekultur gå tapt, mente de.

Skolen og skolebarna angikk alle som bodde i det lille samfunnet. Grenda hadde eget skolelag, der de fleste bidro aktivt enten de hadde barn på skolen eller ikke. Radioen i klasserommet var kjøpt for lagets innsamlede penger. Med egen radio kunne vi elever følge med på skoleprogram kringkastet i undervisningstida. Laget arrangerte også skirenn, skoleturer og juletreffester for barn og unge. Størst oppslutning ga 17. mai festen der alle generasjoner i grenda møtte opp til feiring. Da var bord og vinduer overpyntet med norske flagg og farger. I tidlig etterkrigstid tok både voksne og barn igjen for år der flagg og barnetog hadde vært forbudt.

Foreldrenes motstand mot nye skoleplaner var forgjeves. Grunnen til den tidlige sentraliseringen i bygda var at den største og fineste barneskolen brant ned. Kommunestyret vedtok et nytt og stort bygg. Et moderne utstillingsvindu i skolenorge. Sentraliseringsforkjemperne hadde gode kort på handa. Framskritt. Det var spesialrom for gymnastikk, sløyd, håndarbeid, fysikk og film. Det var skolekjøkken og bibliotek. Idrettsplass og teaterscene for riksteaterbesøk. Vannklosetter. Slutt på å låne nøkkel av lærerinna og gå en spennende tur langs den høye hekken for å låse opp utedoen.

På bussen treffer jeg bestevenninna mi. Så føler jeg meg ikke lenger alene om å forlate det enkle og oversiktlige. Etter hvert som vi kjører utover i bygda, blir flere av ansiktene nye og ukjente. Vi vet at på sentralskolen vil det bli store klasser. De voksne har trøstet oss med at mange elever i klassen vil bety mange nye venner. Det som vi får er *klassekamerater*, ikke venner som vi kan leke sammen med på ettermiddager og i helger. Sentralskolens fritidsmuligheter er langt unna der vi bor. Svært få foreldre har bil. Skoleruta er eneste bussforbindelse. Kontakt med lærere og medelever blir liten når vi busser hjem rett etter skoletid.

En høylydt skoleklokke, som ringer ut til friminutt og inn til timer, skal bli uvant for oss. Pauser blir ikke lenger styrt av arbeidsøkta, uteleken eller nysnøen. Stor skole betyr også lange korridorer og mange dører. Allerede denne første dagen skal bestevenninna mi og jeg komme til å gå oss vill i bygget. Vi finner ikke klasserommet vårt etter friminuttet. Trøsten er da at vi har hverandre til noen oppdager oss.

Her jeg sitter på bussen vet jeg ikke hva som venter meg når vi kommer fram. Jeg er spent, men har ingen ord. Klarer ikke å se utover denne dagen. Bekymrer meg ikke for grenda mi i morgen, slik foreldrene mine gjør. Men *de* har forstått at det er *framtida* som fraktes vekk fra grenda i dag.

Skolelaget jobber videre i mange år. Holder i gang sosialt liv og kultur. Foreningsmøter, kurs og amatørteater. Sangkoret har ukentlige øvinger, og en og annen konsert. Men budsjetter og vedlikehold stanser, vaktmesterparet flytter. Den en gang så levende skolen, lite egnet til bolighus, blir stående tom. Nye førsteklasinger får liten tilknytning til grendas tradisjonsrike skolebygg. Det er ikke der de får sin opplæring. Bussen fra sentralskolen setter barna av på ulike stoppesteder grenda igjennom. Da blir ikke skoleplassen et naturlig samlingssted før og etter skoletid heller. Når ungene er hentet hver morgen, høres ingen gjallende rop og latter. Stillheten har tatt over.

En halv times reise, og den grønne bussen stanser på en gruslagt skoleplass. I en tre etasjes rød bygning er det lange rader med vinduer. Murbygning. Den skal ikke brenne ned. To innganger med dobbeltdør. Foran den ene står en liten, eldre lærerinne og tar imot oss. Ser hun snill ut? Hva vil skje innenfor? Venninnen min og jeg skal i samme klasse. Våre usikre blikk møtes. Det aner oss at lite blir som før. Grepet i den andres hand er fast. Sammen går vi over terskelen og inn i den nye tida.

Reidun Lappen er født i Søndre Land i 1943. Lærerskole, cand.paed (Universitetet i Oslo), gestaltveiledning (Metasenteret), spesialist i pedagogisk-psykologisk rådgivning. Undervisningserfaring fra grunnskole, folkehøgskole og lærerutdanning (Tromsø og Høgskolen i Akershus). Har vært dekanus (Høgskolen i Akershus), leder av pedagogisk-psykologisk tjeneste både for grunnskole (Ski) og for videregående opplæring (Follo). Prosjektsamarbeid med nordiske land, Litauen og Polen om bl.a veiledning og helse- og sosialfag. Artikler i tidsskrift, medforfatter av boka "Learning and Counselling"(2002). Medredaktør av bokprosjekt med Polen (2011). Tillitsverv innen fagbevegelse, kommune- og fylkespolitikk.

Gudmund Hummelvoll: Den siste gjeter

Store deler av mine gutteår vokste jeg opp i ei bygd i Namdalen hvor det fremdeles ikke var uvanlig å gjete kyr verken under krigen eller like etter. Det var også vanlig at barn hjalp til med å tjene penger om sommeren.

Sommeren 1946, da jeg var ni år, ble jeg og søsteren min Tordis på 11 år sendt på en felleseter for å gjete kyr. Systemet var slik at flere gårder slo seg sammen om seterdriften, leide seterjente til å yste ost og kinne smør. De leide også inn gjetere, i dette tilfelle oss to. Hjemme på gårdene hadde de bare et par kyr til egen melkeproduksjon eller kyr som ventet på å kalve.

Fellessetra var et gammelt bureisningsbruk som lå ved et stort vatn, ca. 6 timers vandring fra bygda. Når vi skulle flytte med oss kyrne i tillegg, gikk den dagen og vel så det med å komme seg innover. Det var ingen vei dit, bare en sti og knapt nok det, men vi trasket og gikk og kom omsider frem til stedet som het Møkkelvassåsen. Bruket var for lengst nedlagt, men her var et bra stort hus i to etasjer med altan, fjøs og sommerfjøs. Seterjenta het Signe, og kom på kløvhest fra nabobygda. Det viste seg at hun var delvis ufør. Hun gikk veldig dårlig, og det førte med seg at det etter hvert ble en del ekstra løping for oss for å hente, bringe og bære ting.

Isolert

Så forsvant bøndene som hadde vært med å drive frem kyrne sine, og hverdagen begynte for oss tre som var igjen der inne. Ingen vei, ingen telefon, ingen post, ingen beskjed å sende annet enn med tilfeldige forbipasserende, og de var det ikke mange av. Møkkelvannet var stort og avlangt, og et godt stykke på andre siden av vannet og oppe i fjellet kunne vi skimte en liten rydning. Den het Brennmoen, og der skulle det bo en familie som drev med krøtter om sommeren. De så vi ikke noe til. Det fantes også en liten robåt, men både søstera mi og jeg var elendige roere. Vi kunne bruke den til å ro halve vannet og så inn til høyre, og der lå det også et bureisningsbruk, i tilfelle det skulle skje noe. Dit kom vi aldri, og bureiseren selv så vi bare en gang i løpet av sommeren. Vi var overlatt til oss selv, men heldigvis visste vi ikke hvor isolerte vi var. Signe var ikke i stand til å gå så langt, og vi var jo ikke spesielt geografisk orienterte! Vi så et stort hvitt fjell som het Kvitberget som vi brukte å orientere oss ut fra, og vi visste omtrent i hvilken retning bygda lå.

Gjeting

Jobben vår besto hovedsakelig i å slippe ut kyrne om morgenen etter at Sara hadde melket dem. Så følge dem i marka om dagen, se til at de fant gode beiteforhold, følge dem hjem om ettermiddagen, få dem inn på bås og binde dem slik at Signe kunne få melke dem. Deretter bære inn melka for henne, måke og gjøre rent i fjøset. Akkurat det siste var ikke bare enkelt, for møkkarennene var blitt ganske slitte med årene, slik

at kvistene i treet stakk opp og hindret møkkaskuffa i å gli lett bortover. Å gjøre rent i fjøset ble derfor en traurig opplevelse for den som måtte ta den jobben.

Men ikke en dag var lik den andre. Det tok også litt tid før kyrne fra de forskjellige gårdene hadde klarert seg i mellom rangordningen, og hvem som skulle være bjelleku! Vi så litt storøyd på oppgjørene, men ting ordnet seg etter hvert. Rødkollen *Rødlin* viste seg å ha en egen teknikk med å angripe skrått fra siden. En teknikk som viste seg å være svært effektiv i forhold til de andre kyrne, og hun gikk seirende ut av kampen om å bli bjelleku!

I begynnelsen hadde vi jo også problemer med selve gjetingen. Vi hadde ikke klokke, så første dagen trodde vi at vi hadde vært lenge borte, men da vi kom hjem med kyrne, og det viste seg at vi hadde vært borte bare vel en time, ble seterjente Signe skikkelig sur og sendte oss ut igjen. Men resultatet var at hun lånte oss lommeuret sitt, og da kunne vi selv følge med når tiden var passe til å vende hjem med kyrne.

Mannevond

Det å gjete var i grunnen greit. Vi var to, og det var mye å se og observere og å prate om. Hver ku var litt av en personlighet og hadde sine luner, noen var snille, noen var lure, og vi hadde også med oss en ungekse som etter hvert ble mannevond. Til slutt var det bare jeg som fikk plassere ham i båsen om kvelden og sette bes(stålkjetting) på ham. Det var ikke så morsomt når han gikk rundt om dagene og buret og grov med klauvene i jordbakker, og gnuret skallen sin inn i jordskreinter. Nå vet jeg jo at han gjorde det for å markere at han passet på kyrne, han også, og markerte sitt område. Men det ble jo ikke akkurat mer avslappende for oss av den grunn. En farende kar som var innom, fikk i oppdrag å melde av nede i bygda om at oxen måtte hentes hjem, men det tok en uke før han ble hentet, og vi kunne puste lettet ut.

Gjete bort

Den store skrekken for en gjeter var å gjete bort flokken eller deler av den. Vi presterte det en gang, og det var ikke morsomt. Problemet var at når det led på sommeren, ble det sopptid, og kyrne begynte å løpe etter spesielle sopper som de likte godt. Vi to hadde gått og pratet og glemt oss bort, og plutselig var storparten av flokken borte. Krise! Vi løp og ropte, men ingen kyr var å se. Vi fortsatte å løpe til vi kjente blodsmaken i munnen, men nei. Til slutt måtte vi gi oss og tusle tilbake med de dyra vi hadde. Signe skjente på oss og sa en del ting som ikke egner seg til høytlesning akkurat. Og da vi hadde fått de kyrne vi hadde, på plass, ble vi sendt ut i skogen igjen for å lete. Det var blitt mørkere, vi så dårlig og gråt nok en skvett, både av mørkeredsel, og av at vi hadde mistet kyrne.

Det ble en tung kveld og natt. Vi lå på loftet. I kroken ute i gangen var det flaggermus som peip av og til, uten at vi brydde oss så mye om det. Men denne natta ble lang. Vi grudde oss til alt det styret som nå lå foran oss, melde tap av kyr, ute å lete langt avgårde. Men under over alle under – neste formiddag kom en farende skogskar med

de bortløpne kyrne. Han hadde funnet dem helt borte ved Kvitberget og visste at det var felles seter i Møkkelvassåsen, så han tok sjansen og drev dem hit. Snakk om lettelse og jubel for oss alle tre! Men litt av en lærepenge! Å rote bort vel 15 kyr av ca. 25 var ikke akkurat det vi drømte om!

Søtsmak

Signe kunne være streng, men at hun var en dyktig seterbudeie, skjønte til og med vi ungene. Hun kinnet smør, og var en racer på å lage ost, både hvit og brun. Særlig populært var det å få røre i mysugryta for brunosten, for da fikk vi skrape grytebunnen til slutt. Det var den sommerens godbit. Jeg tror ikke den søtsmaken vi kjente, kan oppleves i dag uansett alskens lørdagsgodt – eller kanskje nettopp derfor!

Vi ble etter hvert godt kjent i området, ble mer og mer rutinerte som gjeterne, men vi ble nesten halvville på slutten av sesongen. Jeg husker godt en gang vi stod i skogkanten av en myr og kikket på en molteplukker uten å gi oss til kjenne. Han ante fred og ingen fare og merket ikke at to barn stirret på ham! Vi lærte oss også at skogen ikke bare var en enorm mengde med trær. Vi lærte oss å se *mellom* trærne, ta automatisk merke hvor vi sto og gikk, slik at vi visste hvor vi til en hver tid var.

Lesehunger

Far ville nok styrke vår kulturelle og åndelige sider, for det vi fikk med oss hjemmefra til lesestoff, var ”Snorres kongesagaer” og ”Biskop Lundes barneprekener”. Lundes barneprekener var en bok som fantes i mange bokhyller på den tiden. Biskop Johan Lunde i Oslo ble kalt ”Barnebiskopen” på grunn av sine barnegudstjenester, og hans prekener ble samlet i bokform. Disse ”Barneprekenene” er omtrent ikke å oppdrive i dag. Det er rart med det, når du bodde så avsides som vi gjorde, fikk du en voldsom lesehunger. Kom du over en gammel avis, så leste du alt, annonser og det hele. Ikke rart at både Snorre og Lunde fikk hard medfart av oss to. Snorre var en fantastisk forteller, så vi leste om slaget ved Stiklestad, om Reidar Grjotgardsson som skulle berge kong Magnus den blinde, og hvor begge ble drept fordi de fikk et spyd som gikk igjennom dem begge, om seidmennene som ble fastspent på holmen Solskjær på Nordmøre slik at de druknet når floda kom. Spreke fortellinger som satte fart i fantasien!

Da sommeren var over, var det to brune unger som kom til bygds og hjem, hadde lært mye og opplevd enda mer, og da vi begynte på skolen om høsten, hendte det faktisk at vi kunne sette fast læreren når det var spørsmål fra Snorre!

På Gartland

Neste sommer var jeg blitt 10 år og gjette alene i noe som het Gartlandmarka. Der gjette jeg hos Inga og Erik, to flotte folk. Bonden sjølv, Erik, sa lite, men spilte desto mer tuba og orgel i fristundene, mens kona Inga lærte meg sommerkauken! Den ble

kauket for å melde at nå var sommeren kommet. En frisk og kort liten låt som jeg kauket ofte. Den lød slik:

Dette året hadde jeg det veldig fint. Ut om morgenen med kyrne som stort sett var svært medgjørliche. Det var godt om beite, så jeg hadde gode dager, sang og fantaserte og drømte om alt jeg skulle gjøre som voksen. Og så hadde vi lært en sang på skolen som jeg var enig i innholdet i. Den begynte slik:

*Den tid eg gjekk og gjette, då var eg inkje stur,
eg neverhattar flette og skar meg lange lur.
Eg hjala høgt frå nuten og ynskte eg var stor,
eg var den glade guten som vidt i skogen for.*

Møtet med en grammofon

Tredje året var jeg blitt 11 år, og skulle gjete på en storgård. De hadde en hund som det første han gjorde var å bite hull i nikkersen min da jeg kom til gards. Han sto i løypestreng, og jeg feilberegnet avstanden, så det ble en litt sjokkartet opplevelse.

Men det som var litt spesielt med det året, var møtet med en av drengene på garden. Han kom fra ytre Namdal, fra et sted som heter Flatanger, ikke så langt fra der forfatteren Olav Duun vokste opp. Drengen hadde med seg en reisegrammofon som ble trukket opp av en sveiv, og i tillegg en eske med grammofonstifter, noe som kom godt med etter hvert som stiftene ble slitt. Han hadde en kjempestabel med 78 grammofonplater, og her ble jeg bl.a. introdusert for svensken Harry Brandelius og nordmannen Jens Book Jensen. Smørtenoren Harry Brandelius sang *Hør min sang, du klare aftenstjerne*, *En sjømann elsker havets våg* og *Gamla Svarten*, mens Jens Book Jensen introduserte oss for *Blåklammer*, en sang som var umåtelig populær på den tiden. Drengen selv bidro med følgende selvdiktete vers som gikk rett hjem hos 11 åringen, kanskje på grunn av en enkel og lett melodi:

*"En vaksin kar, han flaska tar
så dreek'n drammen bar!"*
og
*"Å karva bla' gjør guten gla'
så søng'n tra-la-la!"*

Ingen stor lyrikk akkurat, men jeg kan fint synge den i dag også!

Nattegjeting

Den sommeren jeg gjette på storgården, ble litt annerledes, fordi det ble så varmt den sommeren, slik at insekt som klegg, brems og blenning gjorde livet uutholdelig for

kyrne. Da sto kyrne inne om dagen, og jeg dro ut med dem om kvelden, og gjette da hele natten. Det var en litt spesiell opplevelse, for etter som sommeren gikk, ble det jo mørkt en stund om natten. Og når du er 11 år og har livlig fantasi, blir du av og til ørlite mørkredd! Etter som mørket seg på om kvelden, og det ble vanskelig å se klart, ble det lett å se andre og skumle formasjoner! Jeg gjette langs elva Namsen. Oppunder en stor foss lå det ei gammel bu, og om den ble det fortalt at en hadde hengt seg der. Ikke akkurat så morsomt å gå forbi den natterstider. Kanskje spøkte det der, eller gikk selvmorderen igjen?

Når mørket for alvor seg på, la kyrne seg ned og hvilte. Da pleide jeg å legge meg inntil ryggen av ei stor ku, der var det godt og varmt og trygt. Det er vel maleren Christian Skredsvig som har malt et slikt bilde av en gutt som ligger ved siden av en ku natterstider. I ett-halv-to tiden ble det lyst igjen, og så kom sola opp. Fuglene begynte å synge. Naturen våknet. Det at jeg i flere somrer har fått oppleve soloppgangen slik, var vel noe av det beste ved hele gjetingen. Å se naturen våkne etter en natt, er en gave. Så begynte kuene å gresse igjen, jeg fulgte dem videre, og etter hvert kom dogga og gjorde graset vått en stund, slik at du ofte ble våt på beina. Skoene kunne jo være av så ymse kvalitet.

Tordis, søstera mi, gjette på en gård på andre sida av Namsen, og hun hadde med seg en yngre bror av oss, Oddvar, når hun måtte gjete om natta. Derfor hendte det at vi så hverandre over elva på morgenkvisten og vinket til hverandre, hvis det traff seg slik at vi hadde øyekontakt. Så var det hjem gjennom skogen til utkanten av gårdsjordene. Der lå sommerfjøset. Etter å ha beset (bundet) kyrne, bar det hjem til gården for å spise og legge seg til å sove. Ikke alltid like enkelt når det var blank sol ute.

Håret flommet....

Jeg hadde lest i en bok et stykke som jeg syntes var så fint. Særlig en setning hadde brent seg fast. Det var om en mor som så på sitt sovende barn, og hvor det sto: "Håret hans flommet utover puten".... det syntes jeg var så flott beskrevet. Jeg kunne godt forestille hvordan det synet hadde vært, og jeg tenkte at hvis noen fra garden kom og gløtta på døra hos meg, ville de se en gutt liggende og sove - og, "håret hans flommet ut over puten". Nå var ikke det så enkelt i mitt tilfelle, for jeg hadde kortklipt hår på den tiden. Sommersveis kalte vi det den gang. Men jeg husker at når jeg la meg ned for å sove, prøvde jeg å glatte til det lille håret jeg hadde for at det tilnærmedesvis i hvert fall kunne ligne på at det "flommet over puten". Jeg har smilt mye av den episoden senere, men den gang var det fullt alvor.

Erfaringer

Hva lærte jeg av å gjete? Mye om naturen, mye om kyrs psykologi, for de var slett ikke like. De kunne være rolige, kjæle, medgjørlige, og de kunne være både lure, utspekulerte og slemme, og utrolige nysgjerrige! De kunne finne på å stikke av, løfte opp grunder med hodet slik at de kom seg inn på områder de ikke skulle være, og noen

kunne være vonde mot andre kyr. Men stort sett ble de mine venner, som jeg førte lange samtaler med. De sto og så på meg, og det virket som det jeg sa, hørtes viktig ut!

Stor trivsel

Fjerde året mitt kom jeg til en gård hvor jeg trivdes utrolig godt. Der fikk jeg for det første svært godt stell. Kona på gården, Berit, visste ikke hva godt hun skulle sende med meg ut i gjeterskogen. Sønnen hennes, Eyolv, drev gården og var en lun og humoristisk kar, og onkelen hans, Olav, var en selvlært språkforsker, som skrev om Namdals-dialektene, snakket fransk, tysk og engelsk flytende, og hadde også prøvd seg på russisk. Han var svært historisk interessert og flink til å fortelle, og ham knyttet jeg sterke bånd til, den store aldersforskjellen til tross. Jeg var tolv, han var nærmere 70 den gang.

Det som var spesielt med gjetingen denne sommeren, var at jeg måtte drive kyrne langs riksveien vel en kilometer for å komme forbi noen bergområder, før skogsbeitene tok til. Kyrne var trafikkvante, gikk rolig på lang, lang rekke langs riksveien, før vi tok av fra veien og ned i noen gode beiteområder. Der holdt vi til om dagene. Rolige arbeidsdager, og jeg fikk tid til å lese.

Ukebladstudier

På nabogarden hadde kårfolket samlet på ukebladet Hjemmet siden 1. verdenskrig. Buntet pent opp i årganger. De fikk jeg låne, og jeg leste meg frem gjennom årgangene, rubbel og bit av føljetonger, reklamer for f.eks. hårvasken Palmolive og ymse tobakkslag som for eksempel Petterøes eventyrblanding, for ikke å snakke om alle tegneserieføljetongene jeg kunne følge. Både om *Fantomet* og *Tom Trick* og *Lyn Gordon*. Her åpnet det seg en ny verden for meg, og jeg syntes jeg lærte en masse om politikere, filmstjerner, og hva som hadde rørt seg innen underholdningsverdenen både under første verdenskrig og i mellomkrigstiden. Litt av en litteratur, men jeg ser tilbake på den lesningen med stor glede, for det gav jo en gutt innsikt i mye, både det han forsto, og det han ikke helt skjønnte...

Alt har sin sjarm

Også her ble det en del nattegjeting, og jeg husker at jeg flere ganger ble praiet om natten av turister som hadde tatt en liten stopp, og syntes at det måtte være helt forferdelig – eller i hvert fall veldig modig – å gjete slik mo aleine om natten. Og jeg var jo selvsagt litt svak for slik smiger, men prøvde å bagatellisere det hele, med å si at dette gikk jo greit, og å gjete om natten – pytt, pytt!

Og det å gå etter kyrne når de ruslet hjemover i bedagelig tempo med fulle jur svingende fra side til side, og med den helt spesielle gangarten som kyr har når du ser dem bakfra, var utrolig avslappende. Du visste du var ferdig for dagen, nå skulle du hjem til Berit som hadde stelt til et deilig kveldsmåltid, og så skulle jeg prate med husfolket og lese Nord Trønderen og Namdalen, stedets lokalavis.. Det var ikke TV på

den tiden, den kom først rundt 15 år senere, så da var det å høre på gramfon og radio, lese bøker og blad, og prate med folk. Selv om jeg senere i livet har undervist bl.a. i film og fjernsyn, så er jeg ikke så sikker på at det tilbudet vi har nå, er så mye bedre enn den gang.

Selvfølgelig var det kjedelige stunder. Det kunne regne og være surt og kaldt. Da hendte det at du lengtet hjem, særlig de første årene. Men når jeg tenker tilbake på disse gjetersomrene, er det med glede, og kanskje også litt vemod. Det var så mye å tenke over når du gikk slik i lag med kyrne. Så mye å fundere over, fantasere om fremtiden, hvordan livet skulle bli, så mange drømmer. Samtidig lærte du å ta ansvar. Selv om dette jo var en form for barnearbeid, var det akseptert. Var du heldig med vertsfolket slik jeg var, var det heller ikke så mye å klage over.

Den siste gjeter

Jeg tror jeg var den siste gjetergutt i den bygda. Jeg holdt på til jeg var nærmere 14 år. Da var det blitt vanlig med kulturbeite, og til slutt ble oppdraget mitt at jeg hentet kyrne kveld og morgen opp til sommerfjøset og hjalp til med å melke. Ellers om dagen var jeg gårdsgutt på lik linje med de andre gårdsguttene der. Gjeting ble overflødig.

<p>Gudmund Hummelvoll, født i 1937 i Orkdal. 4-åring lærerutdanning, cand.polit. fra Universitet i Oslo. Undervist i barne-, ungdoms- og realskole i 10 år. Var med og startet Rønningen Folkehøgskole i 1969 og drev medielinjen der i 11 år. Informasjons-sjef i Norsk kino- og filmfond. Høgskolelektor i filmkunnskap ved Oslo Lærerhøgskole og senere 1.amanuensis i film og bildemedier ved lærerutdanningen Høgskolen i Oslo. Har vært direktør i Statens filmsentral, leder av Statens skolefilm-utvalg og var Statens barnefilmsakkyndig i 10 år. Filmkritiker i avisen Vårt Land i nærmere 30 år. Medforfatter på lærebøker innen film og media.</p>

Brit Næss-Andresen: Gjennom isen

Det var en av de første dagene på skolen etter jul. Sammen med klassekamerater var jeg på hjemveien. På toppen av bakken så vi en stor sammenstimling av mennesker, en traktor, sparker, noen biler nede ved Utgardsjøen. Hva hadde skjedd i denne fredfulle bygda hvor hverdagene var ganske like? Ekspeditøren i butikken kom ut og fortalte oss at det var skjedd en ulykke, Max var har gått igjennom isen! De soknet etter han. Sammen med to yngre venner hadde han gått på skøyter på isen. De hadde gått på forbudt område. Vennene hadde ropt på han men han snudde ikke. Han forsvant i en råk der fossen hadde utløp. Vennene sto hjelpeløse tilbake. Legen var kommet og ventet hos naboen nede ved vannet. Han skulle forsøke gjenoppliving og berolige pårørende.

Max ble funnet etter mange timer. Han var død og ble båret hjem av menn fra bygda. Jeg sto i vinduet og så på. Da jeg omsider kom hjem denne dagen hadde mor laget mat til dem som hadde stått i flere timer ved sjøkanten. En onkel av forulykkede skalv så på hånden at han ikke kunne drikke kaffe. Det var første gang jeg så en så stor, sterk mann være så berørt av en hendelse. Neste dag ble Max stelt av bygdas sykepleier og lagt i kisten i den ytre verandaen på gården hvor vi hadde lekt mye.

Max var elleve år og skulle bli tolv i februar samme år som ulykken skjedde. Han vokste opp på besteforeldrenes gård og bodde sammen med sin mor og hennes familie. Hans far var tysk soldat og hadde forlatt mor og sønn før Max var et år gammel. Han var blitt sendt tilbake til Tyskland. Alle i bygda visste dette, men ingen snakket om det. Det var mange som fordømte det å være «tysker barn», men Max ble omtalt som en kjekk og pen gutt da han vokste opp i bygda. Han så alltid frisk ut og hadde mørkt blondt hår og fine hvite tenner. Han var en kvikk og interessert skoleelev og spesielt opptatt av idrett. Han hoppet i skibakken, gikk på skøyter og spilte fotball. Han var ofte beundret blant sine venner.

Det var spesielt i førskolealderen vi hadde et nært vennskap. Han var to år yngre enn meg, men vi var jevnbyrdige når det gjaldt å finne på «interessante prosjekter.» Vi var venner og litt usams i blant, men stort sett var vi som erteris. Vi lekte hver dag og hadde mye moro med dyrene på gården hvor han vokste opp. Vi fikk hunden til å trekke kjelken og for over jordene. En gang gikk Max opp i havnehagen og hentet hesten. Lille gutten på ca. 5 år og den store hesten gikk igjennom deler av bygda uten at noen oppdaget dem. Max var kry da han hadde bundet hesten tett i gjerdet utenfor mitt hjem, kom inn kjøkkendøra og nærmest ropte: «Men nå lell, Brit!» Vi hadde snakket om å gjøre dette mange ganger tidligere. Hver gang vi foretok utflukter, ble vi hentet inn av bestefaren eller onklene som var strenge mot oss i situasjonen, men også overbærende. Vi drømte også mye om fremtiden. Som barn som vokste opp under og like etter krigen, skulle vi bo sammen og spise «sukkertøysuppe» og ellers godsaker hver dag. En grand onkel av Max var en sommer på besøk fra Amerika, han skulle sende oss en liten ponni. Dette så vi fram til, men visste ikke hvordan den skulle komme hit? Den kom aldri, men det var fint å drømme om alt vi skulle finne på med

den lille hesten. Vi fant på mye moro og «galt», men hadde følelsen av at vi var godt likt blant de voksne i grenda. Bestemoren hadde fortalt at de alltid måtte være på vakt da han og jeg hadde hatt morgenmøte nede ved grinda. Hva ville vi finne på i dag? Men det var stor stas da den samme bestemoren iblant serverte oss brød med honning eller sirup på ute på verandatrappen. Vi to lekte mest sammen, men enkelte ganger var en gutt, Per, på besøk hos sin grandtante i bygda. Han var like gammel som Max, var oppfinnsom og morsom og ble lett inkludert i leken. Etter hvert utvidet vennekretsen seg og vi ble ikke så tette venner som tidligere. Vi gikk på skolen annenhver dag, når jeg gikk på skolen, hadde Max fri og omvendt. Når vi møttes fortalte han mye om sine sportslige interesser, Hjalmar Andersens rundetider på skøyteløp og Idrettsprestasjonene under Olympiaden i 1952. For han hadde leken mye blitt erstattet med konkurranseidrett hvor han delvis selv var utøver. Jeg var nok mer opptatt av «venninne klubber», var med i barnekor og hadde begynt å spille piano. Til tross for at vi hadde utviklet oss i forskjellige retninger, hadde vi alltid god kontakt med hverandre. Det lå til rette for utfoldelse og livsglede i de omgivelsene vi vokste opp. Gode minner og erfaringer vil leve videre.

Grenda i sorg

Det som skjedde da Max druknet en kald januar dag 1 1954, satte dype spor i bygda. Alle var opptatt av det grufulle som hadde hendt. Det var tema i hjemmene og på skolen. Den kjekke og flinke gutten, hvordan kunne dette foregå eller vært forhindret? Den triste hendingen førte nok til større felleskap i bygda. Skolens lærer og lærerinne snakket med foreldrene og barna, enkeltvis eller i tilfeldige grupper, men det var ikke noe felles sorg-arbeid eller organiserte grupper. Skolens program gikk så langt som mulig slik det var planlagt.

Men det var mye som skulle ordnes med til begravelsen, det kunne også være hjelp i å ordne alt det praktiske for familien på gården og samtidig ivareta rutinene. Den tyngste sorgen hadde hans mor, hun hadde også vært i arbeid i nærmeste by og dermed fraværende da ulykken skjedde.

Begravelsen

Det var vakkert vintervær i siste halvdel av januar. Alléen ned til gården hvor Max hadde vokst opp, var dekket av snø og dannet en fin ramme om det første strekket av kjøreturen til kirken og avskjeden til gården. Hans kiste sto i «penstua» hvor små og store hadde møtt frem. Læreren og lærerinnen og mange av skolebarna med foreldre var der. Bestemoren hadde alltid fine, høye blomster sommer som vinter. Nå laget de en vakker ramme om hans reise fra hjemmet. Vi hadde lekt mye i dette hjemmet, men sjelden i denne stua, det var «penstua», nå var vi der. Alle snakket om forskjellige opplevelser med Max. Det var mulighet for å se han for siste gang, men de fleste takket nei og ville huske han som han var.

Vi kjørte i biler opp til kirken. Langs veien hadde mange «baret». Det og legge granbar på veien der man kjørte kisten, var en gammel skikk. På flere av gårdene ble

det flagget på halv stang. Vi passerte skolen og bedehuset hvor det hadde vært juletefest dagen før den tragiske hendelsen. Skolebarna hadde fremført dikt og sanger. Jeg hadde lest opp Bjørnsøns «Undrer meg på hva jeg får at se over de høye fjelle». Mange ganger seinere har jeg tenkt over verset i diktet «kanskje du alt har din dør på klem, la den nu ennu stenges, og jeg få lov til å lenges». Ingen kunne ane at døren til Max da var på klem. Også «Kuskemobakken» reiste vi forbi. Her hadde Max debutert som skihopper. Siden hadde han hoppet i noen større bakker. I Austmarka kirke var mange blomster og kranser og levende lys. Av salmene som ble sunget, husker spesielt «Alltid freidig når du går veier Gud tør kjenne». Det var mange sørgende, og jeg hørte hulkende gråt. Soknepresten holdt en trøstende tale til de pårørende. Max fikk et pent gravsted under det store lønnetreet ved kirke. Jeg tenkte at dette treet beskyttet graven. Moren passet alltid på at graven var pent pyntet. Jeg er alltid innom hans grav når jeg er på den kirkegården.

Noen refleksjoner

Omkring femti år etter denne tragiske hendelsen oppsøkte Per meg på mitt arbeidsted, denne gutten som ofte var på besøk hos sin grandtante i bygda. Han ville snakke om leken ved Utgårdsjøen, og spesielt om Max som druknet. Han arbeidet nå som psykolog og hadde tenkt mye på hendelsen med Max og spurte meg: «Tror du noen har snakket med de vennene som var sammen med ham da han druknet om deres opplevelse?» Jeg ga uttrykk for at jeg var usikker på dette. Det var ikke så vanlig å snakke om følelser på bygda den tida, spesielt ikke med barn.

I mitt seinere yrke har jeg møtt mange mennesker hvor eksistensielle problemer som angst, tap og sorg har vært sentrale. Kanskje denne barndomsopplevelsen har bidratt til at jeg har valgt å arbeide med dette? Og når det gjelder å arbeide med fordommer til andre mennesker av politisk eller religiøs art tror jeg at en seinere bevisstgjøring av mine første erfaringer har vært av stor betydning. Jeg har vært opptatt av det som skjedde med de barna som ble født under krigen og av krigsoppgjøret med de norske kvinnene som var «verliebt und verloren» i tyske soldater. Ofte var de nok lite politisk bevisste. Jeg har også møtt tyskerbarn både i mitt arbeid og ellers som har vært offer for folks fordømmelse. Også når det gjelder folks tro har jeg erfart mye uforstand og fastlåste myter. I dag arbeider jeg med dialoggrupper på tvers av religioner blant noen av våre innvandringsgrupper. For dem er det respektfulle møter betydningsfulle for dem selv og oss som lever i Norge.

Brit Næss-Andresen født i Oslo i 1939 og oppvokst på Austmarka. Psykiatrisk sykepleier med lærerutdanning i sykepleie. Cand. polit. med sykepleie, psykologi grunnfag, sosialpedagogikk mellom- og hovedfag i fagkretsen. Har som lærer vært spesielt opptatt av problembasert læring og dets egnethet til å fremme samarbeid og tverrprofesjonell læring. Har erfaring med å praktisere denne læringsformen i egen utdanning og ved ulike videreutdanninger på Høgskolen i Oslo. Har også skrevet og publisert artikler om problembasert og interprofesjonell læring. Har vært førstelektor ved videreutdanningen i psykisk helsearbeid, Høgskolen i Oslo.

Ingrid Bølset Johannessen: Georginene

Først etter at Hans dør da jeg er 10, kjenner jeg at jeg savner georginene.

Han Hans uti Hansstuen har lett rynket ansikt preget av vær og vind, pipa er oftest på plass i munnvika. Busserullen er tett knappet igjen, han har bukse med seler – sid i baken.

Han subber litt, stopper opp, går videre mysende mot varm middagssol: «Han e' bain i dag».

Hoste hakker opp talen: «E det'kje snart meddag?»), med skyggelua langt ned mot nesa spør han etter saltmat slik som han gjorde i går og alle dager før det. Han er som ei tørr furu som klorer seg fast til grunnen. En sær gammel hund, blakk og lurvete i pelsen.

Robåten har vært hans rike. Båten er lettrodd. Fjorden som vasker mot stranda i allslags vær er vid, åpen og fri. Bare vær og vind bestemmer hvor langt utpå han kan dra.

Han må åpne og lukke flere grunder langs grusvei og sti mellom sitt lille hus og vårt hus. Han rusler jamt og trutt fra huset sitt omkranset av gygne georginer til vårt våningshus med kål og gulrøtter i et hjørne av potetåkeren som det nærmeste til kjøkkentrappa. Far er «bonden oppi garda» og yngre enn Hans. Som barn i en stor barneflokk ble Hans satt bort hit, og har siden hørt til «oppi garda».

Enda kan han komme en grytidlig morgen med fiskefangst. Han bærer fangsten med stolt mine og da synes han lett på foten. 4 – 5 småsei er tredd inn på en streng. Et lite knippe med fisk – rensset, stelt og blodferskt. Knippet henges rett inn på spikeren i takbjelken i kjelleren.

«Ferdig til å sleppe oppi gryta!» Mor slår hendene sammen i begeistring og glede over et ferskfiskmåltid. Hun får kaffelars på varmen i en fei. Det blir en kaffetår ved bordenden, og Hans får fyr på pipa. Tobakksrøyken legger seg som et teppe under taket.

Etterpå må det luftes. Her må bli gjennomtrekk! Det er godt at landvind feier over jorder og gjennom hus.

På gebursdagen sin i september får broren min en stor pose epler, så stor som ei bøtte, en rikdom uten like. Så heldig var han. Broren min deler ut et eple om gangen, mens han knasker på sitt eget. Vintereplene er ikke modne til min gebursdag.

I slutten av august kommer Hans med en stor bukett georginer i knopp og blomst.

«Kor e jentungen?» sier han. «Det e te gebursdagen!». Genert og keitete tar jeg i mot og takker i hånda og neier. Høgtid og uvant oppmerksomhet, akkurat som i fjor. Rart å få blomster, jeg som ikke er voksen.

Georginebuketten fra fars fosterbror er den eneste gebursdagspresangen jeg husker fra min barndom.

Ingrid Bølset Johannessen, forfatteromtale s. 17.

Kari Underthun: Tatt på fersken

”Vi vil ha felles skoleplass, vi vil ha felles skoleplass!” Ropene kommer taktfast og leskedrikkeposer fylt med vann suser i luften og klasker ned på gutte og jenteplassen. Stemningen er opphetet og det er stor aktivitet ved vannfontene der posene blir fylt. Vi jentene slenger poser over på gutteplassen og det kommer flere i retur. Noen blir truffet. Det er skrik og skrål.

Vi er på Fridalen skole i Bergen. Året er 1958. Jeg går i 6. Klasse. Det er en stor folkeskole med over 1000 elever. Bygningen er i tre etasjer, svakt buet utover med en markert hovedinngang på midten. På venstre side av bygningen holder gutteklassene til, jenteklassene til høyre. Fra inngangsporten til den tunge, brune døren er det en hellelagt gang som deler skoleplassen i to like deler, en for gutter og en for jenter. Der paraderer lærerne i friminuttene. Da passer de på at guttene holder seg på sin side av plassen og jentene på sin. Det er ikke alltid tilfelle. Når jentene spiller kanonball hender det ofte at noen gutter drister seg over grensen og snapper ballen fra oss. Det er sjelden motsatt! Hvis vi tør, løper vi etter og prøver å få fatt i ballen. Det er spennende! Inn på forbudt område! Noen ganger vender vi triumferende tilbake til jenteplassen med ballen etter å ha vært i nærkontakt med noen gutter! Men ikke sjelden griper lærerne inn før vi når ballen. Gymsalen ligger på guttesiden. Når vi skal ha gym må vi derfor gå over gutteplassen. Vi skal helst vente til guttene har gått inn før vi begir oss ut på vår farefulle ferd. Men jo eldre vi blir, jo dristigere blir vi! Når klokken ringer farer vi over plassen med svingende gymposer. Er vi heldige har vi vært borte i en gutt eller to!

Håndarbeidstimene medfører også en viss spenning, fordi håndarbeidssalen ligger på guttesiden. Da må vi først gå inn hovedinngangen, på høyre side, gå opp en felles trapp til et lite platå der jentene svinger til høyre, guttene til venstre. Så møter vi guttene igjen og kan bli skubbet borti noen, hvis vi er heldige. Men her står det en elevvakt fra 7. klasse og passer på at dette ikke skjer. Siden vi skal helt opp i tredje etasje, er likevel mulighetene store for at vi tilfeldigvis kommer borti noen. Men så kommer vi til det mest spennende: Vi må passere mange gutteklasser for å komme til håndarbeidssalen som ligger innerst i korridoren. Fnisende og rødmende med bøyde hoder skynder vi oss forbi. Det hender noen spenner ben for oss eller dulter bort i oss. Andre spiller galante, bukker og brøyter vei for oss. Med bankende hjerte når vi målet og setter oss lydige ned med håndarbeidet som skal bli skolekjøkkenforkle.

Vi liker dårlig denne kjønnsdelingen. På naboskolen har gutter og jenter felles skoleplass, og andre steder i byen har de blandingsklasser. Det synes vi høres spennende ut, og skjønner ikke helt hvorfor vi må være adskilt. Vi har til og med hørt at flere foreldre er kritiske til ordningen. Noen modige gutter har derfor oppfordret til protestaksjon, og snart er vannkriogene i gang.

Plutselig kjenner jeg en hånd gripe meg i nakken. Jeg er blitt tatt på fersk gjerning i å kaste en leskedrikkepose med vann over til gutteplassen! Læreren til 6pc, hun pene,

med lyse permanentkrøller, har et godt tak i nakken min og fører meg fram mot hovedinngangen. Både gutter og jenter stimler sammen bak oss. Noen gisper av spenning, andre roper fortsatt: ”Vi vil ha felles skoleplass.” Men de fleste står lamslått og ser meg bli ført inn i skolens store gap, og hører døren lukke seg med et kraftig drønn. Opp trappen bærer det, på høyre side. Ferden slutter foran overlærerens kontor. ”Vent her”, sier hun før hun forsvinner inn på lærerværelset.

Overlærer Waldemar Jørgensen er en streng, rettrygget mann, i grå dress og hatt. Han kommer kjørende til skolen i en grå bil med store, blanke skjermmer. Vi er litt redde for ham. Noen ganger kommer han uanmeldt inn i klassen og hører oss i hoderegning. Vi reiser oss lydig, og frøken står i giv akt ved kateteret mens seansen pågår. Jeg følger intenst med og rekker ivrig opp hånden når svaret skal sies. En gang kom han inn for å finne verdige bidrag til utsmykning av gangene. Vi hadde nylig hatt maletime og jeg hadde malt to spøkelser i en mørk, men fargerik skog. Spøkelseskogen het oppgaven og resultatene hang på oppslagstavlen. Mitt bilde ble valgt ut, kom i glass og ramme og ble hengt opp på veggen utenfor overlærerens kontor. Spør om jeg var stolt!

Men nå står jeg her under spøkelsesbildet og skal få kjeft! Jeg som får gode skussmål, er snill, flink og grei. Svært aktiv, kanskje en smule vimset, sto det en gang. Hadde jeg vært for aktiv nå? Stiv av skrekk venter jeg på å bli kalt inn til Jørgensen. Friminuttet er slutt og de andre elevene kommer veltende oppover trappene som en stor flodbølge. De ser nysgjerrig på meg som står foran døren til overlæreren. Noen gutter ler og kommer med hånende tilrop. Spesielt husker jeg ansiktet til Tessiken, en stor, flott, 7. ende klassing som jeg hadde smugtittet på. Han flirer henrykt og godter seg nok over at jeg er blitt knepet i en kampanje som han hadde vært med på å starte. Det blir stille i korridorene. Dørene til klasserommene blir lukket. Jeg står fortsatt skjelvende under bildet mitt. Hva kommer til å skje? Hvilken straff vil jeg få? Da hører jeg at døren til lærerværelset blir åpnet og lærerinnen til 6pc kommer ut. Hun går rett bort til meg og sier vennlig at jeg kan gå til klasserommet mitt. Ikke et ord om overlæreren. Er han ikke der i dag? Er det derfor jeg slipper å få kjeft?

Saken er at verken jeg eller klassen min hørte noe mer om opprøret vårt. Det ble tiet i hjel og alt fortsatte som før i flere år. Først utpå 60-tallet ble det felles skoleplass og blandingsklasser også på Fridalen.

<p>Kari Underthun født 1945. Lærerutdanning med videreutdanning i forming, kroppsøving, kunsthistorie, drama/litteratur, mediekunnskap. Hovedfag i forming. Har vært lærer i grunnskolen og høgskolelektor i kunst og håndverk ved Høgskolen i Bergen.</p>

Britt Selanger: Barnet møter Lofot-slekta

Jeg våknet til lyden av ”tøff, tøff”, hoppet ut av sengen og tittet ut av det åpne vinduet. De hvite blondegardinene beveget seg i den lette brisen. Fiskebåtene kom inn etter nattens økt på havet og la til kai. Karene arbeidet med å losse fisken og rengjøre båtene etter nattens fangst. Måkene flakset i luften og skrek ”ska’ha, ska’ha” eller spankulerte på kaia og ventet på en godbit.

Jeg, ei 10-årig jente fra Harstad som var på tur med mor, far og min to år yngre bror. Hamnøy, på Moskenesøya i Lofoten, var første stopp på et fjorten dagers besøk til steder der far hadde sine røtter. Året var 1954.

Fremkomstmidlet var hurtigruten langs kysten, hovedriksveien i Nord-Norge i den tiden, fra Harstad til Stamsund. Dampskipet ”Skjerstad” på syd- og ”Erling Jarl” på nordtur. Det var 2 klasser å velge mellom. Vi reiste på 3. klasse med medbrakt matpakke, kaffe på termos og saft, og overnattet på nordtur i soveposer i et fellesrom. På 1. klasse var det mest turister. Vi kunne se salongene og spisesalen hvor lunsjbuffeten var dekket. Her var det god plass, i motsetning til på 3. klasse hvor det var mange reisende, trangt om plassen og kafeteria. Om det var økonomien eller andre grunner til matpakke og sovepose skal være usagt. Det var utrolig spennende å reise med hurtigruten som anløp mange steder underveis, Sortland, Stokmarknes og Svolvær med anledning til et besøk i land under anløpene. Bror min og jeg gikk også på oppdagelsesferd på båten. Turen tok ca. fjorten timer.

Hamnøy var et lite fiskevær med fiskemottak, butikk og kafe. Rikelig med tørrfisk-hjeller, så tørrfisk-lukta formelig ”lå i lufta”. Jeg var ikke ukjent med den lukta, for far hadde skrei hengende til tork på ”snora” i Harstad, hvor han bød på selvlaget lutefisk rundt juletider. Det vanket en godbit av tørrfisk og, men lukta var stram og gjennomtrengende, syntes jeg. Nå var det ikke bare tørrfisklukten jeg var kjent med i Harstad, også lukten av tran. Rett over fjorden, på andre siden av byen, lå fabrikken Merkur, et trandamperi, hvor torskelever ble kokt og forvandlet til tran. Når vinden sto ”riktig” vei lå tranlukten over hele byen. Den var ikke god, men vi trøstet oss med at det ”luktet penger”, når lukta var som verst. På Hamnøy var det bare tørrfisklukt.

Vi tok inn hos farfars søster, Othelia og mannen Thorvald. De bodde i et stort hus, som gjorde inntrykk på en 10-åring. To etasjer med store rom som familien disponerte. Kjøkkenet her var like stort som to stuer hjemme i Harstad, med peis, komfyr, stekeovn og et stort kjøkkenbord. Tre stuer på rad, hvor en var ”finstua”, og en vakker trapp opp til 2. etasje hvor det var flere soverom. Alle rom hadde blondegardiner, overlakener med broderi, og vaskeservant med mugge. De store vinduene kastet inn mye lys. Vi bodde i eget hus i Harstad. Det ble bygget av min farfar og hans bror, grandonkel Oluf. Her var boligstandarden en annen enn ”herskapshuset” på Hamnøy, selv om det var nok plass. Fars familie bodde i første etasje og Oluf og kona i andre. En liten leilighet i underetasjen ble leiet ut.

Vi skulle ha base hos Othelia og Thorvald mens vi besøkte slekt på Reine og Vindstad. Tante Othelia var en myndig og frodig dame med godt humør. Dyktig i matlaging var hun, så vi manglet ikke noe. Frokostbordet bød på mye godt, hjemmebakt brød, nylaget gomme, kokte egg som var hentet fra frittgående høner på baksiden av huset, og røkt laks fra Thorvalds eget røykeri. Thorvald var en fāmælt mann. Han var for det meste ute og ordnet med fisk og utstyr, og dro daglig ut til laksenota. Han hadde eget røykeri som han viste oss og var stolt av. Far og bror min var med til laksenota, det var stas å komme tilbake med storlaks som vi fikk servert til middag. Det var hva vi i dag omtaler som villaks av beste merke. Dette var ikke dagligkost for oss Harstadværing, hvor laks bare ble servert ved spesielle anledninger. Her var det romslig på alle måter. Jeg svinset på kaia i hvitblomstret sommerkjole og sorte lakksko, mens sola skinte fra klar himmel. Jeg nøt å være der.

Så dro vi til Reine hvor far hadde slektninger nesten i hvert hus. Det ble mange besøk. Noen kjedelige, og andre morsomme. Vi møtte mange tremenninger. Jeg var sjenert, men de tok oss med i leken og slik ble vi kjent. Jeg visste ikke at pappa hadde så mange tanter, onkler og søskenbarn, selv om jeg hadde hørt navnene deres og om forskjellige steder i Lofoten, under oppveksten. Særlig husker jeg Petra, fars tante, som hadde leilighet i øverste etasje på skolen. Hun var ei frodig og livlig dame som det var lett å komme i kontakt med. Det var skolefri, så vi overnattet i et klasserom i soveposer.

Neste stopp, Vindstad. Båt var fremkomstmidlet mellom stedene. Det var ikke langt de kom med bil. Her levde to av farfars søstre med ektemenn og barn. Husene lå rett ved den blå fjorden og gresset var irrgroent, frodig, og godt å leke i. Bak husene tronet de mektige Lofotfjellene. Hos Kathrine var det fem kattunger i en kurv sammen med kattermoren. De var så ”nye” at de ennå ikke kunne se, og pelsen var svært bløt. Det var både spennende og litt skremmende for jeg var ikke vant til dyr. Da de ba meg holde en kattunge, var jeg redd for de skarpe klørne. Det var stort å tørre.

Etter noen dager satt vi i skøyta til søskenbarn Hans som fraktet oss til Selfjorden. Der var mine besteforeldre født og oppvokst. Vi tok inn hos farmors søster og familie som bodde i eget hus med et lite fjøs, nede ved sjøen. Vi badet i sjøen selv om det var 13 grader pluss. Både bror min og jeg kunne svømme, det hadde far lært oss. Da vi var mindre lå vi på magen over en krakk og øvde inn svømmetakene. Svømmeferdighetene fikk vi praktisert i feriene på hytta. Far var tålmodig, for å svømme var en del av barnelærdommen, mente han. Han bidro til at mange barn i Harstad lærte å svømme på svømmeskole om somrene.

Familien i Selfjorden hadde platespiller med mange LP-plater som vi spilte om igjen og om igjen. Søstrene Bjørklund var spesielt populære. Vi ble også kjent med husets katt som var kjælen og godlynt og smøg seg omkring. Husets voksne sønner, Benjamin og Bernt tok oss med ut på fjorden hvor vi fikk fiske, være med i fjøset til kyrne hvor det var mating og melking, hente egg hos hønene, og ut på jordene hvor de slo gresset med ljå og vi fikk rake og hesje. Dette likte vi. Tante Henny var en tynn og snill dame med grå topp i nakken. Døgnrytmen i huset var forutsigbar, en god frokost,

så en arbeidsøkt, formiddagsmat og nok en arbeidsøkt. Middag og ettermiddagslur, kaffe med hjembakst, arbeid og aftensmat. Det var noe trygt med denne rutinen i det daglige.

Men de gjorde også unntak, som for eksempel å ta med mor og far på en dagstur over fjellet til yttersida av Kvalvika. Der var det gamle tufter etter hus hvor slekta hadde bosatt seg. Den gang måtte de sørge for tørrmat og annet av nødvendig utstyr før høststormene og vinteren satte inn. Eneste farbare vei var over fjellet vinterstid når været var så dårlig at de ikke kunne bruke båt, men den var vanskelig og farlig under slike værforhold. Det viste hvor viktig det var å bosette seg der det var lett tilgang til sjøen, som var deres næringsgrunnlag. Mor og far var begeistret for turen over fjellet, som hadde vært strabasios, mens vi barna var på gården sammen med Henny.

Besøket i Selfjorden gjorde inntrykk. Her fikk vi se stedet hvor farfar og søsknene vokste opp. De var 18 søsken, ni jenter og ni gutter. Det var stor rasfare der huset sto. Bak husene ruvet det høye Lofotfjellet. Det var en hule ved fjellfoten hvor de kunne søke tilflukt når været var som verst, her var de trygge. To ganger så de huset ble knust til pinneved og gikk på sjøen. Men det ble satt opp på samme plass igjen. Boligen var opprinnelig en liten koie på 10 kvadratmeter som ble påbygd et par ganger, etter hvert som familien ble større.

Hjemme i Harstad fortalte Oluf fra oppveksten og livet i Lofoten. Det var spennende å høre hvordan det var å leve i en storfamilie under slike kår. I dag kan det høres ut som et eventyr. De var så mange barn i familien at det var sengeplass både i alkoven, på kjøkkenet og i stua, og flere lå i samme seng. Oldefar livnærte familien med fiske, men han falt utenfor en berghammer og ble arbeidsufør. Fallet medførte at han fikk epilepsi, og senere druknet. De antok at det var i forbindelse med at han fikk et epileptisk anfall da han var nede ved sjøen. Da Oluf var sju år gammel var han med brødrene ut for å fiske til dagens middag. Det var harde oppvekstvilkår og lite penger, flere ganger gikk de sultne til sengs. Sitt første par selveide sko fikk han da han var 18 år, men han hadde da egen båt.

Også farmor vokste opp her i Selfjorden. De var 8 søsken. De fleste brødrene fortsatte å bo i Lofoten, mens flere søstre kom til Harstad, og en dro til Oslo. Farmor og farfar flyttet til Harstad i 1913, fordi her var det andre muligheter for å arbeide enn i Lofoten, hvor de fleste livnærte seg av fiske. Far fortalte at farfar valgte å bosette seg i Harstad fordi det var en by i vekst, en garnisonsby med to mekaniske verksteder med båtbyggerier, fiske, jordbruk og handel. Bestefar hadde pukkelrygg grunnet tuberkulose som ung og kunne ikke livnære seg av fiske. Han sendte bud etter sin yngre bror Oluf og kona, for i Harstad var det arbeid å få. Den ene var maler, den andre snekker. Det ga ikke flust med inntekt, men bedre enn fiske. De bygde hus sammen, hvor de flyttet inn i 1915, og hadde leilighet i hver sin etasje. Dette ble også mitt barndoms hjem, hvor det var fint å vokse opp. Farmor bodde sammen med oss under oppveksten. Hun døde da jeg var 10 år. Oluf, som vi omtalte som ”onkel”, var som en bestefar for oss barna fordi farfar døde da jeg var spebarn. Under oppveksten undret jeg meg over hvorfor onkel manglet deler av flere fingre. Det hadde sin forklaring, infeksjoner etter

fiskekroker da han var på fiske, så fingre måtte amputeres. Han hadde 51 Lofot-sesonger bak seg. Onkel Oluf døde da han var 94 år, og flere av søsknene ble godt oppi 80-årene. En kan undres over om hardt arbeide er med å gi et langt liv?

Mor var nok en sentral person i gjennomføringen av denne reisen tilbake til fars røtter. Hun var nysgjerrig på pappas slekt, tok vare på brever, fødselsdagsbok, noterte når de forskjellige personene døde, og holdt seg å jour med hvor de bodde. Dette var også med å bidra til at vi hele tiden visste om slekta i Lofoten. Denne opplevelsrike sommerferien hvor vi møtte familien og med egne øyne fikk se steder hvor forfedre har levd sine liv, gjorde et sterkt inntrykk. Å oppleve den storslåtte naturen og møte den gjestfrie slekta, ser jeg tilbake på med glede og stolthet. Det er vanskelig å sette seg inn i hvor harde livsvilkår det egentlig var, og for oldemor å bli sittende igjen med mange barn uten inntekt. Men barna lærte seg tidlig å arbeide, og som onkel Oluf sa, hadde de ikke vondt av det. Hans læring gjennom livserfaringer ga mer enn de 92 dagene på skolebenken.

<p>Britt Selanger er født 1944 i Harstad. Sykepleier med master i sykepleievitenskap. Spesialutdanning som helsesøster, og lærerutdanning i sykepleie. Erfaring som sykepleier og helsesøster. Undervist ved grunn-/bachelorutdanningen i sykepleie, Ullevål sykepleierhøgskole og Høgskolen i Oslo.</p>

Øyvind Tutvedt: Bygdefolk

Misjonsforeningene - mer sosiale enn religiøse?

Bygda hadde mange aktive misjonsforeninger - Kinamisjonen, Sjømannsmisjonen, Indremisjonen og flere. Misjonsmøtene var viktige. Mange gikk på alle møtene i alle foreningene. Disse møtene var derfor en svært viktig sosial arena. Den religiøse retningen var nærmest fundamentalistisk. Møtene og predikantene ble dominert av lokale lekpredikanter – prekere. Det var medlemmene, bøndene som preket for sine naboer. De hadde ingen formell eller annen utdanning for slikt arbeid. Kanskje de følte et kall - at de måtte vitne og hjelpe andre til å finne frelse. Jeg opplevde at noen snakket offentlig til en gruppe i misjonsmøtene. Det var med på å forme mitt syn på hva det betyr å snakke for en gruppe, og ble kanskje de første rollemodeller. En av de jeg beundret mest var lekpredikanten som jeg beskriver her.

Lekpredikanten

Han holdt prekener i misjonsforeningene. Uten manus kunne han preke i en halv time. Han snakket flytende uten å stoppe opp, hadde ikke vansker med neste ord eller setning - en naturbegavelse. Magen presset på slik at de nederste knappene i vesten og de øverste knappene i buksa ikke lot seg knappe igjen. Men han hadde bukseseler og vest. Jakka var åpen og klokkelenken til lommeuret av gull og holdt magen på plass. I 1940-åra var kanskje en rund mage et velstandssymbol. Han sto bredbent midt på gulvet med tomlene i vestelommene og rugget litt fram og tilbake. Utgangspunktet var ofte et bibelord - ”la de små barn komme til meg` Jesus var glad i barn han, de hører til i himmelen, og vi skal bli som barn igjen, tenk på det. Det er viktig å være snille ned ungene våre. Vi skal ikke slå dem..”. Uten pause og endret stemmeleie sa han plutselig: ”Nå tenker jeg vi tar kaffen”. Kort bønn med lav stemme og bordverset ”I Jesu navn går vi til bords..”. Og så gikk praten. Han passet på å snakke litt med flere - hadde de fått opp potetene? Hadde hørt at kona på nerigården var sjuk, var det noe alvorlig, hadde hun vært hos doktoren? Han så ut som en storbonde, men han var nærmest en småbruker hvis en legger størrelsen på gården til grunn.

Høyonn

”Vi må få inn høyet før det begynner å regne”, sier han. Bonden tar sin vanlige middagskvil. Han ligger på sofaen i kjøkkenet, må reise seg halvt opp for spytte i spyttbakken. Kona rydder og vasker opp. Når hun er ferdig, setter hun seg med strikketøyet.

Småbruk i 1950-åra. Kjøkkenet er ganske stort, et hjørnerom med vinduer på to av veggene. Spisebordet har plass til 6. Sofaen er bondens faste plass. Ellers er kjøkkenet sparsomt møblert. Separatoren har fast plass på kjøkkenbenken.

Han er litt opp i årene, middels høy, brunbarket ansikt med markerte trekk. Han minner litt om en forblåst furu. Han har på seg slitte arbeidsklær, dongeribukse og strikkejakke; skyggelue ute. Han er vant til å bli tatt på alvor, stemmen har en viss autoritativ klang.

Han reiser halvt opp og ser ut. Skydekket er ganske lavt. Svak litt fuktig vind. Han tenker: ”Jeg lurer på om vi får inn høyet i tide.” Kona ser bort på han og sier ”Du trenger å hvile, du vet hvordan det går med ryggen hvis du ikke er forsiktig.” ”OK, en halvtime til” sier han og snur seg mot veggen.

Men han fikk ikke sove. ”Bedre å bli ferdig med det” tenkte han. Hesten sto i stallen med selen på. ”Merra er like sliten som meg. Hester har vel gikt de også. Jeg er over 70 år, og Svarta mer enn 30. Kanskje vi er omtrent like gamle?” Han klappet henne på halsen og strøk henne varsomt over mulen. Leide henne sakte ut av stallen og spente for høysleden.

Det hadde ikke begynt å regne, så det skulle vel gå an å få inn de 3 – 4 høyllassene som var tørre.

<p>Øyvind Tutvedt, førsteamanuensis. Født 1933 i Hedrum/Larvik. Sosionomeksamen 1957. Master of Social Work, Boston University 1964. Fulbright stipend til USA 1958. Arbeidet som sosialarbeider ved amerikanske og norske institusjoner, bla Ungdomskontoret, Oslo kommune; førsteamanuensis ved sosionomutdanningen, Høgskolen i Oslo. Organisasjonserfaring i Norge og internasjonalt, ansvarlig for internasjonalt samarbeid om sosialarbeiderutdanning – særlig med Kina.</p>

OG SÅ VAR DET KRIG

Sidsel Bjørneby: Femåring våren 1945

Uønsket besøk

De fremmede hadde dundret opp i annen etasje, så det var stille på soveværelset vårt i første. ”Se her, en sjokoladebit til hver!” Mor stakk en bit til hver av oss. Jeg kan ikke huske at jeg var redd. Men hva husker en voksen av hva hun opplevde som femåring? Og hvilke bilder har jeg dannet meg av det de andre fortalte om hvor skummelt det var?

I senere år har jeg reflektert mye over dette. Min hukommelse er en kombinasjon av hvordan bildene av egne opplevelser har endret seg gjennom livet og av bildene av det menneskene rundt meg har fortalt om sine opplevelser. Hvorfor var jeg ikke redd? Var de rundt meg flinke til å avdramatisere hendelsen der og da? Greide mor og far å fremstå som så trygge og sikre for oss at hendelsene ikke virket så dramatiske som de faktisk var? Var jeg i bunn og grunn en trygg, liten person?

Det var midt på natten, 3. april 1945 i Roterudbygda utenfor Lillehammer. Vi visste at far hadde vært hjemom fra ”skauen” kvelden før. Tante Erna, et par voksne til og to kusiner på halvannet og tre år var på besøk. De sov i andre etasje. Vi som sov i første våknet av at det dundret på ytterdøren. ”Macht auf” brølte en sint mannsstemme. Inn stormet 5-6 fremmede menn, et par tyskere i uniform og noen nordmenn. Det ble en svare hurlumhei blant de voksne. Karin som var yngst ble plassert i mors og fars dobbeltseng. Min søster Anne på åtte, Anita på tre og jeg ble plassert i våre køyesenger borte i hjørnet på det store soverommet.

Far hoppet i buksene, tok på seg lusekoften og tok med seg yttertøy og støvler. Mor ytterdøren for å åpne. Lysstrålen fra en sterk lykt ble satt gjennom vinduet i ytterdøren, rett i ansiktet hennes. Bak henne krøp far på gulvet og greide å snike seg ned kjellertrappen rett bak mor. Han gikk stille gjennom fyrrommet og inn i vedkjelleren utenfor. Han planla å krype ut av vinduet i vedkjelleren og rømme ut i skogen.

Far stakk hodet forsiktig ut av vinduet, og så rett inn i de tyske støvlene på en vaktpost som sto på hjørnet. Ingen mulig fluktvei. Han hørte at reverøkteren og en gutt som var i tilflukt hos oss ble dengt opp i drengestuen på tunet. De ville ikke fortelle noe, og ble tatt med da inntrengerne dro nedover de ubrøytete 200 meterne til landeveien senere.

Mor nektet for at far hadde vært der, selv om hun ble konfrontert med at sengen hans var varm. Senere, etter at jeg ble voksen, har jeg fått høre at hun ble slått og truet, men dette visste ikke vi barna. Mor var sikker på at han hadde kommet seg ut, sa at hun ikke visste hvor han var, men at han sikkert var langt oppi fjellet.

Inne på soveværelset satt mor rolig sammen med oss. Jeg husker godt hennes ro og omsorg for oss barna. Sjokoladen vi fikk hver gang de fremmede var ute av

soverommet var del av ”slipp” som far fikk fra England. Den var mørk og veldig god. Jeg liker fremdeles mørk sjokolade.

Sjokoladen var gjemt i et skap over soveromsdøren sammen med mors undertøy og kaffe, te og tobakk fra England. En av tyskerne rotet i skapet med geværet. Da hekket en av mors BHer seg på løpet og han viftet rasende for å få den av. Vi barna lo høyt, de voksne bare smilte. Det syntes jeg var rart. I stuen sto radioen på et bord i pappeske. Den la de ikke merke til.

Med en ulltråd fra lusekoften hadde far greid å hekte på kastekroken innenfor i fyrrommet. Da så det ut som døren til vedboden var lukket fra innenfra. De to elghundene i fyrrommet var helt stille. Ingen i huset visste hvor far var, og om han hadde kommet seg unna. Et par av mennene løp ned i kjelleren og inn i fyrrommet etter en stund. Mor visste ikke om far hadde kommet seg ut og av sted. Hun ble usikker da hun hørte de to elghundene bjeffe rasende. ”Fy faen, bikkjer - dem skyter vi!” skrek den ene. ”Nei, det er jo synd, dette må være virkelige rasehunder. La dem være. Her er i alle fall ingen, kroken er jo på innsiden av døra”, sa den andre. ”Døra der leder jo bare ut.” Fars tanke om at kastekroken skulle være på fra innsiden var nok til å narre dem, far var reddet og hundene fikk leve.

Mens tyskerne og hjelperne deres var på vei ned til veien senere, opplevde vi til vår redsel at et par unge karer kom ut av skogen og inn på tunet. De var kommet til far for å få los over til Sverige. Mor trodde at far var over alle hauger, så hun forklarte dem hva de skulle gjøre, og skyssset dem avgårde, etter at de hadde fått mat og kaffe.

Far satt dørgende stille i fire lange timer. Han visste ikke om det uønskete besøket var dradd. Da hørte han lette skritt i fyrrommet, og et lite utrop da hushjelpen Solveig fant lommeboken hans under vedhaugen da hun skulle fyre opp i fyrkjelen. Han hvisket ”Solveig, er det deg?” ”Men i jøsse navn, er det deg, da, Bjørneby! Dem har nettopp dradd, men dem fant ikke verken tolv ”Krag Jørgen” i låveveggen eller radioen!”

Far dukket opp fra kjelleren, enorm lettelse, men også redsel. Alle ville ha ham av sted raskt, men han lo og spøkte. Han ville ha mat og kaffe. Far spiste godt og lenge før han dro etter de to unge guttene med mat og klær i sekken. De ble skrekkslagne da de forsto at de var forfulgt. Lettelsen var stor da de skjønnte på den hjertelige latteren at det var far som kom.

Det uønskete besøket gikk i grålysningen. Alle skap og skuffer var tømt og kastet utover. Vi barna sprang og hoppet over haugene på gulvet, det var ganske gøy. Vi visste ikke at de lette etter våpen og andre beviser på at far burde ”tas”. Mor må ha vært utrolig flink til å ikke skremme oss, selv om hun må ha vært skrekkslagen. Anne slapp å gå på skolen neste dag.

Flukt

Fars bror var nazist og meget oppsatt på å få tak i far og de opplysningene han hadde om hjemmefronten og England. Høsten 1944 kom han på besøk. Mors redsel da hun oppdaget ham på gårdsplassen var nok til at Anne og jeg løp og gjemte oss i et lite rom, nedenfor verandaen. ”Der sitter dere jo, er dere redde for meg, da?” Gjett om vi var, selv om vi ikke svarte. Han hadde skrevet i et brev til far og mor at han gjerne ville ha tak i Anne og meg, for da ville nok far komme frem fra skauen. Brevet var en klar trussel.

Etter at vi hadde hatt uønsket besøk, var det ikke trygt hjemme lengre. Mor, Anne og jeg ble innkvartert hos venner på en gård i Mesnalien. Far var hele tiden på skauen. Fars bror sørget for at huset vårt ble tømt for verdisaker og antikviteter, med begrunnelse at han skulle passe på sakene. Alt ble lagret på Gestapos hovedkvarter på Lillehammer. Men tyskerne forsto at dette var helt galt, så det meste ble levert tilbake av dem etter krigen.

Livet i Mesnalien var hyggelig for oss barn, og jeg tror også for mor. En kveld var en vennegjeng i selskap, og far kom også ut fra sitt gjemmeded. På veien hjem ville ikke far gå sammen med de andre, han stakk inn i skogen. Rett etter ble hele selskapet arrestert og sendt til Suttestad. Hushjelpen vekket oss neste morgen med at ”moren deres og de andre er tatt av tyskerne”. Da ble jeg redd. Anne gråt, hva skulle skje med oss barna? Hun var åtte og forsto konsekvensene bedre enn meg. Nesten alle de voksne i fengsel! Hushjelpen prøvde å trøste oss med varm kakao og nybakt brød.

Vi visste ikke hvor far var. Han kunne heller ikke komme frem og gjøre noe med situasjonen vår. Ved hjelp av tante Erna ble det lagt planer for å skjule oss, så Anne og jeg ble samme morgen fraktet av en gårdsgutt på sykkel de 15 kilometerne til Lillehammer, Anne på stangen, jeg bakpå. Vi tok toget til Oslo sammen med min tantes svigerinne, så til Ski til hennes gamle foreldre, dr Lorentz Eger og hans kone Kallick. Der sov vi på sprekken i dobbeltsengen, for tyskerne hadde tatt huset deres og de bodde i en liten leilighet. De var veldig søte mot oss, selv om vi nok var urolige sengekamerater.

Etter hvert ble vi flyttet til en familie i Asker. Familien Bonnevie var bekjente av malerinnen Agnes Hjorth, som hadde bodd hos oss og malt oss i 1944. Hun var venninne av vår mormor. Bonneviene tok imot oss med åpne armer, de hadde datteren Kristin, som var midt mellom oss i alder. Der hadde de geiter og et lite gårdsbruk. Der var vi trygge og hadde det fint mens mor satt inne og far var opptatt med Fortunagjengen, som var hans Milorggruppe.

Mor og far visste ikke hvor vi var. Men venner og familie forsikret dem om at vi var trygge. Tante Erna fikk besøke mor i fengselet på Lillehammer. Hun sa til mor at ”potteplantene dine har det fint”. Mor forsto beskjeden. Først etter at jeg selv ble mor forsto jeg litt av hva mor må ha opplevd den gangen. Hennes angst og utrygghet for oss var helt sikkert mye større enn min angst.

Freden

8. mai var mor i Hamar fengsel, på vei til Grini. Jeg har aldri hørt detaljene omkring mors fengselsopphold eller løslatelse, bare at 8. mai ble hun sluppet rett ut på gaten, pengeløs og uten noen av tingene sine. Utmattelsen etter fengselsoppholdet kombinert med fredsstemningen i byen må ha vært overveldende. Hun visste ikke hvor vi var eller hvor far var. Grand hotell på Hamar tok i mot henne med åpne armer. En seng var fantastisk å få da! Hun sa naturligvis at hun skulle sende betaling senere, men det fikk hun ikke lov til, de sa at de var stolte av å kunne tilby henne en seng. Jeg kan fremdeles ikke fortelle om da hun slapp ut uten at jeg får en klump i halsen.

Mitt klareste bilde fra disse fredsdagene er at vi sto på haugen hos Bonnevis og så Kronprins Olavs båt seile inn fjorden. En høytidsfull stemning blant de voksne, det lysgrønne løvet og fjorden denne flotte maidagen. Det bildet kunne jeg male i dag. Et annet klart bilde er da radioen ble satt på og jeg prøvde å titte inn i hullene på baksiden for å se de små menneskene som spilte og sang! Disse bildene er for meg blitt symbol på at freden kom da.

Fortunagjengen til far marsjerte inn i Lillehammer som første Milorggruppe. Dagene etter var det store fredsfeiringer på Lillehammer for mor og far og deres venner. Vi barna var ikke med da. Alle hadde forsikret om at vi hadde det trygt og godt. Vi forsto heller ikke hvor viktig dette var for dem. De hadde sikkert et stort behov for å samle seg og være sammen de to.

Det tok noen dager før vi ble hentet hjem. Jeg husker ikke hvem som hentet oss, men at vi stormet ned alleen fra huset i Asker, en femåring og en åtteåring skulle få komme hjem til mor og far og det trygge og eventyrlige livet vårt i Roterudbygda.

Disse enkelthendelsene i løpet av 5-6 uker i 1945 er minner for meg. Jeg forteller om en families siste krigsdager, og hva en femåring opplevde. Dette var også krigen i Norge.

Sidsel Bjørneby født i 1939 på Lillehammer. Utdannet ergoterapeut i 1964. Arbeidet i Norge og Seattle frem til 1977, da hun startet som høgskolelærer og senere høgskolelektor ved ergoterapiutdanningen i Oslo. Fra 1988 til 2002 selvstendig rådgiver i Human Factors Solutions sammen med to ergonomer og en fysiolog. Enkeltmannsforetak frem til i dag. Særlig arbeidet med brukeraspekter ved velferdsteknologi i forhold til personer med demens. Arbeider med det i dag, dels som forsker, dels med planlegging av visningsmiljø. I 2010 mottok hun Kongens fortjenestmedalje.

Gerd Landmark: Ei fengsla mor og ein strikkekjole

Var hun en tyv? Spørsmålet ble stilt plutselig av mitt barnebarn på 7 år da hun hørte at farmor hadde sittet i fengsel. Dette fikk meg til å minnes en episode fra siste krigsåret, jeg var 4,5 år, naboenta var 2 år eldre. Selve hendelsen ble jeg også minnet om i et skoletreff på hjemstedet for et par år siden. Naboenta som var sammen med meg den dagen arrestasjonen fant sted, kom plutselig bort til meg og sa: ”Den dagen mor di vart arrestert har eg tenkt ofte på.”

Det var stas å leike skule. Kvar dag kom naboenta og dei to jentene kunne leike saman. Naboenta skulle byrje i skulen til hausten. No skulle dei leike skule. Dei to jentene gledde seg til leikeskulen. Da skulle dei sitje på kvar sin vesle skammel. Ein kjøkkenkrakk skulle vere skulepulten. Nett slik dei store sat i klasserommet. Mora skulle være læraren. Ein dag kom naboenta medan mora var i ferd med å vaske golvet. Mora hadde epleskiver til tørk i steikeomnen, døra sto på gløtt. Det hang klede til tørk over magasinet, der var alltid god varme på kjøkkenet. Dei to jentene sette seg på kjøkenbenken. Der sat dei og venta. Mora skulle vaske ferdig først. Inne i stova sov den vesle systera. Borna sov i stova. Det var berre to rom, eit kjøken og ei stove. Når ein kom opp trappa førte ei dør med glasrute inn i ein gang. Der var ein divan under skråtaket, skap og kommode. Der sto telefonen. Ikkje alle hadde telefon. Mange kom og spurte om å låne telefonen. Dei spurte også ofte om dei skulle betale for lånet. Det var mange som kom opp trappa, nokre lånte telefonen, andre la att ein lapp. Nokre la og att ein pakke, det sto ikkje kven han var frå. Det vanka både mat og klede i desse pakkane. Så gjekk dei att. Gangdøra var ikkje låst.

Faren var ikkje heime. Han fiska mykje. Og fisk fekk han, mykje fisk som han også gav vekk. Han var glad i fisketurar. No var han på fisketur att. Det var ikkje noko rart med det. Dei var vane med det. Det hadde vore mange turar den seinare tida. Men denne morgonen hadde han brått om. (Kvelden før hadde han vore i villaen i alleen. Villaen hadde eit rom der dei forhørte hardt dei som tagde. Dei som ikkje ville fortelje det dei visste, om dei visste noko. Han hadde fått vite kven makthavarane ikkje likte, dei skulle pågripast). Nokre gonger kom han ikkje attende til arbeid. Doktoren sa han var sjuk. No var mora aleine heime med dei to ungene. Og hønene i kjellarbua.

Jentene kunne sjå ut dei små glasrutene når dei sat på disken. Dei såg ned mot fjorden og kaia. Fabrikken låg på høgre sida. Framfor var ein stor, gammal låve. Det var ein staseleg bygning, okergul. Han hadde ei stor klokke på eine sida av taket. Låven var ein kjend stad ein kunne nytte til ymse lag. No vart Låven brukt av dei som hadde makta på staden. Det var sett opp brakker att med der dei hadde fangar. Der var og Russiske og Jugoslaviske fangar. Dei var særst flinke med utskjeringar og anna handarbeid. Fangane bytte bort det dei hadde laga. Slik fekk dei seg litt ekstra mat. Eit utskore brett med fuglar som nippa korn når ein trakk i ei snor, var ein kjærkommen leike for oss ungene.

Medan jentene sat slik, venta, såg ut glaset, gledde seg til leikeskulen, smalt det i gangdøra nede. Det vart eit fæla leven. Kven kunne det være som bråka slik? Brått hørde dei hælane klappa i trappa. Lærstøvlar. Støvlar med hælav lær, dei hadde ein eigen låt, ein høyrer ein smell svitsj, svitsj. Herrefolket høyrdes på læret. Ingen andre hadde slike støvlar. Mora vart med eitt fælen. Ho visste kven som kom. Ho var roleg.

Gangdøra vart brått revent opp. "Sie sind arrestiert!" Ordren smalt i øyra. Ho fekk klar melding om ikkje å snakke med nokon, gje beskjedar. Kva skulle ho gjere! Nokon måtte ta seg av ungene. "Hent mor di" sa ho til naboenta. "Hald kjeft." Ho hadde berre tøfler, fekk ikkje byte sko. Ho treiv av seg forkledet medan dei tok ho i kvar sin arm. Ho fekk tak i ei jakke og så bar det ned trappa.

Det var ikkje langt å gå frå der dei budde til Låven og brakkene. Folk såg forferda på det vesle opptoget som gjekk nedover gata. Mora i midten med ein tyskar på kvar side. Dei heldt ho hardt i kvar sin arm. Ho fekk ikkje stikke av. "Kva hadde nå ho gjort..." tenkte dei. "Ein kjenning spurte kvar ho skulle og kva no ho hadde gjort." "Hald kjeft." Brått hørde ho ein gut som ropte. "Kva gale har du gjort tante?" Guten, ein 11-åring, vart heilt forfjamsa, trudde ikkje det han såg. "Hent mor di. Sei ho må ta seg av ungene". Guten sprang det fortaste han vann. Nabokona hadde teke hand om ungene. Vesleenta som ikkje var året, sov framleis. Mor til guten tok dei to jentene med seg heim. Ho, tanta, var budd på kva ho skulle gjere. Dei visste at om noko hende skulle dei ta seg av ungene. Det var alltid kjekt å vitje tante og onkel. Der vanka det kveiteskiver, det beste jenta visste.

Mora vart fengsla på heimstaden. Mat måtte ho syte for sjølv, eller familien. Det var lite mat ho kunne ete i fengselet. Difor gjekk jentungen med mat i eit spann til mora. Ho fekk levere maten til vakta. Jenta gjekk kvar dag med mat til mor si. Ho var kledd i sin fine, kvite strikkekjole. Mora hadde strikka han. Ein kjole med innfløkt mønster, fletter og border. Ho var flink til å strikke mora, av garn som var opprekt. Alt var strikka og sydd om att av gamle klede på slutten av krigen. Denne kvite kjolen var det finaste jenta hadde. Ho kjende seg så fin, var kry der ho gjekk og svinsa med spannet med mat. Alle skulle sjå kor fin ho var der ho gjekk. "Tenk å ta mora frå to små ungar", veslesystera var berre vel halvåret. Dei vaksne ville syne at makthavarane hadde teke mora frå to små ungar. Difor var det eit lite opptog kvar dag maten skulle leverast. Mora sat i brakka med berre mannfolk. Ho kjende dei godt. Ho visste kva dei dreiv med. Dei tok godt vare på henne.

Herrefolket hadde ikkje fått noko ut av henne. Ho tagde. Sa ho ikkje visste kva mannen dreiv med anna enn fisketurar. Han hadde alltid vore mykje på tur.

Resten av krigen måtte mora melde seg hjå lensmannen. Ho måtte møte opp kvar dag. Lensmannen stempla i boka hennar. Ho hadde vore der, ikkje rømt eller gjømt seg. Ho hadde ikkje lov å reise nokon stad. Kvar skulle no ho gjøyme seg, eller reise, ho som sat att med to små ungar? Ho likte ikkje lensmannen. Han var på parti med dei som hadde teke makta. Kvar gong ho kom prøvde han å røkje ut noko nytt om mannen. "han fekk vel mykje fisk der ute på Vikane, - eller lensmannen hadde høyrte mannen

hadde vore ein tur til ”by’n” (Bergen) nokon hadde sett han der”, han slengde spit om at mannen ikkje akkurat var til å stole på.

Ein heil skokk med ungar følgde mora kvar dag til stempling hos lensmannen. Dette tykte ungene var stas. Eit lite demonstrasjonstog med barnevogna føre og ungene etter.

Til historia høyrer at jentungen ikkje kjende att faren då han kom heim 8. mai -45. Skjeggete og uflidd som han var. Ho ville heller være hos tanta og onkel. Der fekk ho kveiteskiver og fekk ha på seg den kvite strikkekjolen.

Gerd Landmark født 1940 i Høyanger. Høgskolelektor med embetseksamen i sykepleievitenskap fra Universitetet i Oslo. Spesialutdanning i psykiatrisk sykepleie. Mellomfag i sosiologi og grunnfag kunsthistorie Universitetet i Oslo. Har skrevet om ”Bildende kunst som kilde til kunnskap – observasjonens kunst i sykepleie”, HiO-rapport 2003, og et kapittel omkring samme tema i en bok om pedagogikk, ”En albatross i stuen” 1997.

Aase Stabell: Krigsminner

Min yngste bror Eyvind ble født noen få måneder før krigsutbruddet. Midt på natten den 27. januar 1940 ble min bror Torger og jeg vekket for å beskue denne lille bytten som lå der stelt og så nesten litt selvtilfreds ut.

Dåpen den 28. april ble ganske dramatisk. Da var krigen brutt ut, og vi som bodde i Kristiansund, var evakuert til mer fredelige omgivelser på landet. For vår del ble det Eikrem på Straumsneset, retning syd syd-øst for byen. Hvis en nå ser på denne avstanden på kartet, er det bare noen få mil i luftlinje, men den gangen måtte vi reise over sjø og land, sjø og land før vi endelig var fremme. Og sjøveien på den første strekningen var om bord i en liten fiskeskøyte, et bilde av en forblåst skøyte som jeg enda er i stand til å trekke frem i hukommelsen.

Det var mange barnefamilier som ble innkvartert på gårdene, deriblant en del mødre med spedbarn som skulle døpes. Det ble derfor organisert en buss som denne dåpsdagen kjørte full lastet med mødre og spedbarn til Grimstad kirke, godt og vel en mil retning nordover. Vi større barna, og det var mange av oss også, var igjen utenfor gården for å leke. Det viste seg etter hvert at tyskerne var opptatt med å terrorbombe Kristiansund denne dagen, men det snek seg et og annet fly innover Straumsnesslandet også. Bussen med dåpsbarna ble angrepet av tyske fly med maskingevær. De måtte forlate bussen og flykte inn i skogen, mens det pepret rundt dem: Ratatatata, ratatatata, ratatatata. Mødrene var livredde, men da en av dem plasserte seg midt på en større snøflekk, utløste det latter. Hun var i alle fall lett å se fra flyet.

Vi som var igjen på gården fikk også besøk av et fly med maskingevær; jeg husker godt peprelyden fra maskingeværet, men heldigvis traff de bare stikkelsbærbuskene. Sent på natten kom faren min tilbake fra byen, hvordan han hadde greid det, har jeg aldri fått greie på. En seksåring er vel ikke så opptatt av slike ting. Det jeg husker er røyklukten av klærne hans, og at han bare var i sokkelestene. Han hadde hele dagen vært opptatt av redningsarbeidet og evakuering, og skoene hadde han mistet i brannen. Jeg tror han hadde tilbakelagt noe av veien til Straumsneset på sokkelesten.

Tilbake i Kristiansund. Omrisset av de brunsvarte ruinene på Kirkelandet er fremdeles lett å gjenkalle, mer enn sytti år senere. Det var mange lyder og larm i det rommet som Kristiansund representerte i de fem krigsårene. I en by som har havnen plassert midt inne i byen, skapes det en viss type gjenklang, en slags forsterkning av spesielle lyder. Og i krigsårene var det mange spesielle lyder; ikke minst flyalarmen som kom og gikk, bombing og skyting, beskyttede krigsskip som kom inn til havn, og ambulansen som gikk i skytteltrafikk til sykehuset. En skulle tro at slike opplevelser kan sette sine spor, men vi tre barna så ikke ut til å ta skade av alle disse "krigshendelsene".

Et vanlig trekk i bybildet var tyske soldater med lange lærstøvler og hjernskodde heler når de taktfast marsjerte og sang gjennom gatene. En får denne lyden her: Tjh, tjh, tjh, tjh, tjh, tjh, tjh. Vi som bodde ikke så langt fra denne soldatleieren, vi kunne nesten

ikke stikke nesen ut av døren uten å høre denne lyden. Jernskodde heler i takt var en del av rytmebildet. Og i 1942 - 43 var tyskerne fremdeles i sitt ess da de marsjerte gjennom gatene og sang ganske fengende og høyt: ay li ay lo ai la, eller "Wir fahren gegen England". Eyvind var på den tiden blitt tre år, med lyse lokker, ofte en lys kjeledress, og et tregevær med en sort løp og rød kolbe.

En dag fikk moren vår en kraftig forskrekkelse. Hun skulle en rask tur ned på butikken på hjørnet av gata vår; da hun hørte de syngende soldatene i taktfast marsj nærme seg. Hun måtte selvfølgelig stoppe opp for å la de passere. Tjh, tjh, tjh, tjh, tjh, tjh, tjh. Det var vanlig. Mer uvanlig og forskrekkende var denne lysluggede og lyskledde mini-varianten av en liten fyr, midt blant dem, marsjerende like taktfast som de, og med geværet over akselen. Og bena gikk som trommestikker.

Det var mange offentlige bygninger, butikker og bolighus som måtte erstattes i Kristiansund etter de store herjingene ved krigsutbruddet, og det ble satt opp mange midlertidige brakker og brakkebyer for husløse.

Faren min, som like før krigen hadde fått fast ansettelse som fengselsbetjent, ble transportert til Kretsfengslet i Ålesund: ikke som innsatt, men som ansatt. Som det også ble hetende i teksten etter krigen "med anstendig følge av statspoliti, det var en skjønnsak om du var fast eller fri". Der ble han værende i fem år, og en gang i måneden kunne han komme hjem på besøk. Etter en stund greide han å leie en hytte til oss i Spjelkavika, og det førte til at vi tilbrakte fire somrer der i Muri-hytta. Sommerferien i 1945 ble lang fordi det gikk rykter om invasjon, og det var usikkert hvordan denne ville forløpe. Allerede i begynnelsen av april var vi installert på hytta, og det ble ekstra lang skolefri for oss eldste.

Tombola

Odd het han, var 8 år og litt av en villstyring. Han gikk i samme klasse som meg på skolen. Det var ikke noe vondt i ham, han var bare så utrolig aktiv.

Denne søndagen, på morsdagen i februar 1942, var han tidlig oppe; hadde fått med seg en eldre gutt, Harald, på utforskerferd utenfor den store tyskerleiren på Skjærtangen. Da han fant en mystisk gjenstand liggende i enga, tok han denne med seg hjem til faren som akkurat da satt på toalettet i kjelleren hvor de bodde. Harald fulgte på behørig avstand. Han ville ikke være for påtrengende da Odd rev opp døra og fant faren sittende der med buksene nede. «Se hva jeg fant», ropte Odd ivrig. «Hva er det du gjør, gutt», skreik faren. Da smalt det!

Vi besøkte dem på sykehuset noen uker senere. De var ved godt mot, og faren Oskar viste oss merker etter alle granatsplintene som hadde boret seg gjennom kroppen, særlig på lårene og i beina. Dette var før penicillin-behandling og antibiotika gjorde sitt inntog i Norge. Oskar fikk svære infeksjoner av alle splintene, og han døde noen uker etter at vi hadde besøkt ham. Han må på den tiden ha vært midt i tredveårene. Odd overlevde, men den ene foten måtte amputeres. Han mistet mye tid av

skolegangen på grunn av dette, og havnet derfor i klassen under oss andre. Kontakten ble ikke den samme etter dette. Jeg traff ham på Karl Johan da vi var helt i begynnelsen av tyveårsalderen, han hadde kunstig ben som han taklet bra, hadde slått seg ned i Oslo, og syntes fornøyd med tilværelsen. Så gikk det mange tiår før jeg så Odd igjen. Da var vi samlet i Kristiansund i en felles 60-årsfeiring, han danset bra og var stolt over det, og ikke minst stolt var han over å ha gjort seg en karriere i trykkeribransjen under Schibsted-gruppen.

Hvorfor husker jeg Odd så godt? Den unge familien syntes å være et eksempel på en familie som hadde det bra, pene å se på, greide seg bra, noe å se opp til. Men høsten før denne granat-episoden slo tragedien til for første gang. Difteri var en av de sykdommer som herjet under krigen, yngstegutten Øyvind ble smittet, innlagt på sykehuset, ble erklært frisk; og moren kjøpte en papirutgave av Noas Ark som hun dekorerte utover spisebordet i finstuen. Det var velkomstgaven den dagen hun skulle hente ham hjem. Vår nabo hadde telefon, en av de få telefoner som eksisterte på Innlandet på den tiden. Det var jeg som fikk oppgaven å gå med telefonbeskjed den kilometeren som lå mellom de to husene. Jeg skulle bare gi beskjed om at hun måtte komme over på sykehuset tidligere enn bestemt denne dagen.

Det neste bildet jeg har av denne familien, er moren og faren på gravstedet; Øyvinds grav hadde en liten barnestøtte i stein; på toppen av den satt en hvit fugl. Det var det siste erindringsbildet jeg hadde av faren før vi traff ham i sykesengen noen måneder senere.

Hvordan det sosiale og økonomiske apparatet fungerte under krigen, hadde vel vi som åtteåringer ikke noen særlig peiling på. Det vi var opptatt av var at denne så hardt rammede familien trengte støtte. Vi fikk samlet inn noen småting, blyanter, viskelær, hårspenner, bruspulver og slikt, og avholdt tombola i kjellerkroken utenfor slakterbutikken i Wessel gata. Den innbrakte litt over 34 kroner. Det neste vi gjorde var å få et maleri av faren min; på den tiden hadde han på fritiden gått i lære hos en finsk kunstmaler i Ålesund, og malte en del by-motiver fra Kristiansund. Bildene ble populære. Et besøk på politikammeret sørget for formaliteten ved loddøkene, vi solgte lodder for 360,- kroner. Et bra beløp på den tiden. Dette kunne vi overrekke Odds familie, og var foranledningen til at vi besøkte far og sønn den gangen på sykehuset. Hvem som vant maleriet, har jeg ingen erindring om.

Flyalarm – som en del av hverdagen i krigsårene

Per Jordal var mer enn to år yngre enn meg, allikevel hadde vi ofte følge til skolen, og like gjerne lekte vi sammen om ettermiddagene. Da flyalarmen gikk ved åttetiden denne litt kjølige desember morgenen i 1944, reagerte ikke vi noe særlig på det. Per og jeg, på vei til skolen, var som vanlig i ivrig samtale. Denne gangen gjaldt det Pers evne til å skrive fortellinger, det vil si, skrive dem fullt ferdig. Per var ni år, og lenge før han var nødt til å skrive skolestiler, produserte han fortellinger. Jeg kunne ikke skjønne hvordan han fikk det til; disse fortellingene hadde ikke bare en begynnelse og en slutt,

men de hadde også et innhold. Det var noe jeg ikke fikk til, og jeg beskyldte ham for å få hjelp fra de voksne. Men hvem skulle det i så fall være?

Det tok ca. halvannen kilometer å gå til skolen; da alarmen gikk var vi halvveis og like utenfor huset til tanten min. Vi havnet derfor i kjelleren hos henne. Når man er vokst opp i en by hvor flyangrepene skjer nesten hver kveld om vinteren, slik det hadde gjort de siste fire årene, bli man vant til at dette går greit, tross alt. Det viktigste var å søke ly.

Det hadde vært relativt få personskader på sivilbefolkningen i disse årene, men ikke slik denne morgenen. For det første var det uvant at angrepene skjedde i fullt dagslys og så tidlig på dagen, for det andre, denne gangen traff bombene et boligområde. Da "faren over" gikk, og vi kom oss ut igjen, kunne vi se en kraftig og sammenhengende rødgul flamme avtegne seg mot himmelen på andre siden av sundet. Fjorten mennesker mistet livet, barn i skolealder og noen av mødrene deres. Forunderlig nok, de fleste av disse barna fra denne gaten hadde vært hos fotografen, og bildene av hver enkelt var utstilt i butikken da dette skjedde. Bildene av disse barna, i vinduet hos en fotograf i en barakke på Kirkelandet, fikk derfor en spesiell betydning i lang tid etterpå.

Var dette en episode som havnet i en av Pers fortellinger? Det vet jeg ingenting om.

Grinda og grøfta - Sankthansfeiring i 1944

Spjelkavik, ca. en mil øst for Ålesund sentrum, var et relativt fredelig sted under krigen. Langt ute på landet; slikt opplevdes det for den som kom fra Kristiansund som stadig ble hjemsoekt av bombetokter fra engelske fly.

De tre hyttene lå inne i et litt ulendt skogområde, et lite stykke fra hverandre og avsondret fra hverandre av trær og busker. Muri-hytta, oppkalt etter den opprinnelige eieren, lå lengst unna adkomstveien, Uri-hytta tronet oppå en liten haug, og Nelvik-hytta hvor feiringen skulle foregå, lå lett synbart til. For å komme til hytteområdet fra hovedveien måtte man stoppe ved Myren gård som også hadde et buss stopp; passere forbi gården og videre nedover og gjennom en gammel grind som lå ganske skjult i den tette buskveksten. Mellom de tre hyttene lå et myr- og sletteområde, holdt relativt tørt på grunn av en stor og dyp grøft som var gravd rundt dette området.

Grinda skreik og knirket ganske høyt denne tidlige Sankthanskvelden, og stemmene fra Gestapo-folkene skar skarpt og grelt gjennom lufta. Mannen som var på vei fra Muri-hytta til feiringen i Nelvik-hytta, hørte dem tydelig. Han hoppet ganske resolutt ned i grøfta og var godt skjult for Gestapo da de passerte et stykke unna. De kom for å arrestere Kåre Uri, en ung fyr i begynnelsen av tyveårene, og involvert i noe Gestapo ikke var helt sikker på. Han ble sendt til Grini, og ble sittende der til krigen var over. Men mannen i grøfta berget seg; Gestapo hadde han omgang med hver dag på fengslet, og de ville ha rullet opp et langt større illegalt nettverk hadde de ankommet

noen minutter senere. Omstendighetene omkring dette ble først klart for meg mange år senere, men det er en annen historie.

Aase Stabell, (f.1933 i Kristiansund N), utdannet sykepleier med embetseksamen i sykepleievitenskap, Universitetet i Oslo (UiO), samt cand. mag grad med fagene engelsk, nordisk og psykologi ved historisk/filosofisk fakultet, og en bachelorgrad i litteraturvitenskap ved humanistisk fakultet, UiO. Hun er nå pensjonert førstelektor fra avdeling for sykepleierutdanning, Høgskolen i Oslo, og er for tiden tilknyttet Senior-kompetansesenteret, Høgskolen i Oslo og Akershus. Hun har publisert en rekke artikler vedrørende relasjonen sykepleier - pasient.

Per Østerud: Andreas – ungdomsårene 1940 til 45

Okkupasjon og motstandskamp, studium og illegalt arbeid, arrestasjon og enecelle på Bredtvet, Berg interneringsleir og frigjøringen 1945.

«Det er noe jeg vil vise deg», sier Andreas, han svinger rullestolen sin mot bordet ved siden av senga og tar fram en grønn, ganske tykk notatbok med hvit etikett som er rammet inn av kraftige svarte linjer. Olaf Norli, universitetsbokhandel stod det på den halvtykke permen. Jeg tar boka og leser på etiketten: Dagbok. 8. april 1940 - 11. september 1941 og 29. april-17. mai 1945.

Jeg er på Hovseterhjemmet der Andreas bor. Nå er han 95 år og i rullestol. Vi ser hverandre i øynene. Jeg gjenkjenner både vennlighet og varme, og merker meg at det klare blikket er der. «Hvordan står det til med deg», spør jeg. «Jo, bena og armene er heller skrøpelige, og dessverre makter jeg ikke å skrive lenger, ikke en gang på maskin». «Men hodet er ganske bra», legger han til. Det merker jeg fort. Samtalen glir lett over til episoder fra vårt lange vennskap og felles yrkesaktive liv. Andreas var min veileder da jeg gikk på pedagogisk seminar og hadde praksis på Oslo lærerskole der han var lektor. I en årrekke var han dessuten min rektor og samarbeidspartner ved Hamar lærerhøgskole. Etter den tid har vi hatt et mer sporadisk samarbeid, men vårt grunnleggende vennskap har stått ved lag.

Temaet her er imidlertid ungdomsårene og møtet med krigen, okkupasjonen, illegal virksomhet og fangenskap. Dagboka Andreas vil jeg skal se, tar jeg i mot med ærbødighet og sier jeg skal passe godt på den mens den er i min i varetekt. Jeg åpner boka og leser de første setningene: «8. april, mandag morgen fikk vi vite at englenderne om natten hadde lagt ut tre minefelter i norsk farvann. Det vakte voldsom forbitrelse, og skapte en dyster stemning i Aulakjelleren. Natt til 9. april gikk flyalarmen flere ganger. Vi var mange i kjelleren. Flere fly kretset over byen, og det var livlig skyting med kanoner og mitraljører. Folk var innstilt på evakuering, men vi visste lite eller ingen ting. Etter hvert sivet det ut at Storting og regjering var på Hamar, at Fornebu var ødelagt, og at Bergen, Trondheim og Narvik var besatt av tyskerne».

Andreas meldte seg på Evakueringskontoret, men fikk vite at all evakuering var innstilt, fordi tyskerne holdt alle utførselslinjer besatt. Da han gikk hjem, så han fly og hørte noe skyting. Men etter hvert ble det stille, og tyske tropper kom i stort antall inn i byens gater. «Utover ettermiddagen og kvelden (9. april) ble det bare sendt musikk. Først kl. 19.30 fikk vi Quislings erklæring om at han overtok regjeringen. Ellers ingen nyheter, fullstendig blanding», skriver han videre.

I dagboksnotatene viser Andreas til studentfelleskapet i Aulakjelleren, den store studentkantina på det gamle Universitetet i Karl Johans gate. I 1940 var han 24 år og studerte filologi. Han ble cand.philol. og tok pedagogisk seminar høsten 1943. I

studietida var Andreas dessuten aktiv i den kristne studentbevegelsen og ble nær venn med blant andre Ronald Fangen som kom til å prege hans kristne standpunkt. Fangen stod for et kristendomssyn som var forankret i et bredt åndshistorisk perspektiv. Noe som blant annet kom til uttrykk i Fangens bok «Paulus og vår tid». Dette vennskapet førte til en sveip innom teologien, før han bestemte seg for at praktiserende prest kunne han ikke tenke seg å bli, og han gikk løs på filologien med full kraft. Det ble fagkretsen engelsk, norsk og historie hovedfag.

Andreas bodde hjemme hos foreldrene i Framnesveien 10, Oslo da han begynte å skrive dagboka. Den 10. april ble det skrevet over 5 sider. Her er gitt uttrykk for en oppskremt stemning i byen, preget av rykter og usikkerhet. Det ble f. eks sagt at engelske krigsskip skulle være på vei inn Oslofjorden, og at svenske tropper hadde gått over grensen ved Kongsvinger. Den totale forvirringen kommer godt til uttrykk i dette avsnittet: «En mengde folk er nå dratt fra byen. Om regjeringen, Kongen og Stortinget har vi ikke hørt noe sikkert, og alt er preget av uvisshet og planløshet. Vi vet ikke hva vi skal tenke, håpe, si eller gjøre. Hvilken regjering skal vi i vårt hjerte være lojal mot? Nå, kl. 16, ser jeg av aviser (Tidens Tegn) at Stortinget (den gamle regjeringen?) har gått med på å forhandle med tyskerne. Det er også sagt at dr. Brauer har dratt til Elverum for å treffe kongen. Om norske innkalte soldater vet vi ingenting. Ca. kl. 14-15 ble det sagt at alle mobiliseringsordrer var trukket tilbake».

Andreas fulgte intenst med i det som skjedde i byen. Det kom melding om at Oslo skulle rømmes. Folk løp vekk fra sentrum og hang seg på biler for å komme unna. Det var tilløp til panikk. Rykteflommen var også med på å prege hverdagen. Det ble sagt at Narvik, Trondheim og Bergen var gjenerobret av engelskmennene, at det var kamp i Ytre Oslofjorden og at engelskmennene var på vei til Moss.

I små glimt følges referatene opp av personlige kommentarer. I forbindelse med den tyske innmarsjen i gatene, bemerket Andreas: «Folk tok det lett, det var alt for mange smilende eller uinteresserte fjes». Og litt senere følger denne kommentaren: «Jeg synes en blir nedstemt ved den måten folk flest tar det hele på. (Far sier at han synes Oslo-befolkningen fraterniserer med tyskerne). Selv er jeg nesten kommet til etter det jeg ser i Oslo, at vi som folk ikke var modne til eller verdige til nasjonal frihet».

Flukten gjennom Nordmarka

«Da jeg over svensk radio fikk vite at kongen ikke hadde truffet noen ordning med minister Brauer, men oppfordret nordmennene til å forsvare seg mot det tyske overfall, mente jeg at det var viktig av meg å prøve å komme i forbindelse med de norske troppene». Denne beslutningen tok Andreas etter å ha blitt kjent med Kong Håkons parole fra Elverum. Han oppsøkte noen av sine nærmeste studentvenner, Vidkunn Mansåker, Jens Magnus og Lage Lagesen, og sammen med de tre dro Andreas med buss fra byen og til Lommedalen, torsdag ettermiddag den 11. april. Derfra gikk turen på ski med hodelykt til Kampeseter den første kvelden, der lå de over sammen med flere unge menn som var ute i samme ærend. Dagen etter dro de videre mot Løvlia og

Ringkollen og møtte enda flere som sluttet seg til følget. Det var ingen som visste med sikkerhet hvor tyskerne var, men det ble sagt at Jevnaker og Roa var norsk.

På Jevnaker så de norske soldater for første gang. «Kom etter!» ropte de, og Andreas og hans venner ble med. De kom til Brandbu, der det ble satt opp et par tusen mann hver dag i tre fire dager. Her tok hver det utstyret han trengte fra forskjellige hauger og kasser. Antrekket var svært ulikt. Troppene begynte så å marsjere litt rundt omkring. De hørte fly som ikke syntes å interessere seg for dem. «Stemningen var slik som jeg har tenkt meg 1814- krigen», skriver Andreas. Han møtte mange fra Oslo og ellers folk fra nær sagt hele landet, og føyer til denne kommentaren i dagboka: «Vi har merket at krigen har revet ned skillemur, mellom de forskjellige landsdeler og mellom yrker. Det var også et naturlig og enkelt samarbeid med de damene og sykepleierskene vi hadde med. Tonen mellom befal og menig var også naturlig og fortrolig».

Å være i krig

Selv om samholdet blant gutta var godt, skapte ryktene om tyskeres frammarsj både motløshet og frykt. De mange tilbaketrekningene som måtte skje i all hast, tæret også på motet og førte til gnisninger mellom befal og menige. Men da de via Snertingdal nærmet seg Mjøsa og møtte engelske soldater for første gang, steg motet. «Det så ut til å være kraftige, trauste karer, noen hundre mann. *Welcome to Norway*», skriver Andreas.

På Lillehammer var alt innstilt på krigen. Det var mange soldater å se, dessuten plakater om tilfluktsrom, lemmer og sandsekker. Saniteten skulle settes opp på nytt, og Andreas ble i en fart sendt sørover sammen med ambulansen. Seks mann skulle være sanitetstropp for en avdeling som lå og vaktet veien nord for Ring. De ventet tyskerne. Stemningen var dystert. Nå fikk Andreas møte krigen på nært hold, og se soldater trekke seg tilbake, uordnet og slitne. Han gikk opp til en gård der det ble sagt at de trengte sanitetsfolk. Samtidig så han gårder som brant. Kanskje kunne de være skutt i brand, men han hadde også hørt at tyskerne trakk likene inn i gårdene før de satte ild på.

Fra Lillehammer dro de videre nordover til Tretten og Kvam. Her ble engelskmennene satt inn for alvor. Det kunne være et par tusen mann som gjorde sterk motstand. «Etter to dager var de trolig utslitt», skriver Andreas og fortsetter: «Det hadde kanskje bedret stillingen om nordmennene kunne avløst engelskmennene noe. Men stort sett var de norske avdelingene i Gudbrandsdal lite kampdyktige på denne tiden. De var i uorden og utslitt etter 10-14 dagers stadig kamp. Troen på at det gikk an å stanse «syndefloden» var også blitt liten», hevder han videre. Dessuten påpeker han at de tyske flyene var i overvekt og spilte en avgjørende rolle i kampene.

Motstandskampen går mot slutten

Det blir stadig vanskeligere å kjempe mot overmakta. Både de engelske og de norske troppene måtte trekke seg tilbake fra Nord-Gudbrandsdalen og innover mot Romsdal

og Isfjorden. Samtidig tiltok de tyske angrepene i styrke både på bakken og i lufta. Andreas beskriver situasjonen slik: «Under et flyangrep ble vår sanitetsavdeling sendt fra hverandre og ikke samlet igjen. Alt samband lot til å være brutt, og vi fikk inntrykk av at enhver kunne sørge for seg selv». I forbindelse med denne oppløsningen er det en situasjon som sitter sterkt i minnet: «Samme formiddag som vi ble sendt fra hverandre, dro vi til Flatmark Turiststasjon (ca. 4 mil fra Åndalsnes) som var omdannet til lasarett. Mens vi var her, bombarderte tyskerne veien, og to bomber av største kaliber falt like ved, ca. 40-50 meter unna. En mengde ruter gikk i huset vårt, en servant flyttet på seg og en vindusramme ble også trykket inn. Under bombardementet fikk vi inn til oss to sårete tyske flyvere. Det lot ikke til at de likte å bombe her oppe. Det var ganske rart å sitte i kjelleren sammen med dem mens deres kammerater holdt på over oss».

Avvæpnet og på veg hjem

Fredag 2. mai begynte Andreas å gå innover mot Oslo. «Til å begynne med mente jeg det var dumt at jeg la igjen uniformen, men hadde jeg beholdt den, var jeg antakelig blitt holdt tilbake på Lillehammer», skriver han. Han passerte steder der han hadde deltatt i kamp. På Dombås hadde engelskmennene tydeligvis hatt det travelt. Biler, klær, håndbøker, romaner, privatbrev, andaktsbok, mitraljøse ammunisjon, mat og mye annet lå igjen. Det var falt mange bomber og mye var ødelagt, men kirken og det store hotellet var uskadd. På Tretten var det store meieriet ødelagt, og ellers var flere hus brent. I Gudbrandsdalen for øvrig, innskrenket ødeleggelsene seg vesentlig til bruer, veier og biler. Han så omkring 30-40 smadrede biler.

På Lillehammer var det et par tusen norske fanger da Andreas nådde dit. Fangene hadde vært der noen dager, men det het at de skulle få reise hjem med det første. De måtte imidlertid avvente ordre fra høyere militære myndigheter, og satt med frykt for at noen ville bli sendt til Tyskland. Torsdag den 9. mai ble det fastsatt at de alle skulle frigis.

Mandag kveld, den 13. mai kom Andreas hjem etter sin lange ferd som ambulansesoldat i kampen mot tyskerne våren 1940. Mor og far hadde ikke visst noe om han. «Gleden ved gjensynet var stor».

«Om tyskerne har mange ting blitt sagt»

Slik begynner et avsnitt i dagboka. Det følges opp av tre sider med refleksjoner over det Andreas har opplevd og hørt om tyske soldater i denne måneden. Han hadde hørt at de et sted kom i Røde Kors-busser, og likeledes at enkelte av fallskjermhopperne skulle hatt norske uniformer. «Overalt later det til at tyskerne har gått hardt på, også fra håpløse stillinger. Flere forteller at de skriker når de går på, for å holde frykten borte. I flere tilfeller har de nok brukt alkohol til oppstiving», skriver Andreas og viser til episoder som han har hørt av sine nærmeste venner i sanitetstroppen: «En norsk ambulanse ble beskyldt for å ha skutt. Tyskerne stilte opp de norske ambulansefolkene og et maskingevær ble gjort i stand. En dame hadde kastet seg om halsen på sjefen og holdt han for munnen. Det var da kommet noen høyere sjefer, og de var sluppet fri».

Andreas skriver ellers at det er hans inntrykk at tyskerne respekterte Røde Kors lengst mulig, og at han ikke hadde vært med på eller hørt om noe direkte tilfelle hvor det var tydelig at tyske Røde Kors folk skal ha skutt. Og han legger til: «De to tyskerne jeg ble snakket til på hjemturen, mente nok i sitt hjerte at England ville knuse Tyskland». Dessuten viser han til at det på Lillehammer sykehus skal ha ligget en del østerrikere for seg selv. De sa at de ikke ville skyte på nordmennene og skjøt over. De trodde at Norge var overfalt av England. Derfor hadde de meldt seg frivillig og kom for å hjelpe.

Dagboksnotatene om krigen og trefningene han hadde vært med på, slutter med disse ordene: «Slik som det gikk, slapp Norge fra det svært lettvint. Tapene både av mennesker og verdier ble svært små. – Hvis det var lyktes å stanse tyskerne et sted i Gudbrandsdal og Østerdal, slik at det var blitt en fast front, ville tapene blitt ulike mye større. Med en tre-fire ganger så kraftig engelsk-fransk hjelp kunne det antakelig gått, men det hadde forutsatt at allierte fly var blitt satt inn i langt større målestokk. De norske troppene alene hadde neppe maktet å stanse tyskerne. Denne situasjonen ville bundet tyske krefter her oppe, og ved det hadde også landet vårt kunnet bidra sitt i oppgjøret».

Tilbake i Oslo. Usikker og hektisk stemning

Andreas registrerte fort den usikre og hektiske stemningen i byen. En var usikker på hvor mange Quisling hadde bak seg, og frykten for spioner var knugende. Det var også en del eksempler på at sivile skjøt, og flere nordmenn ble skutt av den grunn. Dessuten var de engelske flyangrepene uhyggelige. Samtidig merket han en viss endring i bymiljøet på andre måter. Han registrerte ikke så mange tilfeller der norske damer flørter med tyskerne. Og hos enkelte var det vokst fram et tyskerhat etter hvert som det kom meldinger om ødeleggelser. Andreas følger opp med denne kommentaren: «På meg gjør de enkelte dødsdommene størst inntrykk, men det gjelder at ikke viljen til å gjøre Norge fritt igjen og skape en rettferdig fred for de undertrykte nasjonale folkegruppene i Europa, går over til hat mot tyskerne. Det er ikke nødvendig å være så mistenksom som jeg først trodde, og folk sier sin mening både privat og halv-offentlig». Her viser han til biskop Berggravs radiopreken første pinsedag som særlig modig: «Norge skal bli fritt igjen, selv om først våre barn skal oppleve det. Krigsfanger er et æresnavn, og det er et lyspunkt i dag å besøke fangeleirene og treffe dem som satte livet inn for landet».

Uro på Universitetet og slagsmål på Universitetsplassen

Den 24. september overvar Andreas slagsmål på Universitetsplassen. Det begynte i Aulakjelleren, der det var samlet en ganske stor flokk, de stod delvis på bordene. De hadde ringet inn 4 NS-studenter i uniform. Etter hvert kom det flere til. «Svina skal ut!» ble det ropt. Garderobevakta kastet ut en av dem og visstnok vaktmesteren de andre. Men det hele fortsatte utenfor Aulatrappa, og det kom flere til, mange i hirduniform. Det ble slåsskamp som varte en god stund. Fire ridende politi og Svarte-Marja med politisjefen og 10-15 mann rullet opp. Dessuten ble det stor folkesammen-

stimling. Her nevner Andreas at NS-mannen Trondsen skal ha gått til politiet og spurt om han kunne stole på at en av studentene ble arrestert. Det ble også tatt et par studenter.

Dagen etter registrerte Andreas ca. 30 hirdfolk som marsjerte forbi Universitetet med fane, eskortert av politi. Mange folk hadde samlet seg, enkelte pep. Han hadde også sett at det var malt på lemmene ved Vestkantbadet: «Meld deg inn i NS», og på Petit Arts vinduer i Glitnegården var rutene overmalt med «JØDE – stengt».

Scharffenbergs foredrag i Studentersamfunnet 21.9

Foredraget het «Minner fra 1905» og ble holdet i Høyres Hus. Salen var fullt besatt. Scharffenberg tok utgangspunkt i to spørsmål: 1. Kan en si at unionsbruddet skyldes utenlandske, særlig britiske intriger? Dette besvarte han med absolutt nei, det skyldes den indre utvikling i Norge. 2. Når kom spørsmålet om Carl av Danmarks kandidatur opp? Her ga han en framstilling av de forhandlinger som førte til at prinsen ble tilbudt den norske krone, og understreket at prins Carl hele tida vegret seg mot tilbudet uten at det ble holdt folkeavstemming. Scharffenberg mente at Stortinget ikke hadde fullmakt til å avgjøre statsformen. Det skulle det norske folk avgjøre ved folkeavstemming. Han mente også at Stortinget ikke hadde rett til å avsette kongen. Andreas avslutter referatet fra den viktige talen med disse ordene: «Det var en begeistret nasjonal ånd på møtet, studentene reiste seg, klappet og kom med tilrop».

Referatet fra Stortingets forhandling med Terboven kan ses i sammenheng med Scharffenbergs tale. Stortinget ble først forelagt et forslag om å avsette kongen (noe Scharffenberg mente det ikke hadde fullmakt til), men det ble forkastet med 79 mot 49 stemmer. Andreas skriver videre at det tilslutt var lykket tyske forhandlere å oppnå 93 stemmer for suspensjon inntil freden, på betingelse av at Stortinget skulle beholde sine mandater, fortsatt komme sammen regelmessig og supplere riksrådet. Men da tyskerne kom med nye krav, brøt Stortinget forhandlingene.

Quisling og NS i tyskernes søkelys

Disse forhandlingene fant sted kort tid før Terbovens erklæring om det nye riksrådet. I denne sammenheng skriver Andreas at det er blitt sagt at NS dager er talte. Blant annet skulle tysk politi ha foretatt overrumpende husundersøkelser på NS-kontorer for å få pålitelige medlemstall. Dessuten gikk det rykter om at Goebbels hadde kommet til den overbevisningen at Quisling burde vekk. Dette synet skal Stahlecker, den norske Gestaposjefen, ha delt og ville prøve å påvirke Hitler. En regnet med at NS -styret her enten vil falle eller få mer makt. Dette blir gjentatt senere i dagboka: «De siste dagene har det vært uroligheter i byen. Det påstås at NS-folk skal være blitt arrestert. Stemningen er kraftig mot NS. Det kan være muligheter både for at partiet vil få større makt, eller at det blir satt til side og Norge gjort til «kommissariat».

Ronald Fangen blir arrestert

Fangen hadde hatt besøk av en tysk «snushane» på Duusgård, Fangens gård i Ringsaker. Det var den samme mannen som også hadde besøkt andre Oxfordfolk. Etter sitt foredrag «Riket» i Calmeyer gaten, bodde Fangen noen dager på Grand hotell. «Snushanen» hadde fått utlevert foredraget. Mens Fangen var på sitt værelse, sammen med venner, ble han hentet for å utdype noen punkter i foredraget. Fangen kom ikke tilbake. Andreas skriver: «Den tyske Gestapomannen hadde vært nervøs og oppspilt da han hentet Fangen, det kunne skyldes skam, eller at det hadde vært uenighet om at de skulle ta dette skritt. – Fangen har det vondt nå».

Situasjonsbilder fra motstandskampen: Avlyst brytelandskamp og uroligheter ved Katedralskolen og andre Osloskoler

Det var planlagt brytelandskamp mellom Finland og Norge, men de norske bryterne ville ikke stille. Norske idrettsfolk aksepterte ikke det nye idrettsforbundet. Ungdom og idrettsminister Axel Stang skal ha innkalt et par representanter for bryterne, der iblant Cock. Stang prøvde først med det god for å få bryterne til å stille. De svarte at departementet nok kunne sørge for at de kom seg dit opp, men det kunne ikke hindre at de la seg på ryggen med en gang. «Vet De hva konsentrasjons leier er», skal Stang rasende ha utbrutt. Bryterne gikk uten å svare.

I midten av februar 1941 har Andreas registrert uroligheter ved mange skoler i byen. Ved Katedralskolen hadde en del hirdfolk møtt opp og sammen med NS piker fra egen skolen, gått inn i klasser, avbrutt undervisningen og tatt med seg de elevene pikene pekte ut som motstandere av NS. 50-60 elever ble så stilt opp på gårdsplassen. Fungerende rektor Bøyesen ringte da til en overordnede innen skoleetaten. Det ble svart at de nok kunne kontakte politiet, men det hadde ingen hensikt, «for hirden står over politiet». Rektor ga skolen fri med den følge at han ble arrestert, men sluppet løs kort etter.

Andreas viser til liknende episoder ved andre skoler og kommenterer skolebarnas deltakelse i motstandskampen: «I dag ved 10-tida var det samlet ca. 100 skolebarn fra øverste folkeskoleklasser eller middelskolen foran Carl Johan-statuen. De sang «Ja vi elsker» og Kongesangen. Ropte «Leve kongen» og «Ned med Quisling»! En del mennesker stanset i Slottparken og sang med. Hatten kom av. Det var ingen voksne som ledere for flokken, og de trakk vekk fort».

Rektor Seip blir avsatt

11. september 1941, om formiddagen kom det oppslag på Universitetet i sentrum og på Blindern: «Viktig kunngjøring. Alle professorene måtte komme». Senere på dagen ble det opplyst at det tyske sikkerhetspolitiet ventet at også studentene kom. Litt før kl. 17 var det samlet en stor flokk studenter utenfor Aulaen. Etter hvert ble salen, galleriet, gangen og garderoben fylt opp. Så kom 10 – 15 tyske politisoldater med hjelm og håndgranater og plasserte seg rundt i salen. Kl. 17.15 gikk en av de tyske

offiserene opp på podiet. Han sa at han ville prøve å tale på norsk for å bli forstått bedre. Det ble en del knising som andre hysjet ned. Offiseren innledet med at Terboven hadde ventet forståelse og lojalitet, men var blitt skuffet. Motstanden var i det siste blitt sterkere, og på Universitetet var den særlig stor. Rektor Seip var derfor avsatt, likeledes var kollegiets myndighet opphevet. Som midlertidig leder for Universitetet var kirke- og undervisningsminister Skancke utnevnt.

Da Skancke gikk opp på talerstolen, klappet enkelte i salen. I et langt innledningsforedrag talte han om regjeringens holdning i tida før 9. april. Han sluttet med at et Universitet må søke sannheten, men da er forutsetningen en vilje til sannhet. Universitetets lærere og studenter skulle fortsette i sitt arbeide, i motsatt fall ville det bli gått fram etter universitetslovene og unntagelsestilstandslovene. Enkelte klappet etter talen. Verken rektor eller de øvrige professorene var på forhånd gjort kjent med avsettelsen. «På studentene gjorde det hele et sterkt inntrykk. Enkelte piker hadde tårer i øynene. Stemningen i salen var dyster», slik slutter Andreas første del av dagboka fra krigen og okkupasjonstida i Norge. Nå blir den liggende uten nye nedtegnelser fram til søndag den 29. april 1945.

Motstandskamp og arrestasjon

Tida som følger kom til å bli dramatiske og tung. Andreas var fremdeles student og aktiv i studentmiljøet på flere fronter. Han skulle fullføre sin akademiske utdanning, samtidig som han var aktiv innenfor den kristne studentbevegelsen, og tilhørte Forbundet som var den mest liberale gren av de to kristne studentorganisasjonene. Dessuten var han med i filologenes fagutvalg da rektor Seip ble arrestert. Han ble derfor involvert i administrative- og utdanningspolitiske oppgaver ved Universitetet. I tillegg var han med i en gruppe som skulle motvirke nazifiseringen av Universitetet, og virke som aksjonsgruppe for å få frigitt universitetslærere og studenter som var arrestert av det norske statspolitiet. Dette skulle komme til å bli skjebnesvangert. Han var klar over at han utsatte seg for stor fare, og hadde ferdigpakket sekk i kjelleren med tanke på rask flukt til Sverige.

Så skjedde det. En som tilhørte gruppa, ble tatt med flygeblader som skulle distribueres. Han trodde Andreas var kommet seg til Sverige og oppga han som opphavsmannen. Dette var i november 1943. Andreas var kandidat på Kristelig Gymnasium og bodde hjemme hos sine foreldre i Framnesveien 10 da han ble hentet av norsk statspoliti. Han husker godt at han og mor bad sammen før han måtte forlate hjemmet. To politimenn tok han med til Kronprinsens gate, bak Victoria Terrasse. De gikk hele veien. Det var taust mellom dem. Han gikk og tenkte, prøvde å bygge opp en forklaring. Da forhøret tok til, oppdaget Andreas tidlig at han hadde et mentalt overtak og tenkte at «du skal ikke klare å lure meg». Samtalen gikk tungt. Politimannen kom ingen vei, tok pause og bad Andreas om å tenke seg om. «Det var ikke særlig lurt, da fikk jeg enda bedre tid til å utdype min forklaring», sier Andreas.

Enecelle på Bredtvet

Bredtvet fengsel, forvarings- og sikringsanstalt ligger like utenfor Oslo. Hit kom Andreas i november 1943. Han ble plassert på enecelle, uten tilgang til aviser og annet lesestoff. Et ønske om å få en bibel å lese i til jul, ble også avslått. Han hadde heller ikke skrivesaker. Etter en tid fikk han imidlertid mulighet til å sende brev hjem en gang i måneden. Som norsk fange i et norsk fengsel ble ikke Andreas utsatt for tortur eller mishandling av noe slag. Han følte seg heller ikke særlig redd i den situasjonen han var kommet i, selv om han hadde hørt en replikk utenfor selledøra som lød slik: «Han der inne skal vi blåse ut hue på».

Andreas sier han var heldig med sin forsvarer Leif S. Rode. Han godtok den forklaringen Andreas hadde gitt om sin medvirkning til aksjonen mot fengsling og for frigjøring av lærere og studenter ved Universitetet. Det eneste Andreas grudde for i forbindelse med sin forklaring, var om han måtte avlegge ed. Men det skjedde ikke. Etter en tid trakk aktoratet dessuten saken tilbake. Andreas fikk aldri noen dom, men brev fra justisministeren med beordring om 18 måneders fengsel.

Over ett år satt Andreas på enecelle. Den første måneden var den vanskeligste, men etter hvert fant han fram til oppgaver som han kunne beskjeftige seg med. Han hadde realartium fra gymnasiet og begynte å løse oppgaver ved hjelp av likninger. Dessuten utviklet han en likning selv. Utgangspunkt var denne problemstillingen: To like store karr fylles med to forskjellige væsker, f.eks. vin og vann. En skje væske fra det ene karret øses over i det andre og omvendt, til blandingen blir lik i begge. Andreas hadde stor glede av all den tenkingen han la ned i forbindelse med å utvikle en likning som kunne brukes til å løse slike oppgaver.

Han gikk også gjennom Ibsens skuespill som han hadde relativt ferskt i minne fra bifagsstudiet ved Universitet. I historie som han hadde som hovedfag, begynte han å arbeide med tidbilder. Han prøvde å tenke gjennom hva som hadde hendt i de forskjellige land i bestemte tidsepoker eller perioder. Det var i forbindelse med forklaringen på hvordan det var mulig klare seg i denne tida, Andreas la til at han trodde ikke han hadde hatt noe vondt av oppholdet på enecelle.

De siste 2 til 3 ukene på Bredtvet ble han flyttet til felles sovesal. Der kunne det ligge 10 til 12 personer, som han også var sammen med i luftegården. Overgangen fra enecelle til forholdsvis nært samkvem med ukjente mennesker krevde sitt, og Andreas opprettet ikke noen nye nære kontakter under denne perioden.

Fra Bredtvet til Berg fengsel, «Quislings hønsegård»

Berg internerings og krigsfangeleir ble neste oppholdssted. Leiren ble opprettet av det NS-kontrollerte statspolitiet i 1942 og lå ved Søndre Berg gård, fire km nord for Tønsberg. Interneringsleiren ble også kalt «Quislings hønsegård» fordi jøssinger og nazimotstandere brukte hønseringer i norske farger som protestmerke mot de nazistiske myndigheter og den tyske okkupasjonsmakten. Hit kom Andreas høsten 1944 og ble værende der tre – fire måneder.

«Quislings hønsegård» ble en helt annen fengselstilværelse. Selv om det også her var tunge stunder for mange, fantes det åpninger for sosialt felleskap som Andreas kunne delta i og yte sitt bidrag til. Han holdt kåserier og andakter, og var med på å arrangere sjakkkonkurranser. I boka om fangene i «Quislings hønsegård» nevner Andreas om noe han husket med glede. Det var «Herremiddagen på rom 3 på Nossens 50 års dag». Nossen var lektor fra Elverum, en av mange akademikerne Andreas ble kjent med.

Frihet og frigjøring

28. februar 1945 slipper Andreas ute av fengslet. Han tar fram dagboka igjen og begynner å skrive ut på vårparten. Det første som slår meg, når jeg ser på det som er blitt del to av boka med den nakne tittelen 1945, er at håndskrifta er endret. Den er blitt mer lik den jeg kjenner fra vår felles lærerskoletid, en mer oppreist og fast håndskrift. Stilen er også noe knappere. Enkelte ganger bruker Andreas bare tegn, som det tar tid å venne seg til.

Det er blitt 29. april og folk er klar over at krigshandlingene går mot slutten. Andreas skriver at Himmler skal ha tilbudt vestmaktene betingelsesløs kapitulasjon, og at Hitler skal være døende. I byen har det lenge vært spenning og usikkerhet om tyskerne ville sette seg til motverge i Norge. «All piggråden og bunkersbyggingen kunne tyde på motstand», skriver Andreas. Men den spente stemningen er også knyttet til gode nyheter. Det går rykter om at Terboven og Quisling skal vekk, at ministerne skal stille sine plasser til disposisjon, og at den tyske øverstkommanderende Bøhme skal overta makten i samarbeid med et midlertidig råd, der hjemmefrontens leder Pål Berg er tiltenkt en sentral plass. Dessuten kommer NS-avisa «Fritt Folk» med et opprop til partiet og NS-medlemmer. Det manes til orden og sindighet. «Det ser ut til at vi slipper krig, og det verste av alt: borgerkrig», skriver Andreas den 30. april. Han legger til at alt er helt rolig i byen, stemningen er glad og trygg. Men dagen etter er stemningen mer dempet. Andreas blir skeptisk av alle freds- og frihetsmeldingene på forskudd.

Den 6. mai, nå lysner det for godt

«Ute er det en strålende vårdag. Det hersker en tillitsfull stemning. Vi kan ikke tro det skal bli virkelig krig, nå når alt er slutt alle andre steder», skriver Andreas. Dagen etter, mandag den 7. mai ved 16-tida, kom det meldinga om kapitulasjon og våpennedleggelse på alle fronter. Siden ble dette gjentatt flere ganger, mens det stod tett med folk på Lapsetorget. Og tirsdag den 8. mai blir også dagen karakterisert som «vidunderlig»: «Jubelen er voldsom, men samtidig behersket. Hjemmefrontfolk med armbind og maskinpistoler sto vakt ved slottet og på Karl Johan, de greide brasene fint. De engelske flyene er også et festlig syn, og de allierte offiserene har fått en hjertelig mottakelse».

Torsdag den 10. mai er det Kristi Himmelfartsdag. «Det er en ny rik dag», skriver Andreas og fortsetter: «Jeg har aldri vært i en så fullsatt Frogner kirke. Det er godt å merke hvordan både glede og takknemlighet binder til Gud, ikke bare motgang og

fare. Betagende med den lille kontingenten av engelske fallskjermtropper, selv om de så nokså reserverte og «inntogsvante» ut». Det var også soldater fra de norske polititroppene til stede i kirken. «Det gjør rent godt å se væpnede norske styrker igjen, så krigerske er vi blitt», er kommentaren.

Nå skjer det mye å glede seg over. Også den 11. mai er det mye folk i sentrum for å ønske flere norske polititropper velkommen. Dessuten skulle tyskerne, «våre gamle herrer» være ute av byen denne natta. Etter 5 år! Samtidig kom rektor Seip tilbake til Universitetet. «Verdig og betagende mottakelse», skriver Andreas, «et herlig symbol på disse dagene at Seip vender tilbake som fri mann bak det norske flagg! Det går en frigjørende følelsens vår over oss nå om dagen. (...) Vi har ofte talt om at sannhet og rett skal seire over løgn og urett – litt for litt, for det har vi ikke fått noen sikkerhet. Men det fyller oss med dyp takk og hellig alvor når vi får lov å se det skje».

17. mai 1945

Den siste sida i dagboka dreier seg om opplevelsen av 17. mai 1945: «Slik som i dag får vi nok aldri oppleve 17. mai mer. Mektig gudstjeneste på festningsplassen, flott mønstring av kjekke Hjemmefrontkarer og et festlig skoletog. Så ofte har nok aldri Oslos befolkning sunget «Ja, vi elsker» på en dag, men heller ikke lagt så meget i den. Russetog og tale var velsignet fri for vrøvl og frivoliteter og kan de få inn mer humor, skal det love godt for fremtiden. Et mektig folkehav bølget rundt Rådhuset til folkemøtet om kvelden. Vi begynner å lære å vente, juble og synge sammen. Om kvelden sto Grinifanger for et rikholdig kunstnerisk program i Aulaen. Seips Tyskland-skildring var dystert nøktern. En herlig dag, tross trofast regn like til ettermiddagen».

Etterord

Jeg er tilbake på Hovseterhjemmet og møter Andreas i rullestolen sin, smilende og vennlig som alltid. «Jeg har prøvd mest mulig å være tro mot din egen fortelling», sier jeg, «men den blir kanskje også noe preget av min stemme. I arbeidet med stoffet har jeg sett for meg den sterke idealistiske unge mannen, og latt meg imponere av den kraft og sindighet han viser, ikke minst i enecella på Bredtvet».

Det er den samme kraft og sindighet, forankret i en kristen humanistisk grunnholdning, jeg kjenner igjen hos lærerutdanneren, rektor Andreas Schanke ved Hamar lærerhøgskole. En sentral person i norsk lærerutdanning gjennom flere 10-år i det forrige århundre. Men det er en annen fortelling.

Per Østerud er født 1928 i Nes på Romerike. Cand. philol., 1.amanuensis i pedagogikk og har undervisningserfaring først og fremst fra Hamar lærerhøgskole. Har vært leder av Forsøksrådet for skoleverket, rektor ved Sagene lærerskole, ved den sammenslåtte høgskolen Oslo/Sagene og seniorrådgiver ved Høgskolen i Oslo. Dessuten har han vært redaktør av Norsk Pedagogisk Tidsskrift og bidragsyter i bøker og tidsskrifter.

PÅ YRKESLIVET LØS

Else Kokkersvold: Skam

”Husk å bruke pausene”, sa veilederen min idet jeg reiste meg fra stolen. Det var like etter at jeg hadde begynt i barnevernet, året var 1984. Jeg skulle på tilsynsbesøk, og vi hadde gjennomgått hva oppdraget mitt var. Vi jobbet etter barnevernloven av 1952, og tilsyn var fortsatt et mye brukt om enn kritisert tiltak.

Marita, 3 år, og moren hennes Åse bodde i en av de gamle bygårdene i Oslo sentrum. ”Du skal si at du kommer for å sjekke om hun er edru, og om hun har tenkt mer på å gjøre noe med drikkeproblemet sitt”, sa jeg til meg selv idet jeg gikk opp trappen. ”Hei”, sa jeg da Åse lukket opp og løftet Marita opp i været da hun kom løpende mot meg. ”Og hei til deg også”, sa jeg inn i det mørke håret hennes. Hun hvinte av fryd, tok tak i hånden min og dro meg innover i gangen. Hun var høylydt, utstøtte mange lyder de fleste ubegripelige, men ett var forståelig. ”Kake, mei vil ha kake! Kake, kake, kake!” Som en virvelvind var hun inne i stua, og smilende gikk vi etter, moren hennes og jeg. ”Bare sitt ned”, sa hun. ”Du tar vel en kopp kaffe?” ”Ja takk” svarte jeg og ryddet meg plass i sofaen.

Kaffekoppene var på plass, og hun skjenket i mens hun ropte til Marita ”Ta det litt rolig, du skal straks få”. Som mange barn utsatt for omsorgssvikt var hun urolig, ukonsentrert og prøvde ut grenser. Mariekjeksen kom på bordet, Marita snappet to og løp av gårde. Hva var det jeg skulle si? Det virket helt malplassert å ta opp alkoholproblemet når barnet løp ukontrollert rundt omkring, rev ned alt som kom i hennes vei og kjekssmulene føk i alle retninger. ”Nei!” Åse tok tak i Maritas arm, slo henne hard på kinnet og begynte å filleriste henne. Smilet var borte, Marita hylte verre enn verst og hva gjorde jeg, barnevernsarbeideren på tilsynsbesøk? Som opplevde mishandling rett foran øynene mine? Ingen ting. Jeg trodde knapt hva jeg så, handlingslammelsen var et faktum. ”Jeg tar kontakt når det er litt roligere”, fikk jeg støtt ut av meg, tok jakken, ropte ”ha det” og nærmest løp ned trappen og ut.

Følelsen av mislykkethet grep tak i meg, men tross alt måtte jeg til kontoret å si fra om min manglende mestring. En klok veileder hadde jeg, og hun forsto med en gang hun så meg at besøket ikke hadde gått særlig bra. ”Jeg egner meg nok ikke som barnverner” hikstet jeg. Rolig fikk hun meg til å fortelle i detalj hva som hadde skjedd. ”Det er først hvis du ikke får ryddet opp i det, vi kan begynne å snakke om at dette ikke er jobben for deg”, sa hun. ”Jeg vet at Åse har en tante som er hjemme. Spør henne om Marita kan være hos henne slik at dere kan få en prat i fred og ro”.

Noen dager etter gikk jeg samme vei. Nå skulle jeg få snakket med henne om alkoholproblemet hennes. Jeg måtte også si at det ikke er lov å slå barn i Norge, og at vi vurderte om Marita burde bo på barnehjem til Åse fikk orden på problemene sine. Om natten hadde jeg ligget og tenkt på dette. Tenkt på om noen kom til meg og sa at barna måtte flytte på barnehjem? Vi hadde fortsatt en unge som kom inn i senga om natten, og jeg klappet henne varsomt over silkehåret. Magen knøt seg, og jeg gruet meg inderlig til samtalen. Barnehjem? Jeg hadde heldigvis besøkt noen så jeg visste at

de ikke var så ille som de ble framstilt i filmen Annie. Men skammen da, skammen over ikke å klare omsorgen selv?

Åse så ren og velstelt ut da jeg kom. Kaffen og kjeksene var på plass. Vi satte oss, nippet litt fra koppen, stillheten var merkbar. Hvordan skulle jeg begynne? ”Husk å bruke pausene” hadde veilederen min sagt. Likevel var det jeg som brøt denne gangen. ”Det ble litt dumt sist, du vet det er jo ikke lov å slå barn”, sa jeg. ”Vet det”, sa Åse og fortsatte ”jeg blir bare så forbanna på henne når hun ikke hører og bare fyker rundt og ødelegger. Hun ligner sånn på faren som stakk av fra fødsel og det hele at jeg får lyst til å kverke henne”.

”Hva pleier du å gjøre da, når hun er sånn”, spurte jeg forsiktig. ”Pleier du å slå?” Hun så på meg med et nesten lystig blick. ”Klart det, jeg deler til hu er i svime, og så sover a til neste dag. Når hu har sovna, tar jeg en øl eller fem så jeg også får sove”. Jeg så jo at hun tøyset med meg, at hun ville provosere denne barnevernsdama som sikkert ikke hadde gjort noe galt i hele sitt liv. Nå var det jeg som trengte pausen. Jeg lente meg tilbake, fikserte på pusten og lot blikket vandre rundt i rommet. Det gikk litt tid, så flirte hun og sa ”du, ikke bli så forskrekka da. Det pleier ikke å være så ille, men av og til blir jeg så sliten og lei meg”.

Smertegrensen min var for lengst nådd, nå passet det, og jeg sa med hjertet i halsen: ”Jeg ser at du er sliten Åse. Vi har faktisk tenkt at det kunne være fint for både deg og Marita å få en pause. Kanskje Marita kunne være på barnehjem en tid, til du får kommet deg og gjort noe med alkoholproblemet ditt?” Nå var det sagt. Pausen denne gangen var Åses. Jeg klarte å vente selv om jeg egentlig bare ønsket å ta tilbake forslaget. Så kom den, responsen fra Åse. ”Å, det hadde vært fint! Jeg var selv på barnehjem i noen år. Det er den beste tida jeg har hatt, så det unner jeg virkelig Marita også!”

Vi smilte til hverandre i en gryende felles forståelse. Nå ble det plutselig mye praktisk som måtte ordnes. Vedtak skulle skrives, søknad om plass sendes og Marita måtte forberedes. Men det ordnet seg og ble en lykkelig løsning, i hvert fall med en gang. Selv fikk jeg føle på skammen over egne fordommer. Som barnevernsarbeider trodde jeg det verste som kunne hende var å sende barn på barnehjem, og at foreldre aldri ville godta det. Feil! Åse lærte meg at det faktisk kunne være det beste.

<p>Else Kokkersvold, født 1943 i Molde. Har utdannelse ved Statens miljøterapeutskole og er cand.mag. med fagkretsen psykologi, pedagogikk og kriminologi. Hovedfag i ernæring, helse og miljø fra Høgskolen i Akershus. Førstelektor etter vurdering av søknad med hovedvekt på yrkespedagogikk. Erfaring fra psykiatri, barnevern, Universitetet i Oslo og Høgskolen i Akershus. Bidragsyter i bøker, tidsskrift og dagspresse.</p>
--

Hilde Karin Qvale Høyskel: Førstereis

Boksene og samlekonvoluttene med brev og noen sort-hvitt bilder, har i årevis hatt sin egen hylle i skapet på arbeidsrommet mitt. Det er gamle minner som min mor tok vare på da hun levde, og som jeg nå har tenkt å rydde opp i. Underst ligger en stor, brun og slitt konvolutt. Utenpå er det skrevet med min mors sirlige håndskrift: «*Sykepleier Hilde Karins utenlands tid 30/1 – 23/4 1966. Korrespondanse med foreldrene*». Her finner jeg nummererte konvolutter av «fly-brev» typen, og mange prospektkort med eksotiske motiv. Brevene er skrevet på tynt, tynt papir og er opptil 10 sider lange. Brevene hjem fra min første stilling som sykepleier. Jeg vet de har ligget der, men jeg har aldri tatt meg tid til å lese igjennom dem siden jeg skrev dem for 47 år siden. Jeg lar opprydding være opprydding, og mens jeg leser dem i kronologisk rekkefølge, kommer minner om min første stilling som sykepleier frem, i tillegg til det jeg leser.

Året er 1966, jeg blir 23 år om en måned, og mottok mitt avgangsvitnesbyrd og offentlige godkjenning som sykepleier for 4 dager siden. Nå skal jeg møte min første arbeidsgiver og pasient i en og samme person. Jeg føler meg svimmel, svett og varm, fremdeles med bølgenes duving i kroppen. Det er stille i det store rommet, med morgensolen strømmende på skrå gjennom de åpne vinduene mot havet. Jeg sitter ytterst på kanten av den dype sofaen mens magen gjør kollbøtte. Doktor S sitter taus, avslappet tilbakelenet ved siden av meg. Det var han, som «livlege», og min kjære sykepleietante som hadde vært ansatt hos pasienten, som hadde anbefalt meg. Anbefalt meg til «fruen» som hadde ansatt meg. Møtet med henne hadde gitt meg sommerfugler i magen da jeg nærmet meg det store, lave huset gjennom den vakre naturparken med fasaner og påfugler, til mitt første jobbintervju bare noen uker tidligere. Siden hadde alt gått fort. Jeg kom gjennom nåløyet i et svært personlig intervju. Så noe usikker sa jeg fra meg sykehusstillingen jeg alt hadde fått, der egen leilighet fulgte med. For det eksotiske tilbudet lokket. Men nå streifer usikre tanker gjennom hodet, hva er det jeg egentlig har gått med på, hvorfor sa jeg ja til dette?

Drinken - og det første møtet

Rytmiske, langsomme dunk høres over brusert fra havet, lette dunk av subbene skritt mot marmorgulvet som strekker seg innover i gangen til høyre for der jeg sitter. «Nå kommer han», sier doktor S, og jeg kjenner hjertet mitt dunker hardt.

Plutselig brytes lydene som omgir meg av en skarp stemme som roper ut: “Hello sister – do you want a drink?” En metallisk, nasal stemme med klar Oxford aksent. Jeg snurrer rundt, men ser ingen der stemmen kommer fra. Hva er dette? - Jeg kjenner jeg blir tørr i munnen, snurrer tilbake og ser på doktor S som sitter like uberørt ved siden av meg med halvlukkede øyne. Har den lange reisen gått meg helt til hodet? Riktignok er jeg tørst, og spent, men jeg har aldri hørt stemmer som dette i mitt eget hode før! For det er ingen andre i rommet enn oss, og stemmen kommer fra en annen kant enn der lyden fra skrittene kommer fra! Så roper stemmen, høyere denne gangen: “Do you want a drink sister?”

Hva...!, utbryter jeg, før jeg merker en bevegelse bak meg, bort fra lyden av stemmen. Jeg snurrer rundt igjen, og spretter opp. Der står han med latter i øynene, et skjevt smil som går som en diagonal strek gjennom den nedre delen av ansiktet. En lav boblende latter ruller over leppene hans, øynene ser leende, undersøkende og samtidig skarpt på meg. Han står lett foroverbøyd, den engelske tweedjakken henger løst rundt den lange, tynne kroppen. Silketørkleidet i halsen innenfor den løst gjenknappede blå skjorten skjuler ikke adamseplet som hopper opp og ned. Duften fra rosen han har i knapphullet, i et sølvbeger med vann skal det vise seg senere, når meg hit jeg står ganske tett innpå han. Han har et fast grep med høyre hånden rundt den bøyde underarmen til personen ved siden av seg, mens den andre armen ender i en av lommene på tweedjakken. Der står de to personene som en enhet, tett sammen. Den faste, støttende, hvitklede armen er "søster Marits" arm. Jeg vet på forhånd hva hun heter.

Jeg får ikke frem et ord der vi står og ser på hverandre, og jeg ser vel ganske usikker ut. Tar sats for å presentere meg, men han kommer meg i forkjøpet. «Skal vi ta han frem, søster Marit», sier han henvendt til sykepleieren ved siden av seg. «Ja, for Guds skyld, gjør henne nå ikke ennå mer forvirret, hun er vel dødstrett etter reisen», sier hun og himler med øynene før hun hjelper han ned i den høyryggede stolen som står ved siden av sofaen. «Kom», sier hun til meg, og vinker meg bort til baren som står på motsatt side av rommet. «Men jeg behøver ikke en drink, ikke så tidlig på morgenen...», stotrer jeg frem. Men hun avbryter meg med en latter. Hun går bak baren og løfter opp et faglebur med en sort fugl inni, som jeg senere skulle få vite var en indisk trost. «Hello! Oh boy», roper den og plystrer anerkjennende mot meg før den fortsetter «do you like a drink at six o'clock or seven». Og ansentheten, forvirringen og trøttheten gjør meg først stum, før jeg bryter ut i krampelatter. «Det er det faste ritualet for nykommere her», kommer det i en flegmatisk tone fra doktor S i sofaen. Min fremtidige pasient klukker fortsatt av latter. «Det er en test, søster Hilde, jeg ville se om du har humoristisk sans, får håpe du har det, og du må ikke snakke engelsk til ham for jeg vil ikke at han får ødelagt sin Oxford-engelsk. Og han lyder navnet Oscar!», sier han strengt. «Hello Oscar! Come on clever!» roper Oscar med en gang. Men min kommende pasient forsetter uanfektet «Det var jo en annen søster jeg ville ha nedover, men vi får se når vi blir bedre kjent og du har bestått prøvetiden!» Prøvetiden, har jeg en prøvetid, det ante jeg ikke, tenker jeg, og kjenner plutselig bølgene fra havet i magen igjen. Men jeg får endelig presentert meg. I det første brevet hjem skriver jeg «Oscar er en festlig fyr, men de fleste her er så lei den at de kan vri hodet av på den, men «el chef» som pasienten kalles, elsker den».

Reisen og Jesus Maria

Min første reise med fly satt fortsatt i hodet og kroppen, og i subtropiske land hadde jeg aldri vært. Reisen startet fra Fornebo, og inne i flyet hadde jeg bare overgitt meg til flyet og til doktor S, som var «livlege» for pasienten, og nå skulle ha et av sine faste opphold hos han. Vi tok av i ganske tett snøvær. I første omgang skulle vi til København og bytte fly videre. Men over København sirklet vi lenge uten å komme ned på grunn av tåke, så vi måtte videre til Hamburg hvor vi endelig kunne lande.

Sånn er det altså å fly, tenkte jeg mens vi ventet på flyplassen i Hamburg, det er vel normalt at en må gå til andre steder innimellom. Litt forknytt ventet vi i time etter time i den store, larmende hallen, før vi endelig kunne gå om bord i flyet som vi nå fikk til Frankfurt. Her ble det overnatting på hotell. For første gang var jeg alene i et hotell på et ukjent sted i utlandet «alene i dobbeltrom med eget bad», som jeg skrev i mitt første kort hjem. Det var spennende men mest skremmende. Flyreisen videre neste morgen gikk sydover i Europa i et forrykende vær med lyn som blafret rundt oss. Godt å ha doktor S med, tenkte jeg mens han faktisk klamret seg til min arm mens flyet ristet og skjente gjennom skyene. Den neste flyplassen vi landet på har jeg ingen minner fra, hva vi gjorde eller spiste der er slettet fra hukommelsen. Etter den videre flyturen opplevdes det vidunderlig å lande i hovedstaden på en av nabøøyene til vårt endelige bestemmelsessted. Her var det palmer! Og varme! Vi overnattet på det flotteste hotellet jeg hittil hadde vært på, omgitt av bugnende blomsterbed, palmer og plener, som den gang lå i utkanten av byen. Og ikke minst vrimlet det av tjenere i hvite jakker som summet rundt oss, og selv doktor S følte seg litt fortapt tror jeg. Reisen neste dag gikk med et lokalt propellfly, opprinnelig et Widerøe-fly som hadde vært i bruk i Nord-Norge og langs norskekysten. Norsk, det er trygt, tenkte jeg, og propellfly går nærmere bakken. Nå fløy det over havet, som nå skinte og strakte seg utover i det uendelige.

Det gikk ennå et par døgn før vi kom frem til vårt endelige bestemmelsessted. Etter alle flyvningene bodde vi privat hos den norske konsulen på stedet. Huset hadde utsikt over havet, omgitt av mengder av grønne vekster og duftende blomster i all slags farger langs husveggen. Vi fikk servert fremmede retter med spennende smak, og masser av eksotisk frukt. Tenk, blomster, frukt og varme midt i februar! Jeg var både spendt og fasinert av det jeg opplevde og det som ventet meg.

Den siste etappen av reisen startet sent om kvelden, da doktor S og jeg ble fulgt om bord i en lokal lastebåt som gjennom natten skulle ta oss frem til hovedstaden på den øya vi skulle tilbringe de neste månedene. Båten hadde et par lugarer som var reservert til oss, men det var vanskelig å sove, både på grunn av varmen i den innestengte lugaren, dunkene fra motoren og lydene langs skipssiden. Det var en befrielse da vi kom opp i den kjølede nattebrisen på dekk grytidlig om morgenen mens det ennå var mørkt. Da lå vi på reden, utenfor øyas hovedstad, og ble hjulpet over i en liten fiskebåt som lå inntil skipssiden. Den skulle ta oss videre nedover langs kysten til vårt endelige bestemmelsessted. Skipperen var en bred kraftig mann med kullsort hår og skjegg, og så ut som sjørøverkaptein i en eventyrfilm. Han gestikulerte snakket på rivende, hurtig spansk, ispedd noen engelske ord når han snakket med doktor S, som hadde truffet han mange ganger før. Innimellom ropte han kommandoord til en ung mann som føk rundt og lastet våre koffertene ombord, kastet loss, ordnet med tauverk og sjekket motoren, mens han kastet nysgjerrige blikk og lynraske kritthvite smil til oss. Det var den vakreste gutten jeg hadde sett noen gang! De sorte, krøllene falt stadig ned i ansiktet og kroppen så sterk og smidig ut under en flekkete skjorte og oppbrettede bukser. Han løp barbent rundt og var alle steder på en gang. Han var skipperens sønn, het Ramon, og forsterket opplevelsen av at jeg var midt i en eventyrfilm.

Mens vi satt på dekk sto solen opp av havet. Aldri hadde jeg vært så nær solskiven før. Og konturene av landskapet, på styrbord side av båten, trådte gradvis frem. Bratte, forrevne klipper stupte ned i vannet, avbrutt av bukter der dalene strakte seg oppover fra havet- smale og steinete med busker innimellom, før neste fjellformasjon reise seg opp, mørkebrune og taggete. Ingen hus, ingen mennesker. Det var et fremmed landskap for meg, et «bibelsk landskap», assosierte jeg, nettopp fordi jeg satt på dekket av fiskebåten som het «Jesus Maria»!

Båten tok oss nå nærmere land, og rundt en klippe kom en bredere dal til syne med en lang, hvit, buet strand. En rad av palmer innenfor strakte seg langs hele stranden, og bakenfor der igjen så vi små, lave hus, som lå etter hverandre langs det som senere viste seg var den eneste «hovedgaten» i landsbyen. Bakenfor der igjen gikk det små veier innimellom til flere bygninger som lå i bunnen av dalen. «Jesus Maria» bakkett inn mot en primitiv molo av store steiner som stakk ut i den borte delen av bukten. Her ble vi hjulpet i land av sterke armer. En støvete jeep med norsk sjåfør tok så oss og bagasjen med seg gjennom «en by for utan gata», og videre på svingete veier opp i høyden, mens vi vinket tilbake til mannskapet på «Jesus Maria», helt til vi så den som en liten lekebåt mot det skimrende havet. Vi var fremme, og mitt første arbeid som sykepleier skulle begynne.

Den «engelske» pasienten - sykepleie og Beethoven

Etter mitt første møte med den «engelske» pasienten, som jeg i mitt stille sinn kalte han i starten da hele hans fremtoning minnet meg om det jeg innbilte meg kunne være en engelsk landlord med sin hengslete stil, skulle jeg de neste dagene bare være med og observere hvordan dagsrytmen, pleien var, og min rolle ellers skulle være. Og bra var det, for «syden-syken» som vi kalte det, kom som kastet på meg og varte i to dager, mens jeg kreket meg rundt med vondt i alle ledd og urolig mage. Men jeg fikk etter hvert en oversikt over teamet og dagsrytmen rundt min «engelske pasient», som av de fleste ble kalt «el Chef». I et brev hjem skriver jeg at: «Stellet er hverken tungt eller vanskelig, men består av en masse detaljer, i et bestemt ritual. Så nå holder jeg på å skrive opp liste etter liste på alt dette».

Vi var 2 fullt utdannede sykepleiere som fordelte døgnene mellom oss, det ville si natt og dag sammenhengende. Søster Marit hadde allerede vært der i snart ett år, og hadde dermed fulgt hele «følget» fra Norge. Følget, eller det norske teamet rundt han besto av oss to sykepleiere, mensendieck -fysioterapeut, lege, sjåfør, og husbestyrerinne. De øvrige som arbeidet i huset var fra lokalbefolkningen på øya, og disse hadde arbeidet for han i mange år. Sammen med familiemedlemmer og internasjonale gjester som kom og dro, utgjorde dette en stor husholdning. For første gang fikk jeg et innblikk i «up- and downstairs», og ulike avskygninger mellom dette. Ennå en ny «verden» åpnet seg for meg, og som jeg måtte forholde meg til.

Utøvelsen av sykepleie i disse omgivelsene var ganske annerledes enn det jeg som nyutdannet sykepleier i 1960 årene hadde med meg. Hygieniske prinsipper, ivaretagelse av grunnleggende behov, medisinske og anatomiske kunnskaper, prosedyrer

rundt dette samt observasjoner, var selvsagt med. Men her trådte det også frem andre fenomener, som jeg den gang ikke hadde klare begreper om.

Mitt virke var nå på pasientens territorium, noe vi gjennom utdanningen den gang ikke hadde tematisert. Det var hans hjem, hans domene, hans dagsrytme jeg nå trådte inn i. Når jeg hadde «vakt» kan en si vi var sammen natt og dag. Bare han og jeg i vår egen lukkede verden morgen og kveld i hans fløy av huset. Resten av dagen noen skritt unna eller i nærheten så jeg kunne høre når han ringte på meg med bjellen sin. På grunn av sin lammelse i halve siden av kroppen, trengte han rent fysisk støtte ved forflytning og gange, men mest assistanse i de fleste av sine gjøremål.

Dagsrytmen i pleien

Våre morgener begynte mens det ennå var mørkt, mellom kl 6 og 7, og vi var som oftest omgitt av en av Beethovens symfonier. For hans faste ritual hver morgen var at jeg satte på en utvalgt plate, som oftest Beethoven, på høyt volum så det strømmet gjennom huset. Dette var ofte til ergrelse for de andre i hovedhuset som ble vekket så tidlig på morgenen, noe det virket som han i stillhet frydet seg over. Musikken bølget rundt oss og gjennom hele huset mens vi satt på terrassen utenfor soverommet hans. Da drakk vi «kaffelade» og nypresset juice, som jeg hadde hentet på et ferdig dekket brett på kjøkkenet, og røkte sigarillos. Sammen med suset fra dønningene langt under oss så vi på soloppgangen, mens han fortalte om øya, befolkningen og en del om driftsmåten på plantasjen. I mitt andre brev hjem skrev jeg: «På brettet som jeg har dekket kvelden før skal det også være 2 kavringer og bananer (-) Bananene er til de to påfuglene som alltid kommer når vi sitter der. Han mener at jeg har dyretekke!» Med i ritualet på terrassen hørte også gartneren, som kom med en ny rose til sølvhylsen i knapphullet hver dag. Men før rosen ble satt på plass var det morgenstellet på badet hvor alt hadde sin faste rytme og tingene sin faste plass. I brevet videre skriver jeg: før han kler endelig på seg følger jeg han inn i stuen hvor han sitter en stund og snakker med fru M, som er både sekretær og husbestyrerinne, mens platespilleren fremdeles står på. Så følger jeg tilbake til soverommet som jeg har gjort klart på forhånd, og kler på treningsdrakt til mensendieck-behandlingen som varer en time. Så er det min tur igjen hvor jeg hjelper til med påkledningen.

Min forestilling om «engelsk lord» ble forsterket i påkledningsrommet. Her hang skjorter, bukser og jakker i engelsk tweed i rekker og etasjer, slips og silkeskjerf i alle farger i egne skap, og skinnende sko i sirlige rekker. Ritualet var at vi langsomt gikk sammen langs rekkene av alt dette mens han valgte ut dagens antrekk. Det siste var å plassere rosen i knapphullet, og dermed var «vi» klare for vår gang, med meg som støtte i hvit uniform, gjennom den lange fløyen som endte ut i dagligstuen med spisestuen og frokostbordet innenfor. Her inntok han sin frokost sammen med husbestyrerinnen og eventuelle gjester, fysioterapeuten, og legen hvis han var kommet om morgenen. Sykepleierne inntok alle sine måltider på kjøkkenet sammen med sjåføren og det spanske tjenerskapet, fysioterapeuten spiste kun frokost sammen med oss.

Mensendieck-behandlingen var fritimer for oss sykepleiere. Hun kom om morgenen, eventuelt sammen med doktor S, som daglig hadde en sjekk og samtale med pasienten. Fysioterapeuten var oftest sammen med oss i og rundt hovedhuset det meste av dagen. Sykepleieren som var på vakt, ryddet soverom og bad etter frokost, var innen rekkevidde for pasienten når han var innendørs og ville spasere litt rundt. Vi fulgte han noen ganger i bilen når han ble kjørt for å inspisere plantasjen og pakkeriene, og tok som oftest en siesta samtidig som pasienten i rommet ved siden av hans. Vi hjalp til med hans toalett i løpet av dagen og omkledding til middag, og inntok vår middag samtidig som han. Han med gjester og personell av «høyere rang» i spisestuen, vi sykepleierne på kjøkkenet. Vi var også omkledd til middag selv om vi var med det andre tjenerskapet. Kveldene kunne bli sene, men til slutt vandret jeg sammen med han til «våre» gemakker i huset, hvor jeg etter aftenstellet hjalp han til rette i sengen i det leiet han kunne finne best hvile i, og som fysioterapeuten hadde foreskrevet, med ulike puter til støtte. «Han våkner gjerne om natten på grunn av smerter i for eksempel et ben, så da ringer han på oss. Vi tøyer og beveger litt på det, og rister opp putene osv. (-). Vær ikke engstelige, jeg våkner svært lett, selv når han ikke ringer..», skrev jeg beroligende hjem.

Upstairs – Downstairs

Å spise med den lokale tjenerstaben og sjåføren var en fristund for oss sykepleiere. Her fikk vi høre siste nytt, og noen hemmeligheter om de andre menneskene i huset, og livet ellers på plantasjen. Vi norske stotret oss frem på spansk ispedd fingerspråk og engelske og norske ord som de andre forsto, og ble nære og fortrolige med de fleste av staben knyttet til huset. Foruten alle grønnsaksrettene og middagsmaten, elsket vi den sprø pon frit'en og de flamberte bananene til kokken Pilar med det ravnsvarte håret og blå øynene.

Ennå hadde ikke serier om engelske herskaps hus og fenomenet upstairs – downstairs kommet til norske TV skjermer, men vi levde der og da midt i det. Og jeg observerte ritualene og formene mange ganger med vantrø. Her på farmen ble fysioterapeutene regnet høyere på rangstigen enn sykepleierne, selv om alle sykepleierne ansatt der var offentlig godkjente sykepleiere. «Fysioterapeuten spiser i første bord setting, og det er hun som alltid følger han til middagsbordet. Hun jobber en og en halv time per dag, men har likevel dobbelt så mye lønn som oss. Men hun er så hyggelig og søt, og hun kan jo ikke noe for den «forskjellen» det blir gjort..», leser jeg i ett av brevene. På en måte aksepterte vi det som en selvfølge den gang, selv om vi lo litt av det. Hun ble også titulert med etternavn, som «frøken» det og det, mens vi vi sykepleierne var «søster Hilde» osv. Tituleringen «De» og «Du» var også stort sett fordelt på denne måten i tiltalen fra «herskapet» til henholdsvis fysioterapeut, med «De», og sykepleier, med «du». De-formen ble alltid praktisert oppover av oss «downstairs». Men dette var ikke unaturlig for flere av oss den gang, og i brevene hjem skriver jeg «frøken R.» om fysioterapeuten. Vi misunte ikke henne hverken posisjonen, tituleringen eller deltakelsen i middagene der hun «måtte» spise inne ved hoved bordet, mens hun ofte kunne misunne oss. Hun fikk da en rolle som kunne være ganske krevende på en annen måte enn vår. Legen, «doktor S..» som vi alltid sa, kunne mer komme og gå

som han ville når han hadde egen familie med, men var som oftest der til noen av måltidene.

Omsorgen og «Leken»

Som sykepleier ble jeg pasientens levende stakk og støtte. Jeg lærte å tolke hans signaler etter hvert, som når han ble for trett i samværet med de andre i salongen om kvelden. Han ble brydd hvis han oppdaget at han sovnet under samværet med de andre som da sjelden turte å vekke han. Å være i forkant av dette gjennom diskrete gjøremål innom salongen, og gi tegn om han ville trekke seg tilbake, satte han pris på. Hans verdighet var viktig, og vi kunne ellers gjennom pleien bare ivareta dette gjennom egen varhet ved å ikke trække over grensene til de områder han selv kunne ivareta, de private stundene han trengte, at vi titulerte han hver gang vi henvendte oss til han, og de benevnelsene, og språket vi brukte når vi satte ord på ting. For ham var jeg alltid «søster Hilde», og alltid høflig behandlet. Sammen, alene, var vi på en måte i vår egen verden, hvor hans uttrykk for søvnløshet, smerte, tretthet og ensomhet som lidelsen innebar kom mer til uttrykk sammen med oss helsearbeidere. Å ta imot, romme og akseptere uttrykkene for dette ble en viktig del for meg. Disse tilstandene ble godt skjult bak hans ulastelige fremtoning og galgenhumor ute blant de andre, som dog kunne frykte hans krasshet og bryskhet. Også da familien hans, barn, barnebarn og svigerbarn kom fulltallige på påskebesøk, var denne delen av huset bare hans. Få, om noen av dem, trådte over terskelen til den fløyen av huset.

Gjennom våre etter hvert videre samtaler, spesielt om morgenen med Beethovens symfonier eller Rachmaninovs pianokonsserter flytende rundt oss, fikk jeg høre om hans filantropiske virksomhet. Foruten sine verdensomspennende forretningsvirksomheter, som nå for det meste ble ivaretatt av arvingene, var han meget interessert i både bildekunst, musikk, ulike kulturer og oppdagelser. Han hadde gjennom livet både samlet og gitt støtte til mye av dette. Musikken og gleden over billedkunsten hadde jeg med meg. Det å dele mine egne tanker og interesser med han ble også en del av vårt samvær. Her ble mine private grenser annerledes enn den institusjonelle pleien og omsorgen som for det meste rådde på 60-tallet, og som jeg gjennom sykepleierutdannelsen hadde blitt sosialisert inn i. Men da jeg begynte å synge sanger og viser for han, var nok min «prøvetid» definitivt over.

Sangen og dansen

Det begynte på en av våre turer med bil over øya. Foruten daglige turer rundt på plantasjonen, pleide vi sammen med ansatte og gjester å ta søndagsturer rundt på øya. Det ble ofte flere biler, og vi hadde med mat og vin i store kurver. Over krøtterstier, gjennom olivenlunder og høyere oppe nåleskoger, utforsket vi «nye» steder, eller vi dro til hans hvitkalkede bondehus langt opp i fjellene. Jeg var ofte i pasientens bil, og da begynte jeg å synge på viser og sanger jeg husket. De andre norske i bilen sang også med. Han ble begeistret og ønsket stadig flere sanger, så jeg skrev hjem og ba dem sende vise- og sangbøker vi hadde hjemme. I et brev skriver jeg at «nå må jeg synge Bergenssangen og Fjellvisen for han på bergensk rett som det er». Og vi

sykepleierne, fysioterapeuten, og doktor S' datter (hele hans familie hadde kommet som gjester for en tid) deltok når de var til stede. Ut fra hans ønske ble det sunget både morgen og kveld og midt på dagen. «Han har funnet ut at jeg er meget musikalsk, som han sier, og en dag lå det en present til meg fra han. Det var et munnspill, så jeg kunne ha et instrument å spille på, som han sa!», skrev jeg noe fortvilet hjem. Han ønsket at jeg skulle vekke han med munnspill om morgenen! Dette gjorde jeg selvfølgelig, og uansett falske toner syntes han dette var morsomt. Dessuten ble det kjøpt inn gitar, kastanjetter og tamburin, som alle vi jentene i staben underholdt han med mange kvelder på rad, til både hans og vår store glede på tross av varierende kvalitet på musikken. Til slutt tok sangen kanskje overhånd. For under et høytidelig middags-selskap med kun bestyreren på plantasjen med kone til stede, sendte han bud på meg. «Jeg kjeder meg sånn, søster», hvisket han. «Og jeg vil så gjerne høre noen drikkeviser, men hverken jeg, som du vet, eller de andre kan synge. Vær så snill og syng for meg». Alvorlige og overbærende blikk blafret over bordet, og stillheten rådet. Da var det selvsagt for meg å synge et par norske drikkeviser, mens han humret og lo. De andre satt alvorlige og tause som graven, de var hollandske og skjønte ikke norsk.

Han hadde også funnet ut at jeg likte å danse, og jeg skjønte at han hadde elsket å danse som ung. Spesielt når han hadde konsulen på besøk, som var en vennlig, humoristisk mann, ville han gjerne at vi «unge, norske i staben» skulle danse for han. Og i 60-årenes Jenka-tid samlet vi «The dancing girls», som besto av oss sykepleiere, fysioterapeuten, og legedatteren. Vi kom da dansende inn med musikken på fullt under tilrop fra både pasienten og gjestene, og fikk mange med på ferden gjennom stuen mens han bivånte oss leende fra stolen sin. Også på utfluktene vi hadde rundt på øya danset og sang vi for han etter at mat og kald vin var fortært. Men aller mest likte han at vi danset Zorbas dans for han, der vi jentene danset barbert så grasiøst vi kunne over marmorgulvet i stuen foran han.

Oscar

Oscar, som var den første som snakket til meg da jeg kom i huset, var en hørbar del av vår hverdag når han ikke ble dekket til av tepper. Han kunne banne på dannet Oxfordengelsk når han var sur, men når han var i godlaget bød han drinker i øst og vest, og plystret anerkjennende. Og han ble i ekstra godt humør når vi dro på tur med han. Da satt han fornøyd i buret sitt og så nysgjerrig på alt som rørte seg. Vi kjørte også noen ganger inn i fabrikken hvor frukt ble pakket av kvinner i alle aldre. Oscar var gjemt i baksetet ved siden av meg, og pasienten satt ved siden av sjåføren. Det var som et signal for Oscar, som da ustoppelig plystret anerkjennende så de nye og unge pakkerskene snudde seg enten indignert eller rødmende mot den unge sjåføren. Det var et av høydepunktene på disse visittene for «El Chef». En dag var Oscar med til stranden, da alle veiene ellers var ufremkommelige etter et tropisk regnvær som hadde herjet øya. Og jeg skriver: «Jeg satt i baksetet med Oscar i buret sitt for at «han skulle få luften litt» som pasienten sa. Vi humpet utfor bakkene som hadde blitt rene elveleier etter regnet, mens Oscar hele tiden skrek «come on clever!», og sjefen skrek tilbake «hold deg fast Oscar!»... Han vil at jeg skal lære Oscar Bergenssangen (på

bergensk)! Men da sier jeg at han får skaffe seg et lydbånd, for ellers får han ikke en lyd ut av meg ved morgenkaffen på grunn av slitasje på stemmebåndene!».

Fritiden og dansen på lokalet

Vi sykepleierne vekslet på arbeidet med som oftest 2 døgn på og 2 døgn fri. I fridagene hadde vi eget rom i motsatt fløy. Det var herlig å sove så lenge vi ville, lese bøker og skrive lange brev hjem. Vi solte oss uhemmet, enten ved svømmebassenget ved huset, men mest på strendene som vi alltid hadde for oss selv da det ikke fantes noen turister i de områdene. Til vår faste strand klatret vi over til neste dal ned bratte dalsider i 25 minutter. Sammen med de andre norske som hadde fri eller en fristund, var vi på stranden omtrent hele dagen, ble eksperter på å stupe gjennom dønningene som alltid brøt, eller utforsket hulene i de porøse klippene. Vi ble tett sammensveiset og gode venner selv om både sykepleieren og fysioterapeuten dro hjem av private grunner før oppholdet var over.

«Jesus Maria» svingte alltid innom og Ramon vinket iherdig til oss bikinikledte norske jentene. En lørdag åpnet et nytt lokale med bar og dansegulv i den lille landsbyen. Fysioterapeuten, legedatteren og jeg som hadde fri «..tok det store spranget og ble med sjåføren på dans», som jeg skrev hjem. Sjåføren fulgte med som anstand og beskytter. Det var bratt og langt ned til landsbyen og stummende mørkt, så det følte også sikkert for oss. Alle de unge pikene fra landsbyen måtte ha mor, far eller eldre bror med seg. Rundt hele dansegulvet satt det sortkledde kvinner med sorte skaut på hodet. Det var et fryktinngydende syn der de fulgte oss med argusøyne. «Sjåføren passet på oss hele tiden, og danset et par danser med hver av oss før de andre engasjerte. Vi hadde det festlig, og alle guttene her nede er jo så høflige. De satte store øyne da sjåføren og jeg danset twist, det er bare to i landsbyen som kan det», skrev jeg i et annet brev. Vi hadde tekkelige kjoler over knærne, men en gang kjente jeg et fast tak i kjolekanten som ble dratt nedover av sterke hender. Jeg så ned i et furet, brunbarket ansikt under skautet til en av kvinnene, som nikkete megetsigende men vennlig. Kjolen hadde avdekket knærne i en swing. Ramon var flott på dansegulvet, og jeg opplevde å ha kapret «han Gunnar på Mo».

En fridag jeg hadde blitt med en av bilene ned til de par støvete butikkene, eller landhandlene, i landsbyen, møtte jeg Ramon. Han ba meg med hjem til foreldrene. Faren, som eide fiskebåten «Jesus Maria», hadde også en del annen virksomhet på øya og ble regnet som den som hadde mest betydning der utenom min pasient, «el Chef». Der ble jeg overstrømmende mottatt av faren og moren som kom ilende til med en krydderkake, mens faren skjenket en søt vin i tre små glass. Og der satt faren, Ramon og jeg rundt bordet og nippet til dette, mens moren og 4 yngre søsken sto langs veggen og så på med store øyne under hele besøket. Jeg var en fremmed «fugl» for dem på samme måten som denne formen på gjestfriheten var fremmed for meg. Avstanden mellom ulike kulturer var store den gang.

Munnspill ved reisens slutt

Etter at jeg hadde vært der i vel 3 måneder satte hele følget hjem mot våren i Norge. Det vil si den reduserte staben, da både sykepleier Marit og fysioterapeuten hadde sluttet, og jeg hadde hatt alle sykepleie- og treningsfunksjonene alene den siste måneden. Det var krevende og slitsomt, da også treningsdelen nå ble mitt ansvarsområde. Men vi var blitt så godt kjent, og jeg følte en hengivenhet for min «sjef». Jeg opplevde å bli hans følgesvenn på mange områder i den tiden jeg var der. De usynlige profesjonelle grensene mellom oss var alltid til stede. Men gjennom de kompenserende og støttende funksjonene jeg utøvde både gjennom den direkte pleien og i hans daglige liv, var raushet og fleksibilitet fra begge parter en viktig del. For ham måtte det være en påkjenning og utfordring alltid å ha noen så tett innpå seg, nye mennesker i en jevn strøm gjennom årene. Derfor beundret jeg ham hans tålmodighet, og hans evne til å gripe de materielle mulighetene han hadde til å skape en livskvalitet som ga ham mening.

Gjennom min første stilling hadde nye kulturer, miljøer og måter å leve på åpnet seg for meg. For meg kan en si at det ble en ny «dannelsesreise» innvevd i de erfaringer jeg fikk som nyutdannet sykepleier. I min rolle i miljøet var jeg som en observatør utenpå de ulike lagdelte kretsene som omga min pasient. I sesongen jeg var der bodde han uten familien. Men mange interessante og noen originale mennesker kom og gikk som gjester på plantasjen. De brakte både variasjon, glede og pussigheter med seg til han og oss i staben. Og blant både dem og oss kunne en også oppleve posisjoneringer rundt pasienten.

Men på tross av avstanden i posisjonene, erfarte jeg de tette båndene mellom ansatte over lang tid «downstairs» og «herskapet». For da vi kom hjem til Norge fikk jeg ennå mer innblikk i både den avstanden, men også nærheten, de ansatte hadde til sine arbeidsgivere. De viste en gjensidig respekt for hverandre, som var overordnet de klagene de kunne ha om hverandre i dagliglivet.

I en sykepleieposisjon der en kommer så nær pasienten, er utfordringene store. Å ikke bli opplevd som en inntrenger av personer i den nærmeste familien er en balansegang i arbeidet med å skape trygghet og tillit også i relasjon med dem, uten å svikte pasienten. Dette var en ny utfordring som ventet meg da vi svingte opp mot gården hjemme i Norge hvor fasaner løp over plenene mot den lave hovedbygningen. Her skulle jeg fortsatt følge han som sykepleier i fire nye måneder før jeg sluttet. Reisen ut i verden med det eksotiske møtet med nye kulturer var gjennomført, men den siste delen av min første reis, nå på norsk jord, ble ikke mindre eksotisk. Men det er en annen historie.

Jeg var ung, naiv og faglig stolt da jeg dro ut i verden for første gang, og har alltid sett på dette første steget som sykepleier som et eventyr, hvor jeg fikk et vell av nye erfaringer og opplevelser både som sykepleier og som menneske. Arbeidet i disse omgivelsene og overfor kun en pasient var en form for sykepleie som utdannelsen ikke hadde forberedt en på. Ens menneskelige egenskaper kom ennå mer til syne, og kunne

ikke gjemmes i et «system». Desto mer var jeg heldig som møtte et menneske som jeg i dag skjønner hadde sett og bekreftet meg.

Min førstereis sluttet da jeg etter syv måneder begynte på spesialskolen i psykiatrisk sykepleie, nå under navnet videreutdanning i psykisk helsearbeid. Dette hadde vært min drøm og mitt mål helt siden jeg hadde psykiatrisk praksis i første år av min grunnutdanning. Søknadsskjema fikk jeg sendt til meg mens jeg var i utlandet, og mot alle odds kom jeg inn allerede samme høst. Min faglige reise kunne fortsette, men det var tungt å si adjø til «min engelske pasient» og følgesvenn, som hadde utdypet min kulturelle og menneskelige nysgjerrighet og glede på mange felt.

20 år etter fant jeg «min egen» lille landsby et sted syd i Europa, som nå har blitt mitt annet hjem. Stemningen fra landsbyen enda lenger syd i verden der min første reise gikk, har nok ubevisst vært med da jeg valgte den. Det som alltid har sittet fast i minnet rundt «min engelske pasient» er Beethovens musikk, morgenstundene på terrassen, gleden rundt sangen, dansen og munnspeilet jeg fikk «fordi jeg var så musikalsk», suset fra bølgene og den intense gresshoppesangen om kveldene. Mange av de andre minnene har kommet frem gjennom brevene hjem som nå ligger ved siden av meg. Munnspeilet ligger alltid på pianoet.

Hilde Karin Qvale Høyskel, førstelektor ved Høgskolen i Oslo inntil pensjonering i 2011. Født 1943 i Oslo, med oppvekst flere steder i Norge. Ferdig sykepleier i 1966, og psykiatrisk sykepleier i 1967. Lærerlinjen ved Norges Sykepleierhøgskole 1982, embetseksamen i sykepleievitenskap ved UiO 1988. Klinisk arbeid som sykepleier ved ulike avdelinger i 1960-70 årene. Arbeidet innen høgskolen og videreutdanning i psykiatrisk sykepleie/psykisk helsearbeid fra 1982, vekslende med flere års ansettelser ved Norsk Sykepleierforbunds fagavdeling, vikariater ved Institutt for sykepleievitenskap UiO, og forskningsarbeid innen sykepleie."

Grete Fjeldstad Traaen: Fra et liv i lære

Glimt fra en elevs hverdag ved et sykehus i Nord Norge. Sykehuset fikk god uttelling for å ha elever. Vi fikk tredivde kroner i måneden og hadde fri kost og hus. Vi bodde to på hvert lite rom uten toalett og bad. Bøker, uniform og alt for øvrig bekostet vi selv.

Vaktene var ofte deltid. Det vil si fra tidlig morgen til klokken tolv. Mens pasientene sov middag og fikk kaffe, hadde elevene fri. Så kom vi på igjen for å ta ettermiddags- og kveldsstellet. Elever gikk mye nattevakt på dette sykehuset, fordi ingen sykepleiere gikk natt. Det var 14 netter etter hverandre. Like fullt, jeg tok ofte slike ekstravakter. Det var frivillig. Tredivde kroner natten var drivkraft nok. Studielånet stod urørt og livet var herlig. Å bli til noe, å få et yrke var verdi og mål i livet.

En vinternatt i 1961 sitter en Røde Kors elev ekstravakt over en mann med uremi. Nyrene har gitt opp og urinen går over i blodet. Hele rommet er fylt av urinsyrelykt. Det er kaldt. Det må være kaldt. Svetten pipler, han klør og brekninger uten kraft renner ut fra sprukne lepper. Han kjemper mot ødeleggende krefter i egen kropp. En siste kamp.

Det er tungt, i sannhet en krevende vakt også for hjelperen. Å være vitne til slik en lidelse gir gjenklang i den unges sinn. Var det ment å være slik? Må mennesket gjennom alt dette før vi får forlate?

Avmakt, som en maur på vakt i maurtua, uten oversikt. Bare å være til for denne ene, en hel natt uten pause. Hans rom er også hennes denne natten.

Elevens blikk søker vinduet. Nedenfor ligger byen og slumrer i en ulmende dis. Hele stemningen er spekkfull av inntrykk. Husene, det fiolette lyset, lydene, broen, havet og fjellene bak. Alt dette kjent etter netter på vakt.

Det gjelder å tvære stemningen ut i vissheten om at snart endres alt, dagslyset overtar og veiene får liv. Energien inni husene og omkring flyter på en god måte. Slik den skal, bare ikke her. Inne på dette rommet er ingenting som det skal. Annet enn at den døende har en hånd å holde i. En hånd som stryker, tørker og smører. En hånd som rekker kruset til å brette seg i. En hjelper med et hjerte som slår raskt, men i utakt med den døendes hjerteslag. Det er krevende, endeløst.

Så går døra opp. Oversykepleier kommer til syne i lyset fra korridoren utenfor. Hun vinker eleven til seg og formidler at vakthavende lege trenger hjelp, han holder på med en obduksjon i likkjelleren. Nå må han forlate fordi det er kommet en øyeblikkelig hjelp.

På vei ned kommer en annen sykepleierelev og slår følge. Elevene kjente rommet fra før når de måtte ned med bærer med nylig stelte lik. For det var her de måtte være, de døde. I kulden. Lukten var ugrei nok som den var allerede om de ikke skulle bli

stående i opphetede rom. Og ingen av de på bårene trengte varme eller lys lenger. Heller ikke mørket var for mørkt for dem. De var alle fri for smerte, fortvilelse, sorg og tap. Og uten å vite det hadde de alle forårsaket unntakstilstand på avdelingen de forlot. Døden var tabu. Dødsfall måtte skjules. Pasienter som satt på korridorene ble diskret loset til egne rom. Noen pleiere stod vakt på korridoren i det båret med den døde ble kjørt ut av sykerommet og inn i en ventende heis. Ferden gikk i dølgsmål og under hast på den ruten som førte til kjellerens spesielle rom.

En sterk lampe lyste opp over hodet på en ung, mørkhåret mann. I halvmørket omkring lå det flere lik. Alle med laken over seg. Mannen under lampen var bar på overkroppen. Blåhvit naken hud, over brystmuskler, armer, hals og ansikt. En vannslange lå på gulvet ved hodeenden av brisken som han lå på. En sag, flere tener og en saks stakk opp av bøtten på gulvet sammen med noen håndklær og en svamp gjennomtrukket av blodvæske og hjernemasse.

Mannen avtjente verneplikten i marinen og hadde falt på utmarsj i fjellet. I håp om å finne dødsårsaken hadde legen saget av øvre del av hodet. Oppdraget vårt var nå å sy på resten av den avskårne delen som legen ikke rakk å fullføre.

Elever var godt trent til å sette sprøyter, re senger, skifte bandasjer osv., men ingen hadde lært å sy i menneskehud, langt mindre å sy i lik. Nålen virket tykk og tråden for stiv. Huden rundt sårkanten var rimelig seig, hard og kaldt. Alt var kaldt og det gikk tregt. Det ble stille. Energifyten i dette rom hadde trolig motkrefter å stri med.

Den døde ble så vasket, tørket og håret lagt på plass. Først da så de hvor ung og vakker han var. Og som i et lynblikk streifes eleven av en intens tanke som skar gjennom rommet; "Han skulle jo ikke dø" - - Og rommet fyltes av et rop om rettferd som druknet i mørket.

Oppi all denne kulden fullførte de to sykepleierelevene, 20 år gamle, sitt til da, livs største oppdrag. Uten å nekte. Uten å klage. Uten å gråte. De jobbet seg nesten varme i denne ubeskrivelige atmosfæren i likkjelleren en vinternatt på byens sykehus.

Eleven med ekstravakten vendte tilbake til rommet hun forlot. Vargtimen, den tyngste del av vekten, var nå i ferd med å slippe taket også her. Den terminale pasienten virket lettere og eleven gjør unna morgenstellet før hun forlater sykehuset og gjør seg klar til hvile før neste elevvakt. Og hun får aldri vite om legen fant svar på marinegastens død. Elever spurte ikke om sånt den gangen.

Grete Fjeldstad Traaen er født 1940 i Sjøvegan, Troms. Er sykepleier med embets-eksamen i sykepleievitenskap, Universitetet i Oslo. Har spesialutdanning som helsesøster med erfaring fra foreldre/barn og ungdom, med forebygging i fokus. Fullførte nå en undersøkelse blant eldre over temaet: "Vi må bevege oss for å overleve."

Ellen M. Poulsson: Via Dolorosa

Hun sitter sammensunken foran meg som en levende død. Uten forsvar. Huden er blek. Øynene er livløse. Ansiktet uten bevegelse. Hun ser rett frem for seg. Håret er mørkt og tjafsete. Tynn og liten og sammensunken. Uten smil. Uten bevegelse i blikket. Uten gleder. Uten håp. Det er som om det er helt likegyldig hva som skjer med henne. Ikke en gang tegn på fortvilelse. Alt er bare slik det er. Ingen tårer. Ingenting. "Hva kan jeg hjelpe med?"...

"Hjelp meg med å finne noen som kan være glad i meg"

Bryllupsmarsjen toner ut i den lille kirken. Opp gulvet kommer en vakker ung kvinne. En yngre mann, en bror, følger henne opp kirkegulvet. Ved alteret sitter en ung mann kledd i mørkt og smiler henne i møte. Hennes sønn sitter på første benk. Midt nede i kirken står jeg og tårene renner og renner. Bare jeg vet hva den unge kvinnen har gjennomgått - fra hun knapt hadde begynt på barneskolen til hun tilslutt klarte å frigjøre seg fra faren og tok et nytt navn fordi han ikke skulle klare å oppspore henne. Nå smiler hun lykkelig mot han som sitter ved alteret. Kjolen er hvit og lang. Håret er mørkt og livfullt. Øynene stråler. Hun er full av håp...

Det gikk mange år fra første gang jeg så henne, til hun lykkelig kommer med bryllupsinvitasjonen. Å reparere kropp og sjel utsatt for så mange grove og brutale overgrep tar mange år. Historien og lidelsene må gjenfortelles. Ord blir sagt lavt, ord blir sagt høyt. Følelsene gjenoppleses. Er opplevelsene for smertefulle og kommer for nær, er rusen god å vende tilbake til. Men periodene blir kortere og kortere. Hun klarer etter hvert å løfte større og større stener. Himmelen ble etter hvert tydeligere og klarere og håpet om et annet liv begynner å få en spe begynnelse.

Hun vokser opp på et mindre sted. Hun er åtte år da hun ble plukket ut til "pappas jente". Barndommen er en lang reise i fornedrelse, smerte, lidelser, trusler og grov vold. For å døyve smerten er hun alkoholiker 12 år gammel, omtrent på samme tid som hun er gravid med faren. Ingen ser henne eller spør etter hennes historie. Hun utsetter seg for de verste ulykker i håp om å skade seg på en slik måte at faren lar henne være i fred.

Utad er faren den rolige med gode kontakter på det lille tettstedet.. Stolt av sin datter, får han henne til å kle seg som en dame og pynte seg med høye heler, neglelakk og leppestift. Piken er alene om sin lidelse og smerte.

Omtrent på denne tiden er det hun leser i avisen om en annen pike som har vært utsatt for et seksuelt misbruk. Denne artikkelen hjelper henne til å se klarere at faren ikke har lov til å gjøre det han gjør med henne. Innerst inne har hun visst det hele tiden. Men de gangene hun har kjempet i mot, er hun blitt møtt med mer vold.

Mor lar henne bli "fars lille pike". Som den eneste som representerer håpet, blir sviket fra henne tilsvarende stort, og større enn sviket fra faren.

15 år gammel blir hun tilslutt plassert i fosterhjem hos en familie som hun opplever som de første gode menneskene i sitt liv. Men hun er utrenet i å kunne ta mot omsorg. Det å kunne stole på andre er helt nytt for henne. Det å kunne vise at disse menneskene betyr noe spesielt for henne, det mestrer hun ikke.

Hun reiser til storbyen og skifter navn for at faren ikke skal finne henne. Hun mister etter hvert jobben hun har klart å skaffe seg. Vanker i rusmiljøet i byen. Hun ruser seg mer og mer. Utekontakten blir kjent med henne. De følger henne til et møte hos meg. Hun er 18 år første gang jeg ser henne.

Jeg sitter på et kontor, i 3dje etasje; en psykiatrisk poliklinikk for rusavhengige. Jeg stiller spørsmål og snakker i håp om at ordene skal kunne bygge bro mellom henne og meg. Spørsmål om fortid, nåtid og fremtid.

Det er stort sett jeg som snakker. Jeg føler at jeg balanserer på en knivsegg. En stor grad av sårbarhet er til stede i rommet. Jeg vet hvor lett det er å trå feil. Hun gir liten respons. Sitter og ser ned i gulvet. Jeg kan lett støte henne bort. Jeg håper at mine spørsmål skal åpne opp for noe som kan bety noe for henne. Noe som kan gi henne et ørlite håp om at det er mulig for henne å oppleve noe annet i livet – at livet hennes kan ta en annen retning.

Møtet gjør et spesielt inntrykk på meg. Det er de livløse øynene. Den manglende mimikken. Inntrykket jeg får av at ingenting betyr noe. Det uendelig triste. Det uendelig smertefulle i det hun forteller. Det uttrykksløse ansiktet. Hun er 18 år.

Vi gjør ny avtale.

På hjemveien tenker jeg: ”Kanskje hun er død allerede i neste uke”. Jeg forbereder meg på at jeg ikke får se henne igjen.

Neste gang kommer hun ikke.

Noen dager senere drar jeg hjem til henne. Dagen er solfylt. Det er snart sommer. Hun åpner døren, jeg ser at hun kjenner meg igjen. ”Jeg savnet deg sist vi hadde avtale”. ”Jeg er kommet for å gjøre en ny avtale”, sier jeg. Etter det kommer hun i mange, mange år.

Jeg blir den voksne som alltid er der for henne. Relasjonen vokser seg sterk og gir henne nødvendig trygghet til å gå de første skrittene ut i en ny virkelighet. En virkelighet der alt er fremmed. En brutal verden fordi den smertefulle historien trenger seg på. Uten rus ser hun seg i speilet og kjenner ikke personen hun ser speilbildet av.

Det er som barnet som tar de første famlende ustø skrittene – noen få skritt frem, og tilbake til det som er trygt. Frem og tilbake. Frem og tilbake... Akkurat som barnet, snubler hun også og faller. Noen ganger kraftige fall. Da velger hun rusen. Rusen, som tidligere var det eneste kjente og trygge. Det som ga henne glede i noen korte

øyeblikk. Som en trøstende venn. Som en kjærlig favn. Som ga henne tilhørighet med andre. Uten rus er hun ensom og helt alene i verden.

Frem og tilbake, frem og tilbake, skrittene blir lengere og sikrere etter hvert. Mer målrettet.

En dag kommer hun og forteller at hun er gravid. ”Hva kan jeg hjelpe deg med?” ”Du må hjelpe meg med å beholde barnet.” Hun vet at hun er utsatt. Hun vet at hennes egne ord ikke vekker nødvendig tillit. Jeg redegjør skriftlig for hennes historie og hva hun har oppnådd gjennom mange års hardt arbeid. Sønnen er i dag 17 år, og har avsluttet videregående.

Flere år tidligere, bestemte hun seg for å anmelde faren for grove overgrep gjennom barndom og ungdom. Hun følte seg trygg nok til å klare og redegjøre for det hun hadde opplevet. Den uendelige skammen hadde hun også klart å plassere.

Faren tok livet av seg da han ble anklaget for seksuelle overgrep gjennom mange år. Selvmordet opplevet hun som det siste overgrepet. Da hun fortalte det, sa hun:

”Alt jeg ønsket, var en unnskyldning.”

<p>Ellen M. Poulsson, født i Oslo 1942. Utdannet klinisk sosionom, Nic Waals Institutt. Familieterapi ved Institutt for Psykoterapi. Cand.mag sosialpedagogikk ved Universitetet i Oslo. Jobbet innen atferd, P.P. tjenesten, og ungdomspsykiatri. Siste 18 år jobbet med rusavhengighet, illegale stoffer, først på en psykiatrisk poliklinikk, deretter som leder av rusenheten i Bærum kommune.</p>

Anne Marie Reitan: Veien til mestring

Min verden raste sammen da jeg var 12 år gammel og gikk i femte klasse. På dette klassetrinnet var det den gangen i dansk skole en opptaksprøve til realskole. Vi var bare tre jenter i klasse min som ikke bestod denne prøven. Dermed ble jeg fra og med sjette klasse skilt fra mine skolekamerater, venninner og lekekamerater på fritiden. Jeg ble plassert i en ”fri mellomskoleklasse” som var en oppsamlingsklasse for de elever som ikke var «kloke» nok til å gå på realskolen.

I ettertid har jeg reflektert over hva det innebar å bli plassert i ”fri mellomskole”: fri fra høye læringskrav, fri for undervisning av de best kvalifiserte lærere og fri for eksamenspapirer som kvalifiserte til videre skolegang og utdanning.

Jeg vokste opp i en liten provinsby på Jyllands vestkyst på 1960 tallet. Jeg var den eneste av familiens seks barn som ikke bestod opptaksprøven til mellom-/realskolen. At min nest eldste søster gikk ut av skolen uten realskole er en annen historie.

Jeg sitter på kjøkkenet på den store grønne melboksen som har form som en diger kakeboks. Lokket er buet lett nedover og helt blankpolert av små barnerumper som har brukt den til krakk gjennom mange år. Jeg har fått tak i en vanlig ordbok og har bestemt meg for å lære å stave vanskelige ord fra A til Å. Planen er å velge ut 10 vanskelige ord pr. dag og pugge dem inntil jeg kan stave dem feilfritt.

Skriftlig dansk står på timeplanen og vi skal få tilbakemelding på stil. Læreren roper opp mitt navn. Jeg kjenner ubehaget i hele kroppen og hjertet farer opp i halsen. Jeg vet at det betyr at han kommer til å lese opp min stil til skrekk og advarsel for de andre. Mine stiler var ofte fylt med mange rare ordstillinger og ordfeil. Rød i kinnene går jeg opp til læreren, som sitter bak kateteret på en liten forhøyning, for å hente stilboken min, som ser ut som en ”tyttebærskog” med røde streker under alle feilene. Jeg kan bare huske at jeg *EN* gang fikk positiv tilbakemelding på en stil, og da tenkte jeg at det var ren og skjær flaks at jeg skrev bakketopp med to KGer og ikke to GGer.

Jeg øvet og øvet på ”staveprosjektet” mitt, men kunne ikke forstå at jeg ikke kunne lære å skrive feilfritt. Det var en kamp med ord og bokstaver, for ikke å snakke om grammatikken. Noen mennesker kan være *tonedøve* og jeg tror at jeg var *orddøv*. Jeg kunne ikke *høre* hvordan noen ord skulle staves og byttet for eksempel om på bokstavene b/p – d/g – g/k – e/æ – l/f. Inne i mitt hode hvirvlet fortid, nåtid, fremtid, substantiver, verb og adjektiver rundt i et grammatisk kaos og jeg kjempet forgivevs mot et grammatisk kosmos.

Følelsen av å være dum og udugelig kom snikende som en tåke inn i min bevissthet. Men jeg tenkte at jeg kunne ikke være helt dum, for når det kom til regning og matematikk hadde jeg ingen problemer med å forstå tallenes logikk, løse ligninger eller pugge formler. Jeg syntes heller ikke det var vanskelig å lese, og fag som dansk, historie, geografi og kristendom gikk det jo an å lære. Det som jeg ikke behersket i

skriftspråket tok jeg igjen i det muntlige språket. Jeg var kjapp i replikken, god til å diskutere og hadde alltid svar på rede hånd.

Min mor fikk i sin tid, takket være en lærerinne som så hennes gode evner, et skolestipend som ga henne muligheten til å gå på realskole. Hennes store ønske var å utdanne seg til lærerinne. For min bestefar, som var grovsmed med eget verksted med både svenn og lærling i sitt brød, var det helt utenkelig og økonomisk umulig at hans yngste datter skulle ta en boklig utdanning. Etter realskolen fikk min mor en læreplass ved Jydsk Telegraf og fikk senere en fast stilling som telefonistinne.

Min mor var en klok og kunnskapsrik kvinne. Det hun ikke selv fikk av skolegang og utdanning var hun genuint opptatt av at hennes barn, tre gutter og tre jenter, skulle få muligheten til. Hun viste stor interesse for vår skolegang og hjalp oss med hjemmeløkser. Mine foreldre var langt fra enige i synet på at en god skolegang var grunnleggende for valg av utdanning og yrke. Men hun argumenterte for at de to yngste i barneflokket også fikk muligheten til å gå på gymnasiet i nabobyen og lese til studentereksamen. Hun gledet seg stort over at vi alle seks fikk utdannelse som reflekterte et mangfold av yrker, som lege, ingeniør, sykepleier, lærer, bankutdanning og handelsutdanning.

Hva skal du bli når du blir stor? Sykepleier kom det kontant fra meg. Jeg tror at min faster var mitt store forbilde i forhold til yrkesvalg.

Faster Ingrid var selve eventyret i min barndom. Hennes besøk var som et friskt vindpust fra den store verden inn i min lille verden, hvor ingen ting hendte. Hun hadde til og med vært i Amerika og det var et sted langt der ute på den andre siden av jordkloden. Hun var operasjonssykepleier på et stort hospital på Sjælland. På den tiden brukte man eter som narkosemiddel på operasjonsstuen. Hvis jeg lukker øyne kan jeg enda kjenne den svake lukten av eter som til og med hang ved hennes sytøy. I fotoalbumet vårt var det et bilde av faster Ingrid i sykepleieuniform med et halvlangt hvitt slør på hodet. Det syntes jeg var fantastisk flott.

”Ung pige i huset”

Jeg var en ungdom på 15 år som etter 8 års skolegang gikk ut for at erobre verden. Jeg måtte være 18 år før jeg kunne søke inn på en sykepleieskole, så hva slags arbeide kunne jeg fylle ventetiden med? Med min bakgrunn hadde jeg ikke så mange valg og det mest nærliggende var at jeg fikk meg et arbeid som ”ung pige i huset”, samtidig som jeg kunne bo hjemme hos mine foreldre. Jeg husker at min første lønning var på 125 kr. i måneden.

I løpet av tre år var jeg hushjelp i tre forskjellige hjem. Det første året var jeg ”bagerjomfru”, arbeidet sammen med fruen i huset og var selvstendig bak disken i bakerbutikken. Dernest var jeg i huset til en bankdirektør. Familien bestod av seks barn hvorav tre var mindreårige og bodde hjemme. På det sosiale feltet hadde de en stor omgangskrets som medførte en del selskapelighet. Jeg lærte meget om finere

matlagning både av fruen i huset og husets faste ”kokekone” som ble budsendt ved store selskaper. Men jeg trengte luft under vingene, og det tredje året søkte jeg meg en huspost i København hos en ung moderne familie med to barn på 7 og 9 år. Fruen studerte på lærerskolen etter å ha vært flyvertinne i flere år, og mannen fløy jorden rundt som flykaptein i SAS. Det var litt av et kultursjokk å komme fra provinsen til hovedstaden. På fritiden oppsøkte jeg en ny og spennende verden innenfor kunst, teater, musikk og roing.

I min «karriere» som hushjelp ble jeg verdsatt for det arbeid jeg utførte. Jeg lærte meget om hverdagslivets utfordringer og hvordan det var å få A/S familien til å fungere både på det sosiale- og det organisatoriske planet. Jeg tilegnet meg hverdagskunnskaper og praktisk kompetanse som kvalifiserte meg til sykepleieryrket og eget livsprosjekt.

Veien fra folkeskole til utdanning har vært full av utfordringer og kamp. Men motgang og til dels underkjennelse av mine evner har ikke knekket meg. Tvert imot har det mobilisert min vilje til å kjempe for blant annet å utdanne meg til sykepleier. Jeg er født i Steinbukkens stjerne tegn og på mange måter kan jeg identifisere meg med en del av dens kjennetegn. Bare les dette: Steinbukken er ambisiøs, formende, hengiven, arbeidsom og målorientert. Men personen kan også ha mangel på spontanitet og sensitivitet, og være sta, fordømmende og kontrollerende.

Jeg var blitt 18 år og klar til å gå den første etappe i et langt kvalifiseringsløp mot en universitetsutdanning.

Første etappe fra fri-mellomskoleeksamen til sykepleieskole

De med fri-mellomskoleeksamen kunne ikke uten tilleggsutdanning begynne i sykepleien. Den bestod i å gå på en forskole til en forskole til sykepleien. Det første kurs var et 3 måneders intensivkurs på en folkehøgskole, hvor det ble undervist i realskolepensum i dansk muntlig og skriftlig, regning og matematikk, fysikk og kjemi. Deretter gikk veien videre til en 3 måneders forskole til sykepleieskole på en annen folkehøgskole. Foruten de ovennevnte fag ble det også undervist i anatomi og fysiologi, hygiene, ernæringslære, etikk og historie. Etter 6 måneders forberedelse var jeg kvalifisert til å søke om opptaksprøve ved en sykepleieskole i 1965. Fagene vi ble testet i var dansk rettskriving, matematikk, fysikk og kjemi. Jeg fikk gode karakterer på prøven med unntak av skriftlig dansk som stod til stryk. Nok engang møtte jeg en barriere som kunne ha hindret meg i å ta videre utdanning.

Jeg skulle bli 19 år før jeg for første gang ble fortalt at jeg var ordblind. En tid etter at jeg var begynt som elev ved Ringkjøbing amts sykepleieskole i Herning, kalte forstanderinnen meg ned på kontoret til en samtale om danskkarakteren min på opptaksprøven. Hun fortalte at den person som hadde sensurert min stil hadde gitt henne tilbakemelding på at denne personen høyst sannsynlig var ordblind og derfor ikke burde utelukkes fra sykepleieutdanningen, og anbefalte at eleven ble testet hos en skolepsykolog for videre oppfølging. Forstanderinnen formidlet kontakt med en

skolepsykolog. Testen som jeg gjennomgikk bekreftet at jeg hadde en auditiv dysleksi, og psykologen la opp et terapiopplegg som gikk over 2 år. Jeg fikk styrket min selv-tillit gjennom undervisning i dansk rettskriving og grammatikk, samt utviklet mestringsstrategier som kunne hjelpe meg til å gå inn i problematiske situasjoner hvor mine manglende skriftlige kunnskaper ble utfordret. Endelig fikk jeg en forklaring på hvorfor jeg hadde spesielle læringsbehov i forhold til dansk rettskriving og grammatikk. I stedet for å kjempe *mot* bokstavene kjempet jeg nå sammen *med* dem og vi ble etter hvert et målrettet «arbeidsteam».

Andre etappe fra sykepleieutdanning til sykepleielærerutdanning

Jeg gikk ut av sykepleieskolen med toppkarakter. Gjennom elevtiden vokste det frem et sterkt ønske om å videreutdanne meg til sykepleielærer. Men først ville jeg opparbeide meg klinisk erfaring som sykepleier. Jeg jobbet 4 år i det kliniske feltet med pasienter som hadde ulike medisinske diagnoser, tre år i Danmark og et år Norge. Minstekravet for å studere ved Danmarks sygeplejerhøyskole ved Aarhus universitet (DSH) var realeksamen. Da hjalp det fint lite med en meget god sykepleieeksamen. Jeg kjente at jeg var i opposisjon til utdanningssystemet som krevde at jeg skulle ta realeksamen, som i prinsippet var en eksamen på et lavere nivå enn den sykepleie-utdanningen jeg hadde gjennomført. Men skulle jeg realisere mitt ønske om å studere til sykepleielærer var det bare å sette seg på skolebenken nok en gang.

Jeg studerte til realeksamen på 2 år ved Århus Akademi. Første året gikk jeg på skole om kvelden fra 18.00 – 22.00 fem dager i uken, og om dagen arbeidet jeg som sykepleier på en operasjonsavdeling ved Århus Kommunehospital fra 08.00 – 14.00 for å få økonomien til å gå i balanse. Andre året gikk jeg over til å studere på dagtid og arbeide på en medisinsk avdeling annen hver helg. Hverdagslivet mitt bestod av studier og arbeid. Jeg betalte en høy pris for innsatsen på den sosiale arena, hvor det ble minimalt med tid til å dyrke noen form for sosialt fellesskap utover det som fantes på skolen. Som nyinnflytter til Århus var ensomheten i perioder en tung bær å bære.

Min dysleksi var stadig en utfordring, men nå var jeg meget bedre skolert til å mestre mitt handikap, og studiestedet var på denne tiden også oppmerksom på mitt spesielle læringsbehov.

Med eksamenspapirer på realeksamen og sykepleieutdanningen var jeg endelig kvalifisert til og søkte om opptak ved DSH med fordypning i lærerlinjen og jeg kom inn på studiet.

Tredje etappe fra sykepleielærerutdanning til høgskolelektor

Med kompetanse som sykepleielærer reiste jeg til Norge. Min første jobb var som skolestyrer ved Hjelpepleiarskolen ved Fylkessjukehuset på Voss. Jeg var helt uforberedt på de språklige utfordringer som vossadialekten og nynorsken hadde å by på for en stakkars innvandrere fra Danmark. Etter et halvt års tid kan jeg vel si at jeg til en viss grad forstod ”båe målføre”.

Det skulle vise seg at på Voss var det en mulighet til å studere til Eksamen Philosophicum på deltid i regi av Universitetet i Bergen. Jeg hadde et ønske om å ta forberedende med tanke på eventuelle fremtidige studier. Minimumskravet for å studere på universitetsnivå var artium. Heldigvis måtte jeg denne gangen ikke sette meg på skolebenken på nytt. Jeg erfarte at min lærerutdanning fra DSH på universitetsnivå ble en døråpner inn til universitet i Norge. Jeg ble immatrikulert ved Universitetet i Bergen, og var glad og stolt da jeg mottok det «akademiske håndtrykk» som gav meg rett til å studere til Eksamen Philosophicum.

Etter en tid flyttet jeg østover til Oslo og jobbet flere år som sykepleielærer ved henholdsvis Aker sykepleierhøgskole, Diakonhjemmets sykepleiehøgskole og Videreutdanning i onkologisk sykepleie ved Det Norske Radiumhospital.

Jeg ble etter hvert så trygg på meg selv at jeg åpent kunne stå frem og fortelle kollegaer og studenter at jeg hadde en auditiv dysleksi og hva det innebar av utfordringer i forhold til skriftlig fremstilling.

Parallelt med yrkeslivet hadde jeg stiftet familie i Oslo, med mann og to barn.

Jeg hadde spist av kunnskapens tre og var sterkt motivert til å begynne på en universitetsutdanning. Selv med dysleksi i bagasjen var det ikke lengre en uoppnåelig drøm, men en realistisk mulighet. Med Eksamen Philosophicum søkte jeg om studie-plass ved Pedagogisk forskningsinstitutt ved Universitet i Oslo. Målet var hovedfag i sosialpedagogikk. I oppbyggingen av min akademiske grad var jeg så heldig å få godkjent min lærereksamen fra DSH, Århus universitet som et spesifikt grunnfag.

Jeg visste at det ville bli mange år med stor arbeidsinnsats i forhold til å kombinere studier, arbeid (50 % stilling fram til hovedfag) og familie, men jeg er en stayer og innsatsviljen var stor. Som student med dysleksi hadde jeg spesielle rettigheter som for eksempel utvidet eksamenstid ved skriftlige eksamener. Jeg fikk dessuten tildelt fast plass på lesesalen allerede på grunnfagsnivå. Disse goder var til stor hjelp i studietiden.

Min ektefelle støttet meg 100 % gjennom studieløpet og var en engasjert samtale-partner. Han var der også når motbakkene kom, styrket meg i troen på egen mestring, når den gamle følelsen av udugelighet og mindreverdsfølelse kom snikende. Studiet var spennende og utfordrende og ble for meg en intellektuell oppvåkning som var avgjørende for mitt videre arbeid som lektor gjennom 20 år.

Tross min dysleksi ble jeg etter hvert også et skrivende menneske og bidro inn i fagfeltet kreftsykepleie med forsknings - og fagartikler samt som medredaktør på den første lærebok i kreftsykepleie i Norge.

Veien til mestring har gått gjennom utdanning og livslang læring. Det som i utgangspunktet var min svakhet, ble etter hvert min styrke. Jeg tror at min dysleksi har bidratt positivt til å utvikle mine analytiske evner og kommunikative ferdigheter.

Anne Marie Reitan født 1946 i Skjern, Danmark. Utdannet sykepleier, sykepleielærer og cand.polit. hovedfag i sosialpedagogikk. Har de siste 10 år arbeidet som høskolelektor ved Videreutdanningen i kreftsykepleie, Avdeling for sykepleierutdanning, Høgskolen i Oslo.

Gudmund Hummelvoll: Utfordringen

Fersking møter sitt første lærerværelse

”Du som er fersk fra lærerskolen, hva har du lært som vi kan bruke... noe som vi ikke kan?”

Denne utfordringen fikk jeg etter kort tid da jeg hadde begynt som lærer i en kystby på Vestlandet. Fersking, ja, selv om jeg hadde tatt befalsutdannelse siden jeg forlot Levanger lærerskole halvannet år tidligere. Men den ballasten jeg hadde tilegnet meg fra lærerskoletiden, hadde jeg ennå ikke fått tatt i bruk.

Jeg kom til skolen litt sent ut på høsten, nærmere bestemt 1. november. Da hadde jeg dimittert fra militæret to dager tidligere og tatt meg ut til kysten. Jeg var full av forventninger til hva det nye livet skulle gi meg. Hadde kjøpt meg ny frakk, som nok ikke var spesielt egnet til å møte regn og stormkast fra Atlanterhavet viste det seg, men forventningsfull møtte jeg opp på rektors kontor for å melde meg til tjeneste. Rektor P. var en mann rundt 60 år, rødmusset, smårundt ansikt og halvlang piggsveis. Han trodde først jeg var en selger av skolemateriell, det kom kanskje av den fine frakken! Og var litt forbeholden, men da vi hadde fått avklart misforståelsen, var det bare lutter imøtekommenhet å spore.

Vennlig møte

Møtet med mine kolleger var vennlig, men litt nysgjerrig, forståelig nok. Her kom en ny lærer som ennå ikke var fylt 23 år og skulle overta to viltre klasser.

Året var 1959, og byen var ennå merket av krigen. Det var mange som bodde i brakker ennå, så boligsituasjonen var ikke bare god. Dessuten var mange av fedrene til skolebarna til sjøs. Ofte to år i slengen, på den tiden. Dermed var det mødrene som måtte ta seg av oppdragelsen og oppfølging på skolen. Ikke alltid like lett i en ellers travel arbeidsdag.

Lærerværelset var delt i to med skyvedører som kunne trekkes igjen mellom de to oppholdsrommene. I det ene hersket mennene, i det andre satt de kvinnelige lærerne. For ennå var det lærere og lærerinner! Lærerstabens virket noe satt i alder, men senere har jeg kommet til at snittalderen måtte være ca. 40 år! Rektor elsket bløtkake, og kollegiet hadde en fin ordning med at alle som fylte år eller hadde fått familieforøkelse, spanderte bløtkake på kollegene. Når vi var bare 15 personer, var det overkommelig for en hver. Den dagen det var kake, var også dagen da man spurte rektor om noen ekstra kladdebøker eller blyanter til klassen. Dette var gyldne øyeblikk i dobbel forstand!

Men så kom altså utfordringen – hva kunne jeg som ikke de kunne? Litt grubling måtte til før jeg kom på det: Jeg kunne lære dem potettrykk! Det hadde jeg lært av min meget dyktige og energiske formingslærer Kolbein Rakvaag på Levanger lærerskole. Enkelt å bruke og greit å håndtere. Og dermed var vi i gang! Stor interesse blant lærerne, for ikke å snakke om blant ungene. Det ble full produksjon med potettrykk. Snart var det juletider, og det var godt med nye motiver, metoder og teknikker til utstillinger! Formingslærer Kolbein skulle bare ha visst hva han hadde satt i gang med oss lærerstudenter den gangen!

Ny utfordring

Stor suksess for ”ferskingen”, og det stoppet ikke der! For nå kom neste utfordring: ”Vi har kjøpt oss et filmstripsapparat og en mengde filmruller innen geografi, historie, naturfag og kristendom, men bildene blir bare opp ned og bak fram. Har du lært å bruke et slikt apparat?”

På Levanger lærerskole hadde vi svimlende tre - 3 - timers undervisning i audio-visuelle læremidler! Ikke mye kan man trygt si, men det holdt til å lære å håndtere båndopptaker og filmstripsapparat. Så akkurat dette kunne jeg hjelpe til med! Dermed var det etterutdanning for de lærerne som ville, oppe på fysikksalen en ettermiddag, og problemene ble løst. Enkelt og greit bare en visste grepene! Nok en liten fjær i hatten, men hva fikk han ikke igjen?! Han hadde fått i fanget et lærerkollegium som tok vennlig i mot ham, ble inkludert og vist at også han dugde i et trygt og godt kollegium, nykommer til tross! De smilte sikkert innvendig av denne entusiastiske spretten som føyk ut med en gang det ringte for å hente inn klassen sin, men de viste en raushet og inkludering som gjorde en nytilsatt mye tryggere på sin nye og uvante tilværelse. Jeg ble sett – og verdsatt! Ikke holdt nede, eller vurdert som en trussel. Og – jeg fikk vennlig veiledning i en del praktiske spørsmål, tilgang til prøver i geografi, naturfag, historie og kristendom på forskjellige klasstrinn, med poengskala og karaktersetting, noe som var uvurderlig for en som ikke hadde vært borti slike prøver før.

Personlighetstyper

Etter hvert som året gikk, oppdaget jeg jo at personalet var sammensatt av mange forskjellige personligheter. Her hadde vi for eksempel lærer V som var den naturlige leder på lærerrommet, voksen, erfaren, kanskje ikke så spenstig når det gjaldt nye undervisningsmetoder, men dyktig, samvittighetsfull og med lun humor både overfor kolleger og elever. Lærer O som var den mest kreative når det gjaldt å lage skuespill og tablåer med elevene, mens lærer K var en mild og forsiktig lærer som ungene elsket. Han var voldsomt sportsinteressert og var lett å snakke med om sportsresultater. Lærerinne S var gammel gymnastikklærer som også var en hengiven o-fagslærer og som slepte ekstra bøker med seg til og fra skolen omtrent hver dag for å gi elevene flere impulser enn dem man kunne trekke ut av de vanlige lærebøkene. Det var en ro over kollegiet som smittet over på den nye læreren. Selv om de selvsagt hadde sine perioder av oppgitthet og frustrasjon over enkelte elever og trange undervisningsforhold, hadde de en lun tone seg i mellom som det gjorde godt å merke. Det største

sprellet fra dem jeg registrerte første året, var det underfundige spørsmålet som kom av og til i siste friminutt på lørdag: ”Skal vi ta forrige sundbåt?”. Mange av dem bodde nemlig på andre siden av havna og brukte sundbåten som fremkomstmiddel i stedet for å bruke lang tid på en bussreise rundt. Så det var den utskeielsen!

Flying start

Å bli møtt med slik vennlighet og åpenhet fra mitt første kollegium gav meg en flying start som lærer og som var med på å forme min holdning som lærer. Og jeg bestemte meg for at slik som jeg selv ble tatt i mot, skulle jeg ta i mot nyankomne kolleger. Jeg fikk snart sjansen til å innfri løftet. Neste år kom det *nok* en fersking, og han bodde omtrent i skoleveska mi, men gleden over å kunne hjelpe til med mine råd og forslag overskygget at det kunne bli litt mye av og til.

Nå, femti år senere, er det vel verdt å tenke over hvor heldig jeg var! Jeg ble sett, jeg ble stimulert, og jeg fikk nøye se hvordan mine kolleger løste problemer med disiplin, barnas arbeidsevner, og samholdet i kollegiet. Disse erfaringene fikk jeg trekke med meg videre i mitt yrkesliv. Det at jeg møtte slik velvilje fra mine første kolleger, gjorde at jeg gikk løs på mine utfordringer som lærer på en helt annen og frimodig måte – jeg visste jo at jeg dugde til *noe!*

Gummi-Tarzans lærdom

I 1982 møtte jeg en dansk barnefilm som fikk stor betydning for arbeidet mitt blant barn og unge og etter hvert også lærerstudenter. Det var Søren Kragh Jacobsens film ”Gummi-Tarzan”, basert på barneboka med samme navn av Ole Lund Kirkegaard. Den handler om åtteårige Ivan som blir kalt *Gummi-Tarzan* av sin far, fordi han ikke lever opp til farens helt og forbilde, Tarzan! Filmen er en sorgmunter fortelling om hvordan Ivan blir mobbet på skolen og misforstått av faren. Men en havnearbeider han møter, overbeviser han om at alle duger til noe. I Ivans tilfelle viste det seg å være å styre en drage i luften som var hans store fortrinn! Det er en film som har blitt anbefalt av UNICEF som en fremragende barnefilm, og som jeg har brukt ofte senere i arbeidet med å lære barn å samtale om innholdet i spesielle filmer, og å finne fram til hva man duger til, og hva man kan bli bedre til.

Så kanskje finnes det en Gummi-Tarzan i oss alle, - og - noen av og oss trenger hjelp til å finne ut hva vi duger til, og hva vi kan videreutvikle.

Fadderordning

I løpet av årene som lærerutdanner har jeg fått fortalt skrekkeksempeler på hvordan ferske lærere er blitt møtt på sitt nye lærerværelse: Fra ironi over ungdommelig optimisme til å bli frosset ut fordi man ikke umiddelbart oppdaget de kodene som gjaldt for hvordan man skulle te seg i et lærerkollegium. Når man i tillegg kunne bli vendt ryggen til når det gjaldt å løse disiplinproblemer, skal det særdeles sterk rygg og godt selvbilde til for å komme seg igjennom debuten som lærer. Jeg er klar over at

dette kan se ut som om man maler fandan på veggen, men å være fersk lærer vil alltid være litt av en utfordring. Jeg vet at man noen steder har organisert fadderordninger hvor den nye læreren blir fulgt opp over tid av en erfaren kollega, eller man kan komme i en gruppe og lufte sine tanker og spørsmål og få hjelp til å finne mulige løsninger. I tillegg har mange skoler organisert seg i team slik at de med mer erfaring lettere kan fange opp nykommerne. Så mulighetene er der! Kanskje kunne man også kurse lærerstaben litt oftere i å grunne over hvordan man kan hjelpe de ferske. Det vil i siste omgang hjelpe hele kollegiet fremover. For vi duger alle til noe, og vi trenger utfordringer for å komme videre! Det fikk jeg positivt erfare på mitt første lærer-værelse. Og utfordringen: Hva kan du som ikke vi kan? ville jo være en døråpner for alle som skal starte på et nytt sted.

Gudmund Hummelvoll, forfatteromtale s. 33.

Britt Selanger: En tålmodig pasient

Vårhalvåret 1970 var jeg 3. års sykepleieelev på en kirurgisk mannspost i et større sykehus. Omtrent 50 pasienter var innlagt med forskjellige lidelser. Jeg trivdes her. Det var et godt arbeidsmiljø, og mye å lære for en elev som snart skulle fungere som sykepleier.

Mange ganger har jeg undret meg over mitt yrkesvalg. Da jeg stod i startgropen til framtidig yrkesvalg som 18-åring, ble jeg oppmuntret til å søke sykepleien av min tante som selv var sykepleier. Hun mente det var et yrke som passet for meg. Men den gangen kunne jeg ikke tenke meg å arbeide som sykepleier.

Så skulle det gå noen år før jeg begynte på landets største sykepleieskole i Sør-Norge. Det har jeg aldri angret på. I mellomtiden jobbet jeg i Dagsavisen Harstad Tidende. Jeg var knyttet til grafisk avdeling, men etter noen år visste jeg at dette ikke skulle bli mitt framtidige yrke. Jeg fikk ett års permisjon og satte nesen mot hovedstaden.

Etter flere år i utdanning, sitter jeg en dag på vaktrommet og tar imot morgenrapporten over pasient Olsen som var operert for noen dager siden, og som jeg skulle ha ansvar for denne dagen. Jeg kjente pasienten litt, en eldre mann som hadde hatt en stor mageoperasjon. Han lå alene på en tresengs-stue hvor det var smitte og smitteregime.

Da jeg kom inn til pasient Olsen for å høre hvordan det sto til med ham, så jeg en eldre gråblek mann sitte halvhøyt i sengen med bustete hår og var ubarbert. Nattskjorten var åpen så jeg kunne se store bandasjer som var gjennomtrukket av sårveske og puss fra under brystbenet og til et godt stykke under navlen. Nattskjorten og overlakenet var også gjennomtrukket flere steder. På nattbordet sto en halvfull kopp kaffe og en tallerken med nesten urørt brødmat. Matlysten var dårlig, sa han. Olsen var en mann av få ord, som klaget lite. Nattesøvnen hadde det vært så som så med på grunn av smerter. Luften i rommet var tung, taklyset var på og gardinene trukket for.

Jeg trakk gardinene fra og slapp frisk luft inn i rommet. Det var dunkelt ute, vinterstid. Han fikk smertestillende tabletter og jeg hentet utstyr til morgenstellet. Så ble det av og på med spesialutstyr for å hindre smittespredning. Dessuten måtte tablettene virke før stell og skift av bandasjer. Av flere grunner var det viktig med godplanlegging. Nå fikk jeg bruk for det jeg hadde lært i teori på skolen.

Jeg forberedte Olsen på morgenstellet. Han hadde så lite krefter, så han ville vaske seg i sengen. Han gjorde så mye han orket, men det var viktig å ta tiden han trengte, tenkte jeg. Etter vask og skift av tøy var tiden kommet for lufting på rommet igjen, før bandasjene skulle skiftes. De gjennomtrukne bandasjene og alt det gulgrønne pusset fra såret, ble fjernet. Synet og lukten glemmer jeg aldri. Tror knapt jeg har sett så mye puss og væske fra et sår. Pusset formelig veltet ut. Ekkelt, men for meg var det viktig å fjerne de gjennomtrukne bandasjene, vaske sårflaten og få lagt på tørre og rene kompresser med en forsiktig hånd. Ikke gjøre det mer smertefullt enn nødvendig.

Olsen fulgte med i det jeg gjorde, han klaget ikke. Underlig nok. For en tålmodig pasient, tenkte jeg mens jeg tittet på ham underveis og spurte om han hadde smerter. Nei, det gikk bra. Etter morgenstellet luftet jeg nok en gang på rommet, tilbød drikke og ordnet med intravenøs væsketilførsel og antibiotika. På spørsmål underveis svarte han med enstavelsesord, og nikket da jeg spurte om han lå godt. Da jeg fornøyd var på vei ut, så han ligge i halvhøyt sengeleie, med rent tøy, nybarbert og med kjemmet hår, ga han meg et blick som sa mer enn ord og som har fulgt meg siden. Jeg oppfattet det som, en stor og takknemlig takk. Etterpå fikk han hvile seg og et lett måltid.

Det var et meget omfattende og krevende morgenstell, men det var godt for en sykepleieelev å få dette ansvaret. Samtidig fortalte han meg med sin tålmodighet hvordan samspeillet mellom pasient og sykepleier er en viktig komponent og har verdi. Da jeg fornøyd kom ut på vaktrommet, ble jeg møtt med kritiske røster om at jeg hadde brukt lang tid, og at jeg måtte passe matpausen min. Ja, det er riktig. Men det var bare jeg som visste hva dette morgenstellet omfattet. Og hvis vi mente noe med ordene individuell pasientomsorg, så visste jeg at det måtte være slik.

Britt Selanger, forfatteromtale s. 46.

Turid Bettum: Kokkekamp

Jeg gruet meg, så dumt, tenk å foreslå at jeg skulle passe jenta, men moren var så utslitt at jeg følte jeg måtte. Jeg overtalte moren for å gi henne litt fri, fremhevet hvor bred erfaring jeg hadde med barn som var annerledes. Derfor satt jeg her og ventet. Ungens utviklingsforstyrrelse var preget av angst og vegring for det meste og gjorde det vanskelig å være sammen med andre. Hun fikk lite sosial erfaring og ble ikke tatt med i ulike situasjoner fordi det skar seg og hun laget store scener.

Jeg hadde tidligere hatt en episode med henne slik at jeg visste hva det dreiet seg om. Hun hadde tvangshandlinger, var rigid og tålte ikke forandringer. Bl.a. ville hun ikke ha nye klær. 17. mai hengte de fram klærne flere uker i forveien. Buss og trikk kom ikke på tale, hun måtte kjøres overalt, sitte på samme side i bilen, kort sagt den lille hadde et strevsomt liv, men det hadde også foreldrene. Hun gikk hos psykolog i lekterapi, uten resultater. Jeg hadde ikke bil, så hvis vi skulle noen steder så måtte det være med buss.

De kom, jeg satte på kaffe, kopper og glass til brus. Alminnelig og kjente handlinger. Mor snakket om det praktiske og rutinene som hun trengte for å føle seg trygg. Hun var 6 år, likblek, tynn, buksene hang ikke på, håret var gult og pistrete, øynene svarte av angst, de så intelligente ut, hun var rask, dro litt på det ene benet, språket var litt for voksent til alderen, snakket hele tiden, nervøst, hvorfor det da, hvorfor det da? Hun stod og sparket mot veggen.

Jeg spurte mor, har du noe forslag til hva vi kan gjøre i dag? Hun med forslag, ikke nok til å fylle dagen. Så sa hun: hun er så glad i kokkekamp, et program på tv i kveld. Da fikk jeg ideen, kokkekamp det jeg kunne gripe fatt i, kokkekamp skulle det bli. Kokkekamp i hele dag. Jeg la an på å virke ivrig. Kokkekamp liker jeg også veldig godt, jeg liker å lage mat, skal vi leke det i dag? Jenta glimtet til ble glad. Mor gikk, de var alene, jenta ble utrygg igjen, hun var svart i øynene av redsel.

Jeg sa, jeg foreslår at vi leker kokkekamp på ordentlig i kveld, etter TV programmet. Du kan velge lag og vi må dra å kjøpe inn gode råvarer. Hun lyste opp, redselen i øynene forsvant, hun ble ivrig. Kan jeg velge retten, spurte hun. Ja, du må velge til begge lag, to retter. Hun gikk inn på tekst TV. Der fant hun gamle retter fra tidligere kokkekamper. Hun var engasjert, opptatt, rolig, konsentrert, leste, stavet seg fram. Flink jente til alderen. Jeg hadde klart det, enn så lenge. Da hun kom med oppskriften, hadde jeg planen klar.

Tiden skulle utnyttes til det ytterste, dagen skulle gå med til planleggingen. Jeg forklarte, råvarer er viktig, de beste grønnsakene i byen får vi på Frogner ved Gimle kino. Jeg hadde en dobbel hensikt, kunne det være mulig å få henne så interessert at hun våget å bryte sitt traumatiske forhold til buss? Dette kunne bli spennende, men muligheten for at jeg bommet lå på lur.

Jeg forklart for å komme til Frogner må vi ta 37 bussen. Jeg kan ikke ta bussen, sa hun. Jeg svarte, det var synd da må vi nøye oss med de nest beste grønnsakene. Vi diskuterte buss. Hva med trikk? Jeg har aldri tatt trikk, sa hun. Mulighetene skrumpet inn. Så sa hun plutselig; vi tar bussen fra Sagene til Majorstua, så kan vi gå derfra til Frogner. Hun hadde regien og kontrollen. Vi ble enige. Så la vi avgårde til Frogner. Vi tok 37 bussen til Sagene og ventet på 20 bussen. Hun ble redd, begynte å sparke i gresset, jeg kjente spenningen, de var ikke halvveis en gang og redselen hennes var til å ta på. Turen gikk fint til Majorstua. Vi gikk fra Majorstua til Frogner. Grønnsak-butikken var full av folk. Hun klarte det ikke, vi måtte ut. Så gikk hun besluttosom inn i igjen. Valgte grønnsaker, jeg betalte og vi gikk. Aldri før hadde hun handlet i en butikk og stoltheten og gleden syntes over hele ansiktet, hun hadde vunnet en seier.

Så var det neste steg. Siden du har valgt lammesadel til det Grønne laget, og kylling til det Røde laget, bør vi dra til Strøm Larsen på Torshov, sa jeg. De har det beste kjøttet i byen. Ny buss diskusjon. Vi kan ta buss og videre trikken til Torshov. Skrekken stod i ansiktet, jeg vil ikke ta trikk. Jeg bøyet av, stakk hun hadde kjempet nok med seg selv. OK. Vi tar bussen. Vi dro.

Moren ringte og spurte hvordan det gikk. Vi er på Torshov og kjøper noe mat. Hun var overrasket. Torshov, sa hun, hvordan kom dere dit? Med buss, svarte jeg. Buss? Hun tørr ikke kjøre buss. Det gikk i dag, svarte jeg. Mor spurte; du har vel ikke gitt henne medisiner? Nei, selvsagt ikke, jeg skal forklare siden. Kos deg og ha en fin kveld, dette går bra, mistenksom la hun på.

Strøm Larsen har alltid kø, de er kjent for sine kjøttvarer. Vi trakk kølapp og gikk ut igjen, til sportsbutikken. Beundringen for moren steg, hun hadde flere sperrer enn hun hadde forestilt seg. Stakkars unge. Heldigvis ingen utagering og uheldige situasjoner til nå. Omsider ble det deres tur, og vi ba om lammesadel. Lammesadelen viste seg å være en hel steik. Det var helt vilt. Vi kan ikke ta den, den er for stor og for dyr, sa jeg og visste at nå kom en reaksjon.

Da kom krisen, hun så på meg med det mørke blikket. Dagen var gått halvveis. Jeg forstod noe måtte gjøres, vinne tid. Vi må ut av butikken. Jeg måtte finne noe alternativt. Jeg hadde bygget dagen på dette. Jeg gikk ut, hun kom langsomt etter. Bestemt sa jeg, vi går på kafé, dette må vi tenke over. Vi satt på en snackbar over gaten og jeg sa hva gjør vi? Steika er for stor, den koster 100,- kiloen, det er mye penger. Jeg så hun ikke ville gi seg, hun tenkte, blikket ble mindre mørkt, hun roet seg noe. Så fant hun løsningen, gravde dypt i lommen, fant pungen sin tok en 100-lapp, slo den i bordet, og sa; «vi spleiser». Jeg gav meg, jeg hadde lagt opp til engasjement og fått det.

Vi ruslet over Bentsebrua på vei mot Sagene og bussen. Hun meget fornøyd. Hjemme ble det forberedelsene til dagens kokkekamp. Jeg var Rødt Fransk lag. Hun var det grønne Norske laget. Vi levet oss inn i våre roller, stekte og laget mat hele kvelden. Hun tok tiden, ropte «Stopp og Kok» med fransk aksent. Det norske laget vant selvsagt.

Men hennes seiere den dagen var større enn noen kokkekampen, seieren syntes på ansiktet da hun omsider sovnet. Min seier føltes også god, jeg hadde sett et barns muligheter.

I barndom ble hun utsatt for mange nederlag. Dagen med kokkekamp vant hun på alle måter.

Turid Bettum født i 1942 i Oslo. Utdannet Barnevernspedagog og seksualrådgiver. Arbeidet innen forebyggende barne- og ungdomsarbeid, styrer på Sebbelow mødre hjem, Barnevernets adm., Oslo helseråd, med funksjonshemmede barn, Bydelsarbeid, Mange ved Ullevål sykehus, avd. nevro/Habilitering. Mange år på Rikshospitalet som Leder og nestleder ved Senter for sjeldne sykdommer og diagnoser. Driver med foto som hobby ved siden av skrivingen.

FØDSEL – FØR OG NÅ

Turid Bettum: «Skjer'e noe her a?»

Hun åpnet parfymet, Bogstadveien lå stille og nesten uten trafikk. Bena var blytunge, hun var svimmel og fant en stol for å sette seg bak disken. Skoene skjøv hun av. Hun var sliten enda dagen ennå ikke var begynt.

Telefonen ringte, det var fra legen, hun måtte komme, hun ville se henne. Det var noe galt med prøven hun hadde levert. Det bekreftet hennes anelser, alt var ikke som det skulle. Raskt låste hun, satte lapp på døren og kom seg opp til legen. Legen så på henne og sa; du sa, du var litt hoven? Du er veldig hoven, prøvene er i ubalanse og vi må få deg på sykehuset. Jeg bestiller en drosje nå. Hun ordnet det som skulle til, ringte vikar, forsøkte å få tak i familien, drosjen kom. Uroen steg etter hvert som de nærmet seg sykehuset. Noe var altså galt.

Hun ventet på gangen og så sannsynligvis hjelpeløs ut for en stor bamse av en eldre lege kom og satte seg ved siden av henne, la armen rundt skulderen hennes og sa: skal du føde i dag? Hun så overrasket på ham og svarte, nei, ikke før i november. Han sa ingen ting, men så undrene på henne. Klappet henne på kinnet, og ønsket lykke til. Det går bra, ennå har ingen blitt der inne. Det var ingen trøst, engstelsen lå altså utenpå.

Det var det første barnet og muligheten for at noe kunne være galt hadde ligget der lenge. Barnet var så urolig, gav henne aldri fred, sparket både natt og dag. Kroppen var stor og uformelig, bena hovne og ingen klær passet. Det hadde vært sommerferie og ingen lege å få tak i. Var det slik å få barn, ble det ikke flere, for hennes del. Hennes beundring for fødende kvinner steg. Hvordan kunne de få flere barn, var hukommelsen virkelig så kort eller behovet for barn så stort?

Hun ble vist inn på et stort hvitt rom, med 5 andre kvinner, sengen lå nesten ved vinduet. Helt borte ved vinduet lå en kvinne som ikke hilste, bare snudde ryggen til, ingen ønske om kontakt tydeligvis. De andre var hyggelige, imøtekommende og nysgjerrige på hvorfor hun var her. Alle hadde sine historier. De skulle ut å gå tur, mange hadde kompliserte fødsler i vente, de kom fra hele landet. Flere hadde gått langt over tiden, da var det bare å gå i trapper. Rikshospitalet steintrapper var tunge og lange, som skapt for å igangsette fødsler. Trappegjengen var fast inventar. Hun fikk mat, oversøster kom inn i hvit uniform, oste av autoritet, og sa hun hadde forbud mot å stå opp. Ja vel, hun som ellers var en aktiv sjel så ble nok dette en prøvelse, det var tre måneder til termin.

Nye blodprøver ble tatt. Blodtrykket var høy, det ble målt flere ganger. Det var eggehvite i urinen og lav blodprosent, slik at kosten skulle endres. Hun fikk kylling og fisk til lunsj og persille på det meste. Videre skulle hun til røntgen.

Familien kom om kvelden, moren var engstelig. Er det noe galt med barnet, lå mellom linjene og i blikkene. Mannen kom sent om kvelden, godt han kom, de var unge kjente hverandre godt, etter å ha vært sammen i hele ungdomstida. Det var ingen katastrofe at

de skulle ha barn, hun var 22 år og de hadde vært gift i halvannet år, fikk bolig etter en kusine på Nesodden, klarte seg bra. Selv om det var tidlig å få barn, så var det slik det gikk med de fleste. Hun regnet med å være hjemme, det var ingen andre muligheter, barnehage fantes ikke på Nesodden. Dagen etter skulle de få svar på undersøkelsene.

Om kvelden ved visitten kom flere leger og sykepleiere, en spurte om hvor mange barn hun trodde det var. Kvinnene i rommet lyttet. Hun forsto at de antydte det kunne være tvillinger. En lettelse hvis det hele handlet om to barn, i så fall var det jo en glede.

De andre fulgte med, praten gikk, kvinner med flere fødsler bak seg, erfarent delte de sine kunnskaper og ikke minst historier. For henne var alt nytt og hun ble sliten av alt sammen. I nabosengen lå en kvinne som skulle føde sitt 6 barn, bare 27 år gammel, hun sto visstnok i en sekt på Sørlandet som nektet blodoverføring, derfor tok de ingen sjanser. Ved vinduet lå en kvinne som hadde mistet 5 barn i midten av svangerskapet, nå lå hun på 5 måneden i sengen, klart hun hadde grunn til å være sur. Men, hun var bestemt på at dette barnet skulle hun ha. De fikk god kontakt, etter hvert.

To kvinner hadde mistet barn. En kvinne hadde mistet sin toåring ved drukning, nå var et nytt svangerskap komplisert. Hun lå mye, gråt mye under dynen. Vanskelig å trøste og vite hva en skulle gjøre. Vi gråt alle sammen da presten en søndag sang "Herre ta i din sterke hånd barnet som leker ved stranden". Hver søndag var det felles andakt med salmesang. Sengen hennes så ut som en krøll, hun hadde alltid vært i aktivitet, lå aldri i våken tilstand. I dag var det røntgen, da kom vel et svar. På røntgenavdelingen spurte hun, om det var to. Søster bekreftet at det ser ut til å være to. Flere så på bildene, de lo. Tilbake på rommet hos de andre bekreftet hun at det var tvillinger. Mannen kom om kvelden hun fortalte om nyheten, og de begynte å glede seg.

På kveldsvisitten kom den store bamsen av en lege hun hadde møtt tidligere. Han satt seg til rette på sengekanten, tok hånden hennes og sa henslengt; ja, så var det her det var en ungflokk. Hun lo, repliserte kjapt, ja i hvert fall to. Han tok opp hånden hennes og telte opp fingrene, en, to, tre. Jeg tenker vi sier tre, svarte han. Alt sto stille, lydene på ganger hørtes tydelige. Han tok pulsen, dette går bra. Ingen i rommet sa noe. Trillinger, utrolig, det kunne ikke være sant. Et barn var mer enn nok å fordøye så ung som hun var. Men, tre, det var for mye. Dr. med. Sjødht Rivers småpratet, og fortalte han var den første legen i Norge som hadde tatt røntgenbilde av trillinger i 1933. Du bærer på tre flotte barn, røntgenbildene viser at de ligger i ring, som monolitten.

Da visitten var over pratet alle damene i munnen på hverandre, fortalte om trillinger og firlinger. Nå trengte hun å være alene med tankene, hvordan kunne dette skje oss. Det var lenge til november. Hun måtte få tak i mamma. Moren var hennes støttespiller. Hun ventet på visitten. Mannen kom, han reagerte sterkt, tre barn, trodde nesten ikke på henne, han sa; i morgen kommer jeg ikke, det blir jo et ekstra barn for hver dag. Tre barn, han var sjokkert. Alle i rommet så på ham, det private var visket ut. Natten kom, tankene surret, svaret på følelsen av noe var i veien var bekreftet. Dette var en gledelig

begivenhet, noe som sjelden skjedde. Andre tanker trengte seg på. Ansvar. Brått følte hun seg år eldre.

Atmosfæren på kvinneavdelingen var spesiell, fødselen var i gang på 6 barns moren. De fleste var i 5 dager etter fødselen, ammingen skulle på plass. Trappegjengen gikk og gikk. Barn ble født. Før de skulle hjem, viste de fram barnet, lykkelige. Tett, intim atmosfære, nær, fortrolig, varmen fra et kvinnefellesskap kjentes godt. Bare to lå tilbake etter en måned.

Det var høst, september. Hun fikk gå på toalettet, det var en lettelse, hun var blitt tung og klarte ikke å snu seg rundt. Magen hadde vokst enormt og fikk så vidt plass i sengen. Ble magen større nå måtte hun få to senger. «Der kommer en liten dame med en stor mage på,» ropte et barn som var på besøk. Ja, ja.

Det var mandag, ønskekonsert var på radioen, et lite dansetrinn og så gikk vannet. Det var tidlig, barna var små. Da ankom de, overjordmor i spissen, myndig. Hun ble flyttet til føden. Fødeavdelingen var full av mennesker, mest unge legestudenter. To leger presenterte seg, de skulle ta imot barna. Veene begynte å komme, svake, men de var der. De måtte øke farten på veene. Hennes bidrag var å puste rolig, motstå panikk, motstå smerter. Time etter time, pust, hvil, pust hvil, dype drag, finne roen. Finn en riktig stilling. Holde ut. Klokka gikk. Dagen gikk, natten med, neste dag. Legestudenter kom og gikk. Hun fikk ikke besøk, mannen hadde ingen ting på føden å gjøre, ble det sagt. Hun skulle gjerne ha hatt ham der. Hun ble kjent med flere av studentene som stakk hodet inn å spurte; «skjer det noe her a`?» Natten kom, ny dag, hun begynte å bli utmattet. Dryppene ble skrudd opp, nå gikk det i ett. Tre små kuvøsesenger ble trillet inn, sammen med hver sin barselsøster, hun ble spurt om navn. Så skjedde det, fort, søstre som løp. Legen ropte; «nå kommer de». De la henne på tvers i senga, som et slakt løftet de henne rundt. Noe fosses ut av henne, som om innvollene ble tømt ut.

Hun våknet. En pose blod dryppet fra stativet. Rommet var stille. Det siste hun husket var tre kuvøser som ble trillet inn, og noen som ropte nå kommer de, så var hun borte. Det var noen i rommet. En søster bøyde seg over henne; «gratulerer du har fått tre velskapte jenter». Jenter! De lever, det var over, det gikk bra, hun hadde fått tre barn. Hun kjente hvordan tårene presset på, lettelsen. Uker med spenning løste seg opp med de ordene, tre velskapte jenter. Hun ville forsikre seg, er alt i orden? Søster bekreftet at det var tre fine jenter, små, men sterke, de klarer seg. De er på prematuravdelingen, den er nyåpnet, med alt nytt. Du blir kjørt over senere. Legen kom, han var stolt, de var ute på 5 minutter, to setefødsler, godt du er 20 år og ikke 30, du skal bare få litt mer blod, så kjører vi deg over. Barsk kar.

Hun var utkjørt, hadde mobilisert all styrke og kraft hun hadde, men nå fikk hun nye krefter, hun ville være hos dem. Endelig ble hun trillet over, og der i hver sin kuvøse lå de, nydelige, helt like, lik små dunete fuglunger, glippet med øynene, søvnige, en gjespet, en strakte seg, den tredje sov rolig. Hun fikk stryke de på ryggen, lett dunete, varme, strakte de seg mot henne. De ble lagt i sengen hennes, i små groper i dynen, en

etter en. Varme bitte små, like, vakre. Hun fikk ikke sett seg mett på dem, de strakte seg mot stemmen hennes, de hadde nok hørt den før. Tårene kom, hun strøk og strøk de dunete kroppene, varmen bredde seg mellom dem. Først nå begynte hun å tro at det var sant.

5 uker senere, ble alle tre pakket godt inn, båret av en nybakt trebarnspappa inn i den nye folkevogna med kurs mot Nesodden.

Turid Bettum, forfatteromtale s. 113.

Ingrid Bølset Johannessen: Velkommen til verden

Et barn er på vei inn i verden. Moren kan føde hvilken dag som helst. Terminen er passert. Plass for fødsel er bestilt i god tid. Etter prinsippene i «Fritt sykehusvalg» har foreldrene valgt en fødeavdeling i et sykehus utenfor Oslo kommune. Hele våren er de gjennom avisene blitt orientert om fødende kvinner i ulike faser av fødselen, som er blitt avvist fra sin forhåndsavtalte plass ved Oslo Universitetssykehus – Ullevål, bragt dit i privatbil eller ambulanse: «Fullt, du henvises til utenbys sykehus». Dette vil ikke foreldrene risikere å oppleve.

Så, i utide, en lørdagskveld blir det klart at tiden for fødsel nærmer seg og plutselig haster det. Mor er ikke i tvil, dette er andre barn. Sykehuset hvor fødselsplass er avtalt, kontaktes over telefon. «Beklager, men kan den fødende reise på egen hånd kan hun få komme, men det kommer ikke på tale å sende ambulanse. Ring heller Ullevål!» Ullevål kontaktes, sykehuset kan sende ambulanse, vel å merke ikke med jordmor. Kvinnen må bringes til sykehuset for fødsel. Etter en stund kommer ambulansen til familiens adresse, sentralt i Oslo. Sjåfør og assistent kommer opp med heisen. Båren må stå igjen nede i første etasje for heisen er for kort. Her er det bare ett å gjøre – å ta imot barnet. Ambulansesjåføren som har en ikke-europeisk opprinnelse, beroliger far med at han har i sin tjeneste tatt i mot 5 barn. Assistenten er helt uerfaren som fødselshjelper. Med far som hjelpende tilskuer og en åpen telefonlinje til fødeavdelingen på Bærum sykehus, beroliger ambulansesjåføren den fødende og en tilkalt mormor med at «dette kommer til å gå bra, alt er helt normalt!» Far får klippe navlestrengen og «Baby-girl» blir pakket inn i varmeisolerende folie. Mor blir påkledt nødvendige håndklær og lignende. Så tar hele opptoget heisen 6 etasjer ned. Mens far bærer den dyrebare, skinnende, folieinnpakkede «Baby-girl», må mor holde på seg selv og sitt. Fødselshjelperen bærer morkaken i en plastpose. Vel nede på fortauet får mor plass på båren og blir trillet inn i ambulansen som sette fart mot den bestilte fødeplassen på Bærum sykehus. Far får ikke følge med i ambulansen. Kanskje mor hadde trengt en hånd å holde i? Han må kjøre etter i egen bil. Storebror på 5 sover lykkelig uvitende om dramatikken og underet som har foregått i rommet ved siden av hans soverom. Tirsdag, etter to netter på sykehuset, er den lille familien igjen samlet hjemme og kan glede seg over at lillesøster endelig er født. 18. september 2011 er hennes dag.

Et nytt barn er på vei inn i verden. Moren kan føde hvilken dag som helst. Plass for fødsel er bestilt i god tid. Familien på 3 bor i en nabokommune til Oslo og har sin tilhørighet på et bestemt sykehus. Termin er fastsatt, men det er enda noen få dager igjen.

Så en mandag kveld blir det klart at tiden for fødsel nærmer seg. Mot midnatt haster det plutselig og med far som sjåfør setter de kursen mot A-hus. Mor blir øyeblikkelig tatt hånd om, og 20 minutter etter ankomst til fødeavdelingen er «Baby-girl» født. Dette er første fødsel i sykehusets nye moderne fødeanlegg. Kyndig hjelp tar hånd om mor og barn, og det råder fred og ro. Etter 1 ½ døgn i sykehusets hotell, reiser mor og

lillesøster hjem og til en nysgjerrig og stolt storebror på 3 år. 20. september 2011 er hennes dag.

Forventninger og realiteter

Mange ytre forhold er tilsynelatende like for disse to småjentene. Begge er født ca. tre uker for sent til å ha rett på barnehageplass høsten 2012. 1. september er fristen for å kunne ta i bruk en lovfestet rett til barnehageplass. Altså for sent allerede ved fødselen til et samfunns gode som retten til en barnehageplass fra ett årsalder er. Det kan i beste fall gå seg til. Det er tross alt ett år til. Med sitt plutselige hastverk med å komme til verden støter de på litt ulik mottakelse. Den ene kan ikke følge opp bestemmelsen om å bringe seg selv til døra til fødestuen. Tiden ser ut til å bli noe knapp til at far tar sjansen på det. Følgen blir at ambulansesjåføren tar over rollen som fødselshjelper hjemme hos familien. Takk og pris for at han er «trenet» i å ta imot barn, og har en rolig og beroligende framtreten. I mens kan SYSTEMET beholde «fagpersonen» jordmoren i sin fødeavdeling og håpe det beste. Ingen fødeseng ble skitnet til. Alt som må brukes blir fars ansvar og jobb etterpå.

I det andre tilfellet har den fødende tidsmarginene på sin side. Mor rekker fram og får den fødselshjelpen som er forventet. Avstanden til fødeavdelingene er omtrent like lange i disse to tilfellene.

Forventningene vi har er med og styrer gleder og skuffelser i det daglige. Når det virkelig gjelder, er forventningene våre enda mer styrende. Når sykehus rundt i landet trues av nedlegging, kommer alltid spørsmålet om fødeavdelingens skjebne opp. Hvor nødvendig er det egentlig å ha denne servicen i nærheten av der det bor folk? Det er broer, tunneller, biler og helikoptre til disposisjon, sommer som vinter. Og ikke minst, graviditet og fødsel er ikke sykdom! I de tilfellene som er nevnt, er vi i landets tettest befolkede områder. Også her er velorganiserte, velfungerende fødeavdelinger lagt ned. Det er nok å nevne Aker sykehus og Føderiket på gamle Rikshospitalet.

De to små verdensborgere som er utgangspunktet for disse betraktningene, er begge innenfor et strengt regime: Den vordende mor får ikke komme inn for tidlig, hvis fødeavdelingen mener at hun er for tidlig ute, blir hun sendt hjem, det koster for mye å ta henne inn. En generell engstelse for at barnet når som helst kan melde sin ankomst er ingen god grunn. Men kommer hun for sent, eller har feilberegnet avstand og tid, må hun selv ta følgene. Det er fristene å minne om Øystein Sundes vise – «du må'ke komme her og komme her, det er vi som vet når terminen Deres er».

En annen debatt om tid er også i gang. Hvor lenge over termin skal en gravid kvinne gå før fødselen kan settes i gang. Ekspertene uttaler seg forskjellig. En til to hele uker er en uttalt forskjell i praksis fra Oslo og Lillehammer. Lillehammer sykehus holder på at en uke er det forsvarlige. I Oslo praktiseres to uker, mens Bærum sykehus topper med tre ukers overtidighet. Bak det hele spøker økonomiske hensyn. Det er besparende å la naturen gå sin gang, og i de fleste tilfeller går det bra til slutt med mor og barn, engstelse, risiko og plager til tross. Risikoen med overtidighet må bæres av mor og

barn. I mens fortsetter diskusjonen blant ekspertene og økonomene. Dilemmaene med grenser i tid går begge veier. Den moderne medisin har kanskje gitt oss for høye forventninger. Stordrift som prinsipp er ikke alltid «lønnsomt» for menneskene som er gjort avhengig av ytelsene.

Ingrid Bølset Johannessen, forfatteromtale s. 17.

BAKSPEILINNSIKTER

Else Kokkersvold: Mark

Jeg haster oppover Kirkeveien. Løvkronene slår sammen over hodet på meg. Regnet strømmer ned med små klask etter hvert som dråpene samles i løvet og faller videre i store klaser. Det er tett vegetasjon, tett fuktighet, alt tett og grønt. Det er så vidt jeg kan se paviljongen som uteliggere kaller lille Akropolis. Forbi inngangsporten til Vigeland, så tennisbanene med store dammer på det røde dekket. Til høyre kjører bilene som surkler og spruter vann, en og annen buss og trikk farer forbi.

Jeg holder øynene stivt festet på bakken. Får føttene til å unngå mark som har krøpet fram og velter seg rundt på fortauet.

I et glimt ser jeg også bringebær, med små mark som tyter utover alt. Jeg husker mors stemme: ”Du bruker så lang tid, Else Marie”, litt oppgitt. ”Nå skal vi snart spise, og du er ikke halvveis en gang. Du trenger ikke å se inni hvert bær”. Jeg så på bollen foran meg. Den var halvfull, og det var like mange igjen i spannet med de som ikke var rensset. Da så jeg plutselig en liten mark som krøp ut av de rensede bærene hvor jeg var sikker på at jeg hadde sjekket hvert bær. Kvalmen slo inn. Jeg slo til bærene og løp hikstende ut på badet. Låste døra og gråt. Mor ristet i håndtaket og ropte at jeg fikk komme ut og rydde opp.

Etter mye for og men fikk vi satt oss til bordet. Jeg fikk nesten ikke ned en matbit. Jeg visste hva som kom til dessert, og gruet meg noe innmari – bringebær med mark. Da de ble servert, så jeg på dem med avsky. Far måtte ha sett blikket, for han sa: ”Det gjør ikke noe å spise noen mark. De er riktig næringsrike og disse smaker som bringebær”. Han tok en skje og smilte. Det hang ingen mark ut fra munnen hans, men jeg så for meg hvordan de kravlet rundt inni. Jeg kunne nesten kjenne dem selv. Jeg tok noen få bær og tittet inn i hvert før jeg puttet dem i munnen. Frykten var voldsom.

Jeg kjenner den godt der jeg småløper i Kirkeveien i sikksakk mellom de våte, glinsende markene. Fete og brune ligger de der og bukter seg av gårde mellom et og annet vissent blad. Men hvorfor er jeg så redd dem? For disse små krypene som egentlig ikke kan gjøre noen noe fortredd?

Jeg er kommet til Majorstuen og skal ikke lenger. Men frykt tar på, så jeg stikker inn på Samson og kjøper en Smoothie, setter meg ved et bord og grubler videre. Jeg går tilbake i tid, og bor hos tante og onkel i Bærum fordi mor og far er i Amerika.

Tante og onkel hadde Dadda. Dadda var overalt og passet på oss barn mens tante og onkel var på jobb. Det var den store fetteren, den lille kusinen og meg på fem år. Tante og onkel hadde stor hage, og den lekte vi i. Denne dagen satt jeg alene i et hjørne og studerte det som krøp på bakken. Det var noen lange, tynne kryp med streker som jeg senere lærte var leddene til marken. Av en eller annen grunn fant jeg en stein og delte marken på midten. Tenk, så krøp den hver sin vei! Jeg underholdt meg med dette en

stund. Jeg delte mark i flere biter for å se om de beveget seg i forskjellige retninger. Det var spennende!

”Men Else Marie, hva er det du finner på?” Dadda sto over meg i all sin velde. ”Hvis du holder på sånn, kan de hoppe opp i øynene på deg!” Jeg kastet fra meg alt jeg hadde og løp skrikende forbi Dadda og opp til huset. Det sved i øynene, jeg var sikker på at marken allerede hadde ålet seg inn. Jeg gned og gned med skitne fingre. Aldri skulle vel jeg røre en mark igjen.

Det er fra denne hendelsen det stammet, selvfølgelig er det derfor jeg er redd mark. Som en åpenbaring ser jeg det, der jeg sitter for meg selv på Samson. På veien hjem, går jeg langsomt, tvinger meg til å sette meg på huk av og til for å se på dem der de kryper på den harde asfalten. De må ha forvillet seg fra det grønne gresset og dit. Forsiktig får jeg en over på en pinne og setter den på plenen. Det går greit, frykten avtar, men jeg passer fortsatt på å ikke trække på dem.

Else Kokkersvold, forfatteromtale s. 80.

Else Kokkersvold: Skrivingens mange ansikter

Skrivestart og stopp

Det var vanskelig å skrive r'er og 8.tall. De ble veldig ofte liggende slik at de så ut som de sov. Til å begynne med lærte vi å skrive trykte bokstaver, men da jeg byttet skole til en annen by, holdt de på med formskrift. Resultatet ble en ualminnelig vanskelig lesbar skrift. Jeg forsto at jeg måtte skrive tydelig, og brukte etter hvert mye tid på nesten å male bokstavene. Utseende ble viktigere enn innholdet. Dette tok tid når vi begynte å skrive stil.

Hvert år fikk vi i oppgave å skrive om en tur vi hadde foretatt. I 5. klasse på Folkeskolen skrev jeg en historie om en blåveis jeg hadde truffet på turen. Jeg husker ikke innholdet, men den ble lest høyt i klassen, og jeg kjente en blanding av stolthet og flauhet over oppmerksomheten. Jeg fortsatte å skrive fortellende. Til alt hell likte læreren det så jeg fikk som oftest Meget i karakter.

På realskolen videreførte jeg skrivestilen min, men her var tilbakemeldingen annerledes. Jeg hadde ikke forstått oppgaven fikk jeg høre. Karakterene sank gradvis nedover og til juletentamen fikk jeg Måsa (Måtelig) i norsk- det var jo stryk... Jeg klagde til storebror som tross alt hadde kommet gjennom realskolen. Han forklarte at det var forskjell på fortellende og resonnerende stiler. På realskolen måtte man vise at man behersket de resonnerende også. Han ga meg det rådet alltid å ha med synspunkter på Økonomiske, Sosiale og Kulturelle forhold. Dette holdt jeg på med i 5 år – både på realskole og gymnas. Stilene ble nok resonnerende, men morsomme å skrive var de ikke selv om jeg nok lærte mye om økonomiske, sosiale og kulturelle forhold på de underligste områder. Da jeg gikk ut av gymnaset hadde jeg kommet meg opp på G i norsk skriftlig, og tenkte vel at det fikk jeg være fornøyet med.

Skoleerfaringen førte til at jeg sluttet å skrive på eget initiativ. Det jeg produserte av tekst var til eksamen og i forbindelse med oppgaver, studier og jobb. På min første jobb i barnehage skrev jeg ikke. I barnehagen var jeg praktikant, og praktikanter skrev ikke. Det gjorde førskolelærerne som hadde utdanning.

Jeg begynner å skrive igjen – i barne- og ungdomspsykiatrien

Da jeg begynte å jobbe på barnepsykiatrisk på Ullevål sykehus, måtte vi skrive miljørapporter på barna. Hvordan klarte de å samhandle med de andre barna, hvordan fungerte de? Alt ble omsatt til situasjoner. Det var spise- legge- lek- ute- inne- samlings- påkledningssituasjoner osv. Og favoritten blant oss miljøarbeidere: Hvem kan være lengst stille-situasjonen. Disse rapportene handlet om hvordan barnet fungerte i dagliglivet på avdelingen, men vi skulle bare skrive egne observasjoner og ikke tolke hva vi så. Det var viktig å være objektiv.

Ansvarsfølelse

Vi var så engasjerte i den tiden. Ikke bare i det vi faktisk gjorde, men også i systemet vi var en del av. Vi hadde utdanning som miljøterapeuter, men kalte oss miljøarbeidere. Som arbeider hadde jeg lest Marx og tok det som en selvfølge at vi som jobbet også hadde ansvar for hele bedriften. Eller for å si det mer presist, det var vi som hadde det. Opptatt som vi var av at vi alle skulle være en helhet, ble det viktig å bygge bro mellom avdelinger. Jeg bidro med å lage en liten intern avis som ble hetende Sånn Cirka. Her skulle meningsytringer få blomstre, og den var ikke mer pretensjøs enn at opplysninger kunne være omtrentlige, slik at lista for å skrive ikke skulle bli for høy. Jeg tok dessverre ikke vare på noen av disse sprudlende eksemplarene. Sånn Cirka ble nedlagt etter ett års tid. Ikke alle på ”toppen” i vår lagdelte avdeling likte konseptet. Da ble det ikke moro lenger å bruke kveld og natt for å skrive på skrivemaskinen hjemme hvor fargebåndet stadig måtte skiftes.

Tidlig i denne perioden ble jeg spurt om jeg kunne tenke meg å bli med i redaksjonen i Norsk Tidsskrift for miljøterapi. Litt engstelig svarte jeg ja. Det virket spennende, men hadde jeg kompetanse? Jeg med en tidligere Måsa i norsk? Etter litt kvaler sa jeg ja. Ikke hadde jeg barn på den tiden, så det synes som jeg hadde nok av tid.

Tidsskriftet ble gitt ut av Norsk forening for barne- og ungdomspsykiatriske institusjoner og redaktørene var styrer ved Bjerketun behandlingshjem, Arild Jørgensen og skolestyrer Kjell-Arne Solli ved Bråten behandlingshjem. Redaksjonen var representert fra feltet for øvrig, og første gang mitt navn står oppført var i nr. 8 1973. Her har jeg begynt å skrive frivillig igjen, og de første sporene er en leder om *samliv som yrke*. Det dreide seg om alternative behandlingsformer som kollektiver og storfosterhjem. For første gang hadde jeg kastet meg ut i det å skrive en fagpolitisk tekst. I samme nummer, har jeg, på vegne av en seminarkomite, skrevet en annonse som bekjentgjør at FOTFOLKSEMINARET for lærere og miljøarbeidere var klart. Jo, engasjementet var på plass. Også klassetilhørigheten.

Du klarer det!

På møtene i redaksjonskomiteen ble det diskutert og snakket mye. Tiden var optimistisk, de fleste av oss trodde på det vi holdt på med. Etter hvert sluttet den ene redaktøren, og jeg ble spurt om jeg ville stille som ny medredaktør. Igjen denne usikkerheten på om jeg ville klare det. ”Det klarer du”, fikk jeg til svar, og slik ble det. Denne tilbakemeldingen fungerte positivt: når den erfarne redaktøren sa at jeg klarte det, så trodde jeg også det.

Etter noe ”tørke” på stoff som ble sendt oss, fikk jeg min egen spalte som ble kalt for Else’s fotnoter. Innholdet i fotnotene hadde en innledende beskrivelse av hverdags hendelser på 18. avdeling, Ullevål sykehus, med egne refleksjoner til slutt. Vignetten var som seg hør og bør på den tiden, formet som noter etter ”opp alle jordens bundne treller”. Jeg var nå over i det som mange i dag vil kalle kreativ skriving. Denne fikk jo ikke plass i det barnepsykiatriske språket, og jeg hadde et behov for å meddele meg om livet som ikke bare var styrt av journal. Tidsskriftet ga meg god anledning til det.

Det rare er at formen er helt ”yrkespedagogisk”, en form jeg senere har vendt tilbake til mange ganger uten å være meg det helt bevisst.

I barnepsykiatrien var det ikke miljørapporten som sto høyest i kurs. Verdsettingen tror jeg var avhengig av om våre rapporter stemte med gjeldende psykolog- psykiatri-teori. Min skrivning ble splittet i barnepsykiatrien. Det ene hørte jobben til, det andre var egen initiert skrivning i offentlig eller privat rom. Denne andre skrivningen ble marginalisert, den passet ikke inn i min yrkesutøvelse.

Trykkerienes verden

For å trykke tidsskriftet ble Torres trykkeri i Oslo brukt. Jeg kom nå inn i en ny og spennende verden. En verden som sikkert var vel kjent og selvfølgelig for alle som jobbet med manus som skulle trykkes, men ikke for meg. Det var nye begreper som layout, deadline og fonter. For ikke snakk om trykkeriet. Det hendte jeg måtte dit for å hente utkast til nye nummer, eller for å diskutere noe. Trykkeriet var noe helt annet enn hva jeg noen gang hadde opplevd. Jeg fikk en følelse av ærbødighet over de støpte bokstavene, pressen og lukten av bly. Papir og skriv, reklame, fargerike plakater med mer lå spredt. Brødrene som drev trykkeriet, var skikkelige arbeidsfolk med trykksverte overalt på kjeledresser, hender og i fjes. Hyggelige var de. Slike trykkerier finnes vel nesten bare på museer nå. Etter hvert overtok digital setting og det ble Typo-service a-s i Oslo som ivaretok trykking av tidsskriftet.

Da jeg sluttet i barne- og ungdomspsykiatrien, ble det vanskelig å opprettholde redaktørfunksjonen på vegne av norsk forening for barne- og ungdomspsykiatriske institusjoner. I 1973 overtok jeg imidlertid som redaksjonssekretær ett års tid før dette ble et helt avsluttet kapittel for meg. Dessuten ble jo mange av de barne- og ungdomspsykiatriske institusjonene nedlagt etter hvert. Tidsskriftet også.

Å skrive i barnevernet – noen glimt

Arkene buktet nedover gangen med bokstavene opp. Bakgrunnen var det blå vegg til veggteppet med striper på tvers. De hang sammen med limbånd som var festet sammen med siden nederst og den neste øverst. En god porsjon binders lå i små hauger. Hver side inneholdt deler av et barnevernsbarns liv. Sammen skulle de utgjøre rapport til barnevernsnemnda.

Stedet var Essendropsgate på Majorstuen. Alle saksbehandlere på Barnevernet hadde eget kontor. Til og med egen skrivemaskin fikk vi. I tidligere tider ble mye av barnevernsdokumentene skrevet for hånd. Framskrittet kom med egen skrivemaskin, og lykken når vi fikk en med 3 rettetaster. Likevel, når rapport skulle skrives, oppdaget vi fort feil og mangler både i oppbygging og skriftlighet. Derfor ble arkene lagt etter hverandre på gulvet i den lange gangen. Med kulepenn, saks og tape ble det foretatt en redigering fra saksbehandler. Når dette var gjort, fikk den merkantilt ansatte hele bunken til skrivning, og med sin profesjonalitet ble den formelle rapporten riktig bra. Etter hvert gjorde datamaskinen sitt inntog og revolusjonerte all skrivning for oss. Nå

var det ikke så farlig med en uleselig håndskrift, og jeg kunne forstå hva jeg selv hadde skrevet.

Det ble arbeidet mye med hvordan en slik rapport skulle bygges opp. En innledning, så alle faktaopplysninger om barnet og familien. Det var viktig å skille mellom fakta og vurderinger. Og til slutt skulle forslaget til vedtak komme, vedtaket som kunne innebære store endringer i barnets og familiens liv. Det var lov for saksbehandler å bruke hodet, beskrive det hun mente å ha sett/hørt, analysere og vurdere. Det var imidlertid ikke lov å blande ”synsing” inn i det beskrevne eller å beskrive egne følelser. Vurderinger og forslag til vedtak måtte begrunnes. Barnevernsarbeideren som også var saksbehandler, hadde ingen plass i rapporten.

Rapportene var hemmelige i den forstand at det bare var parter eller dem det dreide seg om, advokatene og nemndas medlemmer som fikk lese dem.

Endringer

I kjølvannet av de seksuelle overgrepss inntog i rettssystemet, skjedde det imidlertid endringer i måten å skrive/dokumentere på. Beskrivelsen av kommunikasjonen ble viktig. Avhørsteknikker i dommeravhør satte standard. Vi skulle beskrive situasjonen samtalen hadde foregått i og foranledning for samtalen. Hva vi selv hadde sagt ble like viktig som det barnet/ungdommen sa. Slik kunne det etterprøves om vi hadde bedrevet påvirkning eller ikke. På denne måten fikk vi som personer plass i journalnotater og rapporter etter hvert. Likevel opplevde jeg det som en stilisert form. Rapportene ble like tørre og stive som blyet i Torres trykkeri.

Hvor mange slike rapporter har jeg egentlig skrevet i løpet av mine 17 år i barnevernets førstelinjetjeneste? Et ikke ubetydelig antall, i tillegg til alle de som jeg har veiledet og skrevet under på. Da jeg sluttet, var de plassert i mapper som igjen var plassert i kasser på et eget avlåst kontor som het Arkivet. Derfra tror jeg noen etter hvert ble sendt til Fjernarkivet i Oslo Kommune som nå ligger på Sognsvann. Uansett, mye skrivearbeid var gjennomført. Jeg har i senere år tenkt at all denne skrivingen selvfølgelig har hatt sin hensikt fordi det har ført til gjennomtenkte løsninger for utsatte barn og deres familier. Og det har vært en påle for rettsikkerhetens og byråkratiets forutsetninger.

Kjettersk?

Samtidig melder det seg en kjettersk tanke. Hvor rettssikkert er det når troen på den objektive beskrivelsen er altoverskyggende? Når rapporten ikke får plass til mine søvnløse netter – 3 meter over madrassen – minst. Når jeg vred meg og lette etter formuleringer som skulle gi presise beskrivelser av en kaotisk og motsetningsfylt situasjon. I barnevernsspråket ble tvilen oversatt til fordeler og ulemper, men hvem kontrollerte om jeg la litt mer vekt på det ene eller det andre? Det skulle man selvfølgelig ikke gjøre, det var uetisk. Men det var barns framtid det gjaldt, og tvilen kunne bare overvinnes ved å styrke det ene eller det andre synspunktet. Jeg kunne tvile

på egen dømmekraft, men jeg kunne ikke formulere tvilen i rapportens design - hvis jeg ønsket det vedtaket gjennomført, som jeg hadde fundert meg fram til, gjennomført. Riktignok var og er det en nemnd som fatter vedtak, men disse bygget i stor grad på skriftlig materiale og saksbehandlers rapport.

I barnevernet hadde rapport og journalskriving stor tyngde. De innga makt, samtidig som det skrevne kunne prøves og endevendes i rettssystemet. Det hendte at journalnotater fra mange år tilbake ble trukket fram som om tiden ikke hadde gått og vurderinger ikke hadde endret seg i tidens løp. Oppmerksomheten det fikk, kunne nok oppleves som verdsetting av arbeidet. De gangene ungdom eller foreldre ikke var enige i det som ble skrevet, kunne jeg imidlertid oppleve det motsatte; nedrakking, trusler, og alt annet enn verdsetting.

Det jeg skrev i yrket som barneverner ble feiet inn på ett eller annet støvete arkiv så snart saken var avsluttet. Skrivningen ble et stykke ”sidearbeid” eller ”støttearbeid” som ikke skulle synes for andre enn de impliserte. Men var det virkelig ikke det? Og hva med frustrasjonen som oppsto når formalia ikke var nok og personlige synspunkter måtte lukes bort?

Jeg ”yppet” meg noen ganger. Hvis jeg ble irritert nok og ikke fikk gehør for mine og mange kollegaers synspunkter, skrev jeg. Det ble kronikk i Dagbladet, leserinnlegg og boka *Tiltak i barnevernet?* som ble skrevet i samarbeid med advokat Atle Hovden. Jeg skrev også et tilsvaret til Trygve Hegnar som påsto at kvinner ikke gidder å være ledere. Ualminnelig provosert ble jeg der jeg kjempet en daglig kamp som barnevernleder i Oslo kommune. Jeg oppdaget at jeg likte å meddele meg skriftlig. Jeg følte jeg fikk litt mer kontroll over hva jeg mente, jeg fikk tid til å tenke meg om, og jeg brukte tid til å jobbe fram hvordan jeg skulle formulere meg. Jeg likte å skrive når jeg selv kunne sette agendaen og velge skriveform.

Høgskoleskriving

På høgskolen skulle skriving være akademisk og vitenskapelig. Forskningsdesign måtte redegjøres for og litteratur refereres til etter APA style. Her ble jeg kjent med nok en ny måte å skrive på. I høgskolesystemet er skriving nødvendig for å få FoU. UH-sektoren er opptatt av meritterende skriving. Jeg kom fra et system hvor det skriftlige var rettsikkerhetens bærebjelke men dette meritterte man ikke på her. Jeg hadde aldri hørt uttrykket *merittere* engang da jeg startet på HiAk i 2001. For oss nytilsatte var det imidlertid ikke snakk om å få skrivetid eller tid til FoU. Da måtte man være fast ansatt, noe jeg ikke ble før etter 4 år. Slik var systemet. Det var kanskje greit selv om jeg hadde gledet meg til å få skrivetid.

Det var og er det vitenskapelige som står høyest i kurs, mens den pedagogiske læreboken verken er meritterende eller, slik jeg opplevde det, særlig applaudert. Dette på tross av at undervisning skal være forskningsbasert. Da jeg ble tildelt emnet ”lover og regler” for kommende yrkesfaglærere, fant jeg at lite juss litteratur var pedagogisk

rettet mot denne brukergruppen. Jussbøker er stort sett store, tunge og med henvisninger til andre aktuelle lover og paragrafer.

Stuerein skrivning?

Jeg skrev derfor et lite hefte *Hvor finnes retten?* Dette var juss for praktikere med ansvar for andre, og tilnærmingen var case basert. Skrivestilen fra mine ”Fotnoter” var tilbake. Denne fortsatte jeg med da jeg skulle bidra med et kapittel *Om narrativ forskning i samfunnsfagene* i en metodebok for studenter i profesjonsutdanning. (Begge disse er gitt ut som læremiddel i HiAk’s skriftserie). Da jeg holdt på med dette, fikk jeg for meg at dette orker vel ingen å sette seg inn i. Løsningen ble å blande to skrivemåter. Samtidig som jeg fant teori om narrativ vitenskapelig metode, lagde jeg en historie om en student som var i en gruppe som skulle skrive om samme tema. Dette ble koblet sammen ved at studenten reflekterte over faglige spørsmål, samtidig som jeg kunne benytte studenten som målbærer av både tvil, følelser og entusiasme integrert i det teoretiske. Om dette er ”stuerein” skrivning i dagens Høgskole er jeg svært så usikker på, men at det fungerte godt for mange studenter fikk jeg jo høre fra dem.

En annen skriveoppgave på Høgskolen var utvikling av nye rammeplaner, nye emner, høringsuttalelser. Alt dette skulle i bestemte maler som var laget til formålet. Felles for dem var at læringsutbyttet skulle formuleres. Andre hadde laget strukturen. Dette lignet framgangsmåten slik som vedtaksformuleringer hadde utviklet seg i sosial- og barnevernssektoren. Standardformularene lå i PC’en, og det jeg måtte ha av kreative tanker forsvant stort sett underveis i dette arbeidet.

Jeg kom med en annen ballast til høgskolen enn de jeg ble kjent med der. På Høgskolen var man opptatt av doktorgrader, helst på engelsk (Ph.d.) og meritterende skrivning. Mitt utgangspunkt var praksis fra yrkeslivet med psykiatri og barnevern som fagfelt. For meg handlet det om å ”oversette” denne kunnskapen på en meningsfull måte inn i yrkesfaglærerutdanningen. På høgskolen strevde jeg med å oppheve marginaliseringen av skrivesjangere ved å integrere ulike måter å skrive på. Jeg følte meg med andre ord litt på sidelinjen i mine skriverier, og det kan jo ha vært en grunn til at jeg utelot denne delen av mitt arbeidsliv i forrige beretning.

På skrivekurs

På skrivekurs har jeg fått god anledning til å fundere over min skrivehistorie. Nå skriver og skriver jeg – yrkeshistorier, glimt fra barndom og oppvekst. Jeg sitter på sykehjem og skriver historien til min mor på 97 år. Det blir refleksjoner jeg har gjort meg over hva jeg har erfart, tenkt og skrevet. Jeg har fått en ny forståelse for betydningen av å skrive og opplever en plutselig glede over å kunne gjøre det. Linjen tilbake til folkeskolens fortellinger er tydelig. Jeg trenger heller ikke tenke på å få til pene r’er og 8-tall. Tekstprogrammet på PC’en ordner utrolig nok det meste.

Jeg lærer om ulike skrivesjangre jeg bare så vidt har ant eksistensen av: flyteskrift, biografi, essay, prosa i ulike varianter. Om forskjellen mellom tenkeskriving og presentasjonsskriving. Jeg kaster meg over det andre har skrevet om å skrive, jeg finner skrivehistorien til Remarque, til Guillou, til Inge Eidsvåg med *Minnene ser deg* og sist men ikke minst hvordan andre beskriver sin skriveprosess – samlet av Brenner. Jeg lærer om å avlære stereotyper, fjerne stengsler mellom ulike systemers skrivemåter og sjangere. Det går opp for meg at jeg orienterer meg i faget Norsk som var helt sentralt i skolen, men som forsvant i min yrkesutøvelse senere. Jeg tar tilbake ordene.

Jeg har skrevet mye. Det rare er at jeg aldri har tenkt på det som skriving eller tekst. Det har vært sak, fag, meningsytring, didaktikk. Nå på skrivekurs, opplever jeg å kunne skrive på en måte som har ”slumret” i mange år, en form som verken er det ene eller det andre. Spørsmålet jeg sitter igjen med, er hvorfor skole og yrkesliv ikke har hatt større takhøyde for det jeg vil kalle en helhetlig skriving, en skriving som lar den personlige stemmen få plass i sakspapirer, rapporter og akademiske utlegninger.

Else Kokkersvold, forfatteromtale s. 80.

Jostein Kleiveland: Skisser av handverk og yrkeskompetanse

Kven bygde operabygget?

Operabygningen i Oslo vart opna den 12. april 2008 - ei arkitektonisk perle som landet er stolt av. Taket er av kvit marmor, som er slipa i ulike profilar med varierte mønster. Noko av det særeigne med bygget er at vi kan gå på taket rett frå gatenivå. Her har ein oversyn over byen, fjorden og marka. Slagordet for Oslo «*The city between the blue and the green*», vert konkret når ein går på taket og ser utover fjorden, innover byen og oppover til marka.

Eg likar å vise fram operaen til vener og kjente frå inn- og utland. Bygget er noko av det fremste i moderne norsk arkitektur. Som vi veit vart det teikna av arkitektfirmaet Trollhetta. Men bygget vart ikkje bygd av seg sjølv. Det er resultatet av arbeidet til fagarbeidarar innan mange og ulike yrke. Prosessen med å bygge er ikkje synleg no når resultatet står der. På gangbrua på veg til Operaen kan vi rett nok sjå bilete av ulike stadium i byggeprosessen. Men bileta viser ikkje korleis anleggsmaskinføraren grov og forskalingssnekkaren, jernbindaren og betongarbeidaren laga fundament, korleis steinhoggaren laga til marmorflisene og muraren festa dei som tak og vegger, korleis glassfagarbeidaren fekk til så store lysflater, korleis rørleggaren og blikkenslagaren la rør til vatn og ventilasjon, og elektrikaren monterte koblingsskap og leidningar til lys og varme. Slik kan ein halde fram å liste opp handverkarar som har utøvd yrka sine i samspel med andre for å skape ein heilskap. Denne heilskapen er operabygget som vi har glede av å sjå på, gå på og sitje inne i for å oppleve kunsten som vert framført der.

Bygningsarbeid kan være hardt slit. Det stiller store krav til å vere fysisk uthaldande og samstundes mentalt skjerpa. Alt skal skje i høgt tempo utan at dette må gå ut over kvaliteten i faglege prestasjonar. Likevel får vi tru at dei som bygde operaen, kjente glede og var stolte undervegs ved å skape eit vakkert og funksjonelt bygg. Dei var nok svært opptatte må å *utføre*, men kanskje erfarte dei samstundes korleis dei brukte tankane og kroppen når dei arbeida. Vi vonar at dei var medvetne om kjensla ved å meistre bruk av reiskapen og materiala i arbeidet. Og, ikkje minst, dei erfarte det fine ved å skapa noko i tett samspel med andre. Skaparprosessen og skapargleda som kan ligge i alle handverk, kjem ikkje fram ved å sjå på bilete av dei ulike stega i arbeidet eller berre å nyte synet av det ferdige resultatet. Den må erfarast, kjennast - helst saman med andre, og helst når ein arbeider.

I operabygget skal kunstnarar snakke, syngje, danse, spele åleine og saman med andre i orkester. For å setje opp førestillingane må snekkarar og malarar lage kulisser. Operabygget må ha snekker- og malarverkstad som rommar maskiner, utstyr og materialar for å bygge kulisserne. Lysmeistrane må syte for at lyset framhevar det kunstnariske og lydteknikaren for at lyden er perfekt. Songarane og dansarane må ha kostymer som passar til rollane, og skreddarane som skal sy og tilpassa kledda, må ha

ein stad å gjere dette. Dei som lagar parykkar, må ha sin verkstad. Og ikkje minst må datateknologien fungere. Utan gode IT-folk stoppar alt! - Slik kan ein rekna opp dei ulike yrkesgrupper som er i verksemd ved planlegging, førebuing og framføring ved kvar framsyning på operaen. For publikum er ikkje desse synlege, men arbeidet deira er avgjerande for den totale kunstopplevinga for oss som sit i salen. Det veit dei nok sjølve, og vonleg er dei stolte av at eit hus for opera og ballett er mykje meir enn førsteklases song, musikk og dans.

Dei fleste veit at det var Snøhetta som teikna bygget. Ingen veit kven bygningsarbeidarane var. Og eg vil tru at få av dei som går på operataket, er medvitne om at ein føresetnad for å gå der er dei mange og ulike handverkarane som gjorde ein nødvendig og framifrå jobb – kvar for seg og saman.

I dei fleste tilfelle har ikkje fagarbeidarar ein naturleg plass i seremoniar ved opninga av nye byggverk. Og er dei med, så står dei gjerne i bakgrunnen. I ei strofe frå Lillebjørn Nilsen si vise om anleggsarbeidaren Ola Tveiten heiter det ”*Og snart skal vegen opnast med mange store ord. Så får vi sjå ein kakse som kan klippe av ei snor.*” Det er vel vanlegvis slik bygningar, vegar og bruer vert opna.

I festforestillinga ved opning av operabygget var handverkarane synlege. I ein minneverdig framføring av *Slavekoret* frå Giuseppe Verdis opera *Nebukadnesar* fylte representantar frå dei ulike yrkesgruppene i arbeidskleda sine, den store scena saman med bunadskledde korsangarar frå heile landet. Gjennom dette vart dei sett inn i ein samanheng som viser deira sentrale funksjon i å skape stor kunst.

Innsyn i tre handverkarar sine gjeremål

Sjømannen spleiser ei lykkje

Båten legg til. Han tek fortøyingsstauet og slår eit halvstikk om pålen på brygga. Dette vert gjort utan at han tenkjer seg om. Det ligg i hendene hans. Valet av knop vert teke utan vurdering eller refleksjon. Her passar pålestikk, og her passar halvstikk. Når han spleiser eit auga på tauet, skjer dette og utan å tenkje. Når tauet vert løyst i ein ende, får ein fram dei tre delane tauet er spunne av. Desse er kalla kordelar. Kordelane vert måla opp i passe store lengder til å arbeide med. Størrelsen på lykkja på enden av tauet vert måla opp, og størrelsen vert avgjort av bruken. Han opna tauet slik at han kan smette dei lause kordelane inn mellom kordelane i tauet. Det første innstikket blir gjort, så dei neste til alle kordelane er fletta inn i tauet. Kordelane som er spleisa inn i første innstikket, vart strama opp slik at spleisen vert jamn. Grunnlaget er gjort, og det er berre til å smetta inn kordelane i tauet i to omgangar til. Kordelane vart strama til for kvar omgang, tommelen glattar over fibrane slik at spleisen vert glatt og jamn. Når spleisen er ferdig, vert kordelane skåre av slik at det vert ein jamn overgang mellom spleisen og tauet. Spleisen er ferdig. Tauet har eit auga som kan være hendig å bruke i staden for lage eit knop for kvar gong.

Dette er berre ei av oppgåvene til ein sjømann. Tauet er materialet han arbeider med, oppgåvene er i dette fallet å slå stikk og spleise lykkje. Val av tau, det vil sei

materialet, er avgjerande for at resultatet skal bli slik ein ynskjer. Sjømannen kjenner dei ulike tauslaga, sjølv om det no til dags er mest kunstfibrar. Men tau av kunstfiber er og ulike. Dei vert spunne av mjuke eller harde fibrar. Dei ulike tauslaga kan være fast og laust tvinna eller fletta. Tjukna på tauet avgjer kor stor kraft tauet tåler. Når tauet er så tjukt at det brukast til fortøyning av store båtar, vert det kalla trosse.

Før vart tau spunnen av manila, sisal, hamp, kokos og andre fibrar frå planter og bark på trær. Dei ulike tauslaga vart bruka til ulike føremål. Dette veit sjømannen. Han veit kan hende og kva plante dei ulike fibrane vart henta frå, og kor i verda dei veks. Dette gir han kunnskap om geografi og pirrar lysta til sjå og skjøna meir. Sjømannen kan kjenne og lukte på tauet og avgjere kva slag det er. Tauslaga gir frå seg ulik lyd når ein bøyer tauet. Syn, hørsel, lukt og varleik i fingrane er med på å gi sjømannen informasjon om vurderingane og vala han gjer.

Kniven til å kutte tauet med er reiskapen sjømannen brukar til spleisen. Kniven må vere skarp. Dersom tauet er tjukt og hardt må han bruke merlespiker til å opne kordelane. Merlespikaren er ein kon pinne i tre eller stål. Tjukna til tauet avgjer om han kan opne kordelane i tauet med nevene, eller om han skal bruke merlespiker. Alt dette veit sjømannen. Men hendene er den viktigaste reiskapen, kjenslevarheita i fingrane og hendene gir informasjon frå materialet og reiskapen om avgjersler ettersom arbeidet skrir fram og ulike teknikkar må takas i bruk.

Korleis arbeider tredreiaren?

Tredreiaren held om dreiejarnet, fører det langs trestykket slik at jarnet skjer veden. Dreiarene kjenner på jarnet når det har rette vinkelen til emnet slik at det skjer passe store skur. Lyden frå dreieinga fortel han når jarnet skjer rette jamne flater. Forma på spona kan vere lange samanhengande spon eller som mjøl. Dette er nokre av signala han får som stadfester om han arbeider rett.

Tredreiaren har ei rad med jarn med ulike profilar. Alle har sin funksjon. Han vel den runde skrubben til å dreie trestykket slik at det vert i balanse. Då kan han setje opp turtalet på dreiebenken, og dreieinga går fortare. Bolleskylpen vert til dømes vald til å dreie ut innsida av bolla eller fatet. Slik vel han jarn med ulike storleik og profilar etter kvart som han dreier. Reiskapen står slik at det er lett å skifte til nye jarn og setje på plass det som er bruka. Slik legg han høva til rette for å ha ein ryddig arbeidsplass. Det er avgjerande at reiskapen er skarp og har den rette profilen. Når jarnet er skarpt som barberblad, skjer jarnet så glatte flater at han ikkje treng pusse så mykje. Sløv egg flisar opp trefibrane, og tredreiaren må bruke tid til pussing med sandpapir. Slipestein eller smergelskiva må vere rein og jamn. Kunnskapen om og ferdigheita til sliping av jarnet må han ha. Det er ein kunst i seg sjølv! Slipeflata skal vere jamn og glatt slik at jarnet ligg støtt til treflata han dreier.

Trestykket av ulik treslag og storleik er materiale tredreiaren arbeider med. Dette er grunnlaget for kva han vil og kan skape. Kvart treslag har ulik farge og ulik struktur i årringane, som kan gi ulike mønster. Ein stubbe som har vokse ujamnt eller har

sjukdom og kan hende litt råte i seg, kan gi fine teikningar som er sentrale i designen av bolla eller fatet. Tredreiaren kan ha avgjort kva han skal laga, og så velje treslag og form. Før han startar arbeidet, må han "lese" trestykket og kva han trur bur i det av fargar og mønster. Han må og ta omsyn til den bruken skåla eller fatet skal ha. Skal det brukast til mat, må treet ikkje vere giftig eller gi frå seg smak. Er treet giftig, må han være ekstra nøye med å beskytte seg mot å puste inn støvet. Sjølv om design og bruk av det han dreier er grunnlag for val av materialet, veit tredreiaren at kvart emne kan vise nye sider med seg sjølv når han dreier inn i veden. Denne oppdaginga kan føre til at forma endrast for å få fram det særskilte nettet av strekar og fargar som dette trestykket har i seg. Samstundes må dette ikkje gå ut over funksjonen til bruks- eller pyntegjenstanden.

Oljing, lakking eller anna handsaming av overflata kan vere med å få fram mønsteret i treet, strukturen i teikningane, fargane og glansen i treet. Tredreiaren veit kva middel som kan yte mest mogleg rettferd til treslaget, designen, bevaring av gjenstanden, og ikkje minst bruken. I tillegg skal overflatehandsaminga vere med å verne om produktet slik at det varer lenge.

Tredreining kan være eit kreativt yrke der samanhengen mellom materiale, funksjon og design skaper ein harmoni som er god å sjå og ta på. Tre er eit vanleg materiale til brukskunst. Ein tredreiar sa at god design på brukskunst er den designen som gir best bruk. Dette er oftast vakrast og. Ei annan side ved tredreining er å finne fram til nye formar og mønster slik at resultatet vert som ein skulptur.

Frisøren klypper ein kunde

Kunden kjem inn døra til frisørsalongen og vert ynskt velkomen. Her startar tenesta til frisøren. Ho som tek mot kunden, legg grunnlaget for kontakten og samarbeidet mellom dei. Dette første møte kan være avgjerande for om kunden kjenner seg trygg på at han vert sjåande ut slik på håret som han ynskjer. Vi kjenner alle kva verde det har å bli møtt med eit smil eller gest til velkomen. Vi veit kva det gjer med oss i den korte tida vi har kontakt med frisøren. Frisøren ordnar ikkje berre håret. Ho skaper tillit, kan hende velvære.

Frisøren vurderer heile personen når håret skal klippas - ansiktsforma, kroppen og korleis kunden er kledd. Eg trur at ein røynd frisør og kan sjå personlegdomen til kundane. Frisøren ser korleis håret er klipt og forma før, kjenner på håret med å stryke det gjennom fingrane. Ser og kjenner på vekstretningane og vervar i håret. Kjenner med fingrane og handa om det er tjukt eller tynt, mjukt eller stridt, tørt eller fett, farga eller ikkje farga. Frisøren gjer seg opp ei meining om kva som «design-læreboka» seier, og kva ho meiner passar best for denne kunden. Men det er personen som skal bære frisyren som avgjer. Derfor må ho samtale med kunden om kva han ynskjer.

Når avgjersla er tatt, startar prosessen med å klippe, der frisøren kjenner alle ledda. Ho veit kva utstyr som skal brukast og korleis det skal handsamast. Handa og fingrane vert bruka i heile prosessen med å klippe, samstundes som dei er i kontakt med håret

og hovudet til kunden. Grepet om saksa skjer utan at frisøren tenkjer. Handgrep og rørsler er såkalla automatisert. Dei er blitt ein del av handverkaren, og saksa verkar mest som ein forlenga del av fingrane. Frisøren har ulike sakser, kammar og anna utstyr. Ho har dei i belte slik at dei er tilgjengelege på ein augneblink. Ho høyrer på lyden av saksa når ho skjærer i håret. Dersom saksa ikkje er kvass, kjenner frisøren det med ein gong. Det merkes og på resultatet.

I tillegg til saksa har frisøren stolen som kunden sit i som kan heisast opp og ned slik at arbeidshøgda gir den minst belastande arbeidsstillinga. Spegelen er rett fram for kunden slik at både kunden og frisøren kan sjå kva som vert gjort og følgje resultatet av kvart steg i arbeidet. Undervegs sjekkar ho med kunden: «synes du det er passe langt der nå?» Klippemaskinar til ulikt bruk er nært slik at dei lett kan hentast fram. Det same gjeld gele og anna til å ha i håret. Fønaren til å turke og forme håret er tilgjengeleg, det er og handspegelen til å vise kunden resultatet. Dette er berre ein del av den reiskapen frisøren treng til dei ulike oppgåvene i yrket. - Slik har frisøren all reiskap innan rekkevidde og tilgjengeleg når ho treng dei. Frisøren tek i bruk ulikt utstyr utan mykje vurdering. Ho er trygg på at ho har kunnskapen om prosessen og val av rett og høveleg utstyr for å få det resultatet kunden og ho vil ha.

Når frisøren meiner seg ferdig med klippen, viser ho resultatet til kunden. Ho brukar spegel slik at kunden kan sjå alle sider ved frisyren. Dei er saman om å sjå, og det er kunden som avgjer om resultatet er slik ho hadde tenkt. Kan hende resultatet ikkje er slik ho såg det for seg når dei starta, men er overraska og tilfreds. Kanskje har frisøren fått fram meir av personlegdomen, meir av venleiken, utheva den karakteristiske forma på andletet som får fram sjølvkjensla til kunden. Kunden har no høve til å gi uttrykk for kva han er nøgd med. Kan hende vil han ha retta på noko. Frisøren får her tilbakemelding om ho har høyrte og skjønna kunden sitt ynskje, og om dei begge hadde same bilete av resultatet. Indirekte vil ho då få vite om ho sjølv har kunnskapar og ferdigheiter til å arbeide fram resultatet som begge har eit bilete av. Her kjem evna til å kommunisere inn som avgjerande kompetanse, både å lytte til kundens ynskje og spørsmål og sjølv formidle egne forslag.

Den siste fasen er å ta av kapp som har verna kunden mot å få klipt hår i kleda. Frisøren kostar til sist kunden over skuldrene. Så skal frisøren ha oppgjer for arbeidet, kunden vert ynskt velkomen att. Tenesta er avslutta. Men, erfaringane har vonleg vore så gode at kunden kjem att gong etter gong.

Som tredreiing er frisøryrket eit kreativt handverksyrke, men det er og eit sosialt yrke. ”Kunstverket” kjem fram gjennom samspel og kommunikasjon med kunden, frisørens faglige kunnskapar, vurderingsevne og manuelle ferdigheter. Når frisøren meistrar mange ulike teknikkar og metodar, kan ho og vere kreativ. Ho er trygg på at ho kan skape kva form det måtte vere.

Sluttord

Vi les i avisene at mange yrkesfag ikkje tiltrekkjer seg ungdom. For få søker til enkelte av handverks- og industrifaga i vidaregåande skole, og for mange fell frå undervegs. Det kan vera mange grunnar til dette. Derfor er det bra at det vert sett eit kritisk lys på organisering og innhald i fag og på arbeids- og læringsmåtar både i grunnskole og vidaregåande opplæring. Men kan ei forklaring på den manglande populariteten og vera knytt til ein generell tendens i samfunnet vårt om at kompetanse i praktiske yrker blir nedvurdert og manuelt arbeid lite verdsett?

Vi lever i ei tid der det materielle står i fokus. Som privatpersonar kjøper vi alle slags ting og personlege tenester, og som samfunnsborgarar etterspør vi mellom anna fleire og betre offentlege bygg, bruer, vegar, jernbane. Vi tek det for gitt at kvaliteten held mål. Samstundes er det eit paradoks at vi set så stor pris på å *få* og *ha* ting, men veit så lite om korleis tinga blir til og kva dette krev av dugleik og handling hjå dei som produserer dei. Heller ikkje er vi medvitne om kor tilfredsstillande det kan vera for fagarbeidaren sjølv å kjenne at han kan yte, meistre og skape noko handfast som andre kan ha nytte og glede av. Ein yrkesstolt fagarbeidar veit sjølv at han gjer gagns arbeid. Men oppleving av mening og stoltheit med arbeidet vert ikkje mindre av at også andre kan sjå og visa at dei setter pris på kvaliteten ved det.

Mange tilsette i utdanningsforvaltning og blant foreldre, lærarar og rådgjevarar har manglande erfaring, interesse og kunnskap om verksemd og kompetanse i praktiske yrker i dagens samfunn. Få av dei vi møter i media er rollemodellar frå denne delen av arbeidslivet. I så fall handlar det gjerne om gjestearbeidarar frå mindre privilegerte land, som kjem hit og gjer godt og naudsynt arbeid som nordmenn held seg vekk frå, men gjerne med dårlegare løns- og arbeidsvilkår enn dei norske.

Difor trengs kanskje eit kunnskapsløft i mange lag av folket om kva handverks- og industrifag *er* og kva det *betyr* for oss alle? Dette kan verka positivt inn på korleis vi ser på utøvarane av desse faga og korleis vi omtalar dei. Om elevar alt frå dei første klassane i grunnskolen kan få eit heilhetleg, realistisk og positivt bilde av fleire yrker i handverk og industri, vil det kanskje og bli meir naturleg å tenkje på dette som ein leveveg i vaksenlivet.

Jostein Kleiveland vart født i industribygda Sauda krigsvinteren 1943. Sidan då hadde han sin første karriere som sjømann før han kom bak kateteret på Sjømannskulen. Derifrå førte seglasen ham til forskning på Arbeidsforskningsinstituttet, til intern bedriftsopplæring i Det norske Veritas, til han fann ei trygg havn ved Høgskulen i Akershus. Inn i mellom dette fullførte han mastergrad og doktorgrad i pedagogikk ved University of California i det solfylte og vakre Santa Barbara.

Olga Herbjørnsen: Forskjell på folk

Innledning

Det er forskjell på folk, sier vi. Det er forskjell på Jørgen hattemaker og kong Salomo; når det regner på presten, drypper det på klokkeren; å ha bispen til bror er ikke dumt og så videre. Det er forskjell på yrker, rang og sosial status.

Det er forskjell på unger, sier vi. Det er forskjell på søsken, på elever, på evner, anlegg og interesser. Noen er sånn og noen er slik, da sier vi at det ligger i slekta, han har det etter faren, sier vi også, eller etter mora. Det ligger i genene, sier si, eller i miljøet.

Avviker en person, barn eller voksen, fra det som er gjengs oppfatning om hvordan mennesker bør være og oppføre seg, er vi raske med å registrere det. Vi er også raske med å prøve å forandre personen til det normale. Det er ikke normalt å være unormal, tenker vi kanskje. Men både i virkelighetens og i biologiens verden er det normalt med variasjoner.

Toleranse for avvik byttes ofte ut med forsøk på å forandre. Av og til er det selvsagt riktig å endre noe, for eksempel i medisins verden. Det er normalt at det av og til fødes et barn med ett kort og ett lengre bein. Det kan og bør man gjøre noe med. Det er normalt at noen fødes fargeblinde også. Det er som det er, det vet vi. Noe er medfødt og greit å leve med. Det er normalt at noen fødes med Downs syndrom også. Det er som det er. Men det er ikke like greit å leve med. Det er ikke like greit å forholde seg til, heller. Hva gjør vi da?

Vanskelig er det også når noen fødes med avvik som gir problemer med å følge flertallets mønster for adferd. Da dukker trangen opp til å forandre personen. Skolen har alltid vært en arena for det. Det kan synes enklere å forandre et barn enn å forandre pensum, undervisningsmåter eller aktiviteter.

For å mene noe om hvorfor folk er forskjellige, må vi se litt på hva vi vet om årsaker til menneskers forskjellighet. Hva skyldes arv, hva skyldes miljø? Hva kan vi gjøre noe med, hva bør vi gjøre noe med? Hva bør vi godta? Hva må vi da gjøre med oss selv?

Utvikling, arv og miljø

Ikke mye engasjerer mennesker, unge som gamle, mer enn vår egen og klodens utviklingshistorie. Ingen biologiske emner får heller mer oppmerksomhet i media, tenk bare på hvor mange fjernsynsfilmer du har sett om dinosaurer og jordens urtid.

I skolen er vi opptatt at hvilken personlig utrustning hvert enkelt menneske har, hvilke ulike egenskaper vi skal fremelske og hvilke vi bør godta eller kanskje bør prøve å forandre. Det siste er forresten ikke lettere hos andre enn hos oss selv.

Elever og studenter i alle aldre er også opptatt av sin egen kropp, av genetiske spor og evolusjon. Evolusjonslæren gir oss en ny forståelse av begrepet tid. Selv studenter som har gått på skole i 12 år kan ha en forestilling om at vi er mye klokere enn våre egne besteforeldre. Noen tenker også at evolusjonen er noe som nå er ferdig, og at klokere enn vi er nå, blir mennesker ikke.

Det er over 4 millioner år siden en gruppe pattedyr i Afrika splittet opp og utviklet seg i to retninger, den ene grenen ble til gorillaer og sjimpanser, den andre ble etter et par millioner år til apemennesker. De første former av vår egen slekt, mennesket, er 150 000 år gamle, og mennesket slik vi kjenner det i dag, er omtrent 40 000 år. Da blir besteforeldrene våre og generasjonene bak dem i overskuelig fortid, alle våre samtidige.

Slike tall og tidsspenn er vanskelige å forholde seg til. Det som de sier oss, er at tiden frem til nå er ufattelig mye lenger enn vår egen historie. Den lange perioden på 150 000 år gav oss oppreist gange tilpasset liv på bakken, evne til sosialisering med bruk av redskaper og ild. I løpet av de siste 40 000 år fikk vi vår store hjerne og vår spinkle kropp, og vi fant opp nye redskaper (stein, jern, hjulet, osv.). Alle andre pattedyr pleier yngelen i kort tid, de fleste under ett år. Bare hos mennesker varer barndommen i mange år, med god tid til omsorg og overføring av adferd, kultur og kunnskap.

I den siste perioden har sosial og kulturell utvikling gått mye fortere enn den biologiske. Vi kan sammenligne nåtidens kunstmangfold med hulemalerier og antikke skulpturer, så skjønner vi det. Mer enn å søke etter ulikheter og utilstrekkelighet hos våre forfedre kan vi lete etter hva de faktisk kunne og hadde begreper om. Vi kan da for eksempel oppdage at de brukte proporsjoner og symmetri når de laget redskaper, og at de dekorerte dem.

Min far ble født omtrent da Charles Darwin døde. Det vi siden den gang har utviklet av kunnskap og forståelse om arv og arvelighet er formidabelt, mer enn nok til å vise oss hvordan kunnskap genererer ny kunnskap. Mine barn visste ikke hva en mobiltelefon var da de begynte på skolen. Da sønnen vår gikk i gymnaset, bygde han og faren hans en datamaskin på kjøkkenbordet, det tok en hel vinter. Tidsrommet mellom er omtrent et tiår. Slike eksempler viser at mens våre arvede egenskaper ikke forandres særlig i vår levetid, øker kunnskapsmengden og vårt grunnlag av kultur og kunst, våre erfaringer om leveform og adferd, om vær og klima og så videre, det skjer raskt og akselererende. Det skyldes vår evne til å ta vare på og utnytte tidlige tiders overleverte kunnskaper og ferdigheter.

Hvordan er sammenhengen mellom arv og miljø, altså arvede egenskaper og egenskaper utviklet gjennom ytre påvirkning? Slikt undres de fleste over og har gjort det til alle tider. Noe som fortsatt gjør eksakte svar på slike spørsmål vanskelig, er at vi ikke overtar bare biologisk arvestoff. Vi overtar også våre forfedres oppsamlede kunnskaper og deres sosiale og kulturelle bakgrunn.

Slekt og arv

Min datter og hennes svenske ektemann har toeggede tvillingjenter. Da de var nyfødte, haglet kommentarene. Hvem lignet de, og hvordan? Noen foreslo, andre fastslo, slik det er vanlig når man møter et nytt barn. Selv fikk jeg et taktløst spørsmål: - Er de ekte? Spørsmålet slik det var ment, var ikke aktuelt i min tid som småbarnsmor, rett og slett fordi kunnskap om flere muligheter for befruktning ikke var kjent. Begrepet *uekte barn* fantes den gang, men burde aldri vært oppfunnet.

Nå er tvillingene 11 år, og vi ser tydelig hvor komplekse, like og ulike de er. Selv ser jeg flere og flere likhetstrekk, både i utseende og væremåte, med mine egne to barn, altså moren deres og hennes bror, som er onkelen deres. Og jeg ser trekk fra deres far, og særlig hos den ene fra den svenske farmoren. Da de var små, skjønte hele grenda at de var våre barnebarn, akkurat som vi så på nabolagets barn hvor de hørte hjemme.

Halvdelen av tvillingenes arvemasse kommer fra den svenske pappaens to foreldre, hans morsslekt og hans farsslekt. Den andre halvdelen skriver seg fra vår datter og gjennom henne fra min og min manns to slekter. Mennesket har omkring tredve tusen gener for ulike egenskaper som arves og kombineres parvis fra mor og far. Et blikk bakover i deler av mine to foreldres slekter er nok til å vise mangfoldet av muligheter hos ett enkelt menneske.

Fargeblindhet. Litt om fars slekt

Min farfar var fargeblind, bestemor var det ikke. De hadde fem sønner og en datter. Ingen av dem var fargeblinde. Bestefars og bestemors sønner fikk 13 barn, jenter og gutter, alle med vanlig fargesyn. Deres eneste datter var mor til deres tre dattersønner, som var mine fettere. En av disse tre var fargeblind, de to andre ikke.

Alle bestefars og bestemors barn var født i siste halvdel av 1800-tallet. Den gang visste man bare at det å være fargeblind var noe som av og til dukket opp i noen slekter. At det var arvelig, ante man kanskje, men ingen visste hvordan.

På et feltkurs for biologer i lærerutdanningen var en av deltakerne soppekspert. Han var rødgrønn fargeblind og ekspert på kremler, som har flere felles trekk, men mange ulike farger og bare en giftig art. Han beroliget oss: - *Jeg tar dem på habitusen, jeg, sa han og smakte på hver eneste kremler. Vi kjente ikke hverandre på forhånd, men vi oppdaget at hans farmor, som jeg faktisk hadde truffet både da jeg var liten og som ung jente, var min bestefars søster, min fars tante Kristine.*

Den fargeblinde soppeksperter, min fargeblinde fetter og jeg hadde alle tre følgelig felles oldeforeldre. Den tørre humoren kjente jeg også igjen fra min egen far og flere andre i slekten. Man kan bli nysgjerrig på arvegang av mindre.

Mendel og ertene hans

Samtidig med at bestefars barn gikk på skolen, rundt år 1900, vandret en munk i sin kjøkkenhage i et østerriksk kloster. Han dyrket erter og hadde kjøpt gule og grønne frø om våren og sådd dem i nærheten av hverandre. Til sin overraskelse fikk han om høsten ingen grønne erter, men bare gule i begge bedene.

Gregor Mendel begynte å undersøke dette nærmere. Han systematiserte dyrkingen av erter. Han tenkte at fargen på erter måtte være en arvelig egenskap fra begge foreldre, og at anlegg for gul farge måtte dominere over anlegg for grønn.

Han gjorde flere berømte forsøk. Det viktigste han gjorde, var å velge organismer med få, men tydelige egenskaper, for deretter å velge ut en enkelt egenskap og se bort fra alle de andre. Han studerte i første omgang bare hvordan man fikk gule og grønne erter.

Han kryssbestøvte blomstene hos rent gule og rent grønne erteplanter. Resultatet, «barna», ble alltid bare gule erter. Disse gule ertene, barna med en gul og en grønn forelder, sådde han neste år. Man kan tenke seg Mendels forundring da noen av barnebarna til de opprinnelige ertene nå ble grønne, slik halvparten av besteforeldrene hadde vært. Første generasjon etterkommere var jo alle gule men Mendel forstod at de også bar et skjult arveanlegg for grønt. Dette er barnelærdom for de fleste i våre dager.

Mendel tellede omhyggelig opp alle resultatene og regnet ut den tallmessige fordeling av arvede egenskaper. Opptelling viste etter hvert en fast fordeling hos etterfølgende generasjoner til to rene farger. Videre dyrking viste at selv om alle så gule ut, gav kombinasjon av rent gul og rent grønn gule etterkommere som hadde et skjult anlegg for grønn farge. Kombinasjon av to slike gule planter gav gen hver $\frac{1}{4}$ rent gule og $\frac{1}{4}$ rent grønne erter, mens halvparten ble som foreldrene, gule med et skjult anlegg for grønn. Av dette sluttet han at egenskapen *farge* hos erter var arvelig etter et fast mønster. Han kalte anlegget for gul farge *dominant* over grønn farge. Den grønne fargen var en *recessiv* egenskap, den måtte arves fra både mor og far for å bli synlig. Hos individer som arvet ett anlegg for gul og ett for grønn farge, måtte den grønne fargen vike.

Mendel kartla også arvegangen for andre egenskaper hos ertene sine, slik som at noen var glatte og andre ruglete, noen var høye og noen var lave. Det geniale han gjorde, var alltid å konsentrere seg om arter med noen få tydelige egenskaper og så arbeide med bare en egenskap ad gangen.

Fargeblindhet og arveanlegg

Fargeblindhet er recessiv, det vil si usynlig dersom den kommer fra bare en av foreldrene. Fargeblindhet ligger på X-kromosomet, egenskapen er dermed kjønnsbundet.

Det vil si at egenskapen er usynlig hos jenter, når den kommer fra bare en av foreldrene, så lenge det andre X-kromosomet gir normalt fargesyn. Sannsynligheten for at en jente skal arve to X-kromosomer med gen for fargeblindhet, er ubetydelig.

En gutt, har derimot bare ett X-kromosom, arvet fra mor, så dersom dette X-kromosomet gir fargeblindhet, blir han fargeblind. Det betyr at egenskapen kan gi utslag hos gutter fra en mor med usynlig anlegg på ett av sine to X-kromosomer, sannsynligheten er 50 %.

Ut fra resultatene formulerte Mendel sine arvelover, som viser den tallmessige fordelingen av visse arvelige egenskaper hos ulike arter planter og dyr, også mennesker. Bestefars fargeblindhet og dens vandring gjennom generasjonene lar seg lett forklare når vi kjenner Mendel arvelover. Den følger hans lov om kjønnsbundet arv. Det stemmer med at den ene av min tantes tre sønner ble fargeblind.

Mendel skrev et par artikler om funnene sine i tyske tidsskrifter midt på 1800-tallet, men først omkring 1900 fikk de fortjent oppmerksomhet og ble allment kjent. Da var min mor enda ikke født. Som nevnt i en tidligere artikkel, fant Crick og Watson dobbeltspiralen med alle genene i min egen studietid.

Mendels arvelover endret og utvidet menneskenes forståelse for arv. Men nettopp at eksperimentene hans var så enkle og lette å forstå, har gjort at de er blitt feiltolket og misbrukt helt til vår tid. De fleste høyere organismer har mange anlegg som spiller sammen, og mange gir observerbare egenskaper. Et eksempel er øyenfarge, som har vært tema i farskapssaker. Der er ikke arvelighet like enkel som for fargeblindhet. Hos mennesker bestemmes øyenfarge av et helt sett av gener, som gir mangfoldige varianter. Det finnes følgelig mange spraglede avskygninger mellom rent blå og rent brune øyne.

Mors slekt, noen glimt

Et glimt av min mors slekt gjør det ikke enklere å trekke sikre slutninger om hva som er arvelige egenskaper og hva som skyldes ytre påvirkning. Det gir heller ingen overbevisning om at verden alltid går fremover.

Min nordnorske morfar, som døde før jeg ble født, hadde to koner og et stort handelssted. Da den første konen døde etter å ha født seks barn, hentet han en guvernante fra Bergen. Hun hadde et stort rødbrunt og krøllet hår. Etter hvert giftet han seg med guvernanten. De fikk sju barn, ett av dem ble min mor og dermed mine barnebarns oldemor.

Hvordan ble sammenhengen mellom arv og miljø, altså mellom arv og ytre påvirkning i en søskenflokk på tretten barn med to mødre? Det vet jeg ikke, og det finnes ikke eksakte svar på slike spørsmål. Det røde håret og krøllene dukker fortsatt opp i den yngste flokkens etterkommere og er lett å spore tilbake. De to flokkene hadde også

hver sine andre kroppslige fellestrekk, som at den andre flokken gjennomgående var høyere og slankere enn den første.

Det jeg vet, er at alle i morfars store barneflokk stod hverandre nær så lenge de levde. Ord som stemor eller halvsøsken har jeg aldri hørt. Tre i den eldste barneflokk og alle i den andre kjente jeg godt. Nå er alle døde, og jeg angrer alle spørsmål jeg ikke fikk stilt. En kreativitet i yrkesvalg og skapende virksomhet er felles for de fleste. Skyldes disse egenskapene arv fra min morfar eller fra begge mødrene? Eller kommer de fra min mormors oppdragelse, hun som oppdro begge barneflokkene? Eller gjennom de eldste barna fra deres oppdragelse av de små? Og hvordan ble de i så fall overført?

Governanten og håndarbeidslærerinnen fra Bergen, som da den mektige væreieren hun hadde giftet seg med, gikk konkurs da Hurtigruten kom, hvilke egenskaper hadde hun? Hun som gjorde at alle hennes barn fortsatt fikk en god barndom uten det rike handelsstedet med alle sine bygninger, seilskute, post og skipshandel og brennevins-handel? Hva gjorde at de kom seg ut i verden og fikk utdanning og gode liv. Og hva fikk den ene sønnen, som var minst like godt utrustet som de andre, til å bli igjen på den lille nye boplassen og ta vare på moren sin så lenge hun levde?

Mine eksempler er hentet fra ett enkelt menneskes erfaringer og bakgrunn. De beskriver litt av det mangfoldet av ulike mennesker jeg har kjent eller nedstammer fra. Ikke to er like. Jo mer vi skjønner av menneskenes historie, og jo mer vi erfarer om vår forskjellighet, jo mer spennende blir historien, og jo mer får man å spekulere på og undres over.

Rettferdighet

Alle pedagoger får et lager av minner om enkeltelever og om enkeltepisoder, noen er gode å tenke tilbake på, andre får fortsatt tvilen frem. Minnene bringer med seg uro og refleksjoner: Gjorde jeg rett? Hva kunne jeg ha gjort annerledes? Hva burde jeg gjort annerledes?

Hvorfor gjorde jeg det jeg gjorde? Var det viktig å være rettferdig? Hva var det å være rettferdig? Det hendte jeg mente det var rettferdigst å handle urettferdig, fordi jeg oppfattet elevene som forskjellige. Hvordan oppfattet medelevene mine reaksjoner? Og hvordan fortøner det seg i ettertid at jeg faktisk noen ganger gjorde forskjell på folk?

Tankene går bakover. Jeg startet min pedagogiske virksomhet som assistent i en barnehage. Derfra husker jeg bare gummibuksene som skulle av og på, det var min jobb.

Året etter ble jeg ufaglært lærer for tenåringer på pensjonatskole. Der var det 52 ulike unge jenter. Derfra henter jeg et vondt minne fra en episode jeg burde håndtert annerledes.

Dådyret

Hun var 15, jeg var 19. Hun var eleven, jeg var læreren. Hun var en mønsterelev, pliktoppfyllende og ordentlig på alle vis. Det siste var for så vidt jeg også, men når det gjaldt forutsetninger for jobben, lå nok jeg tynnere an enn henne.

Da de skulle skrive sin første stil, gjorde jeg som mine egne norsklærere hadde gjort, bad dem fortelle fra sommerferien sin.

Hun hadde hver sommer feriert på Hankø, som på 1950-tallet var kjent for å ha Norges eneste stamme av ville dådyr. Hun fortalte om en kalv som var blitt tam nok til å spise av hånden. Så langt, så bra. Men så fulgte beskrivelse av daglige møter og lange samtaler mellom henne og dådyrkalven, som til sist døde på mystisk vis.

Da stilene ble levert tilbake, fortalte jeg uten omsvøp at historien ville blitt bedre om hun hadde holdt seg til fakta og droppet den sentimentale slutten. Hun hulket resten av dagen og bedyret at alt hadde hendt akkurat sånn. Jeg la meg flat. Det hjalp ikke. Resten av skoleåret forløp ryddig og greit, men jeg tror hun aldri likte meg.

Hva skulle jeg gjort? Hun var et dyrket kunstnerbarn med skilte foreldre. Hun var vant til å være feilfri. Jeg visste ingen ting om henne og skulle gitt henne Meget for stilen, men ellers i det minste holdt kjeft. Etter hvert kunne jeg nok tatt opp bruk av virkemidler i stilskrivning som et felles tema i klassen.

Mange år senere ble jeg lærerutdanner. Min første klasse bestod av ungdommer som ville bli lærere uten omveien om artium. Studietiden var på 4 år, myndighetsalder 21. De måtte være 17 år for å begynne på lærerskolen, noen bodde fortsatt hjemme. Som klasseforstander skulle jeg sørge for orden og disiplin, føre fravær og protokoll. Derfra henter jeg en episode jeg fortsatt vedstår meg.

Vekkerklokka

En ung gutt skilte seg ut ved stort sett å komme og gå som han ville. Jeg foreslo at han skulle stille vekkerklokka. Han så forvirret på meg. De hadde ikke vekkerklokke hjemme, alle i familien gjorde i grunnen som de ville. Noe fikk meg til å tro at han snakket sant, så han fortsatte å dukke opp utpå dagen. Klassen bad tillitsmannen klage, det var urettferdig at han fikk friheter og ikke de. Tillitsmannen ringte hjem til meg en kveld, hørbart brydd. Jeg tror faktisk han så denne gutten like tydelig som jeg gjorde. Det var den på alle måter redelige Johan, som mange tiår senere ble min kollega og venn så lenge han levde.

Johan

I samme klasse lå flere av elevene svært tynt an faglig da avsluttende eksamen i matematikk nærmet seg. Jeg tilbød gratis hjelp om ettermiddagene, det ville de gjerne ha. Jeg brukte også flere naturfagstimer til matematikk, det godtok ikke de flinkeste, som lærte for lite naturfag. Johan ringte igjen, denne gang meget motvillig. Nå la han ikke skjul på det.

Men alle stod i matematikk, det var nærmest et mirakel. Blant dem var gutten uten vekkerklokka. Han ble senere lærer i slektas hjembygd. Av lokalavisen har jeg flere ganger sett ham omtalt som en viktig og aktiv pådriver i stedets kulturliv. Jeg håper og tror at han ble en god lærer med blick for forskjeller hos barna.

Kunne jeg ha begrunnet mine valg i de to situasjonene overfor de andre elevene? Jeg tror det eneste jeg ville oppnådd, ville vært å rote det til for meg selv, de fleste var for unge. Men jeg vet at gjennom et langt skoleliv etterpå har de alle gjort egne erfaringer omkring elevenes forskjellighet. Mer enn 50 år etter traff jeg nylig en liten flokk fra den gamle klassen igjen i Johans bisettelse. Det var fint å høre hvor mye han hadde betydd for dem og hvor samlende han hadde vært så lenge han levde.

Det jeg husker aller best fra denne tiden, er en episode med en mønsterelev, en livslang venn av Johan, som alltid fulgte alle regler, Han kom en gang og bad seg fri et par timer neste dag. Det hadde aldri forekommet før, og han syntes han burde gi meg en forklaring. Forklaringen var personlig og vanskelig, og jeg tenkte at hva i all verden var det jeg drev med, kontrollere voksne folk?

Viktige valg som må tas i uventede situasjoner, forekommer i alle slag undervisning. Som observatør uten å delta, opplever man mye overraskende. Her følger noen eksempler på at skjematiske mønstre og matematisk rettferdighet ikke alltid duger. De er hentet fra mine egne erfaringer som lærer og fra klassebesøk hos øvingslærere.

Praksis 1

Heldagsbesøk hos en øvingslærer som førsteklasingene i gode stunder kaller *Karinfrøken*.

Stemningen blant elevene er god. Dagen forløper etter planen. Dagen før har de målt inne- og utetemperaturer. De har tatt inn et kar med snø og sett at den smeltet når temperaturen steg. I dag har de satt smeltevannet ut i snøhaugen igjen. Men de fikk ikke snø, de fikk is. Eksperimentet er utført etter god naturvitenskapelig metode.

Klassen kjenner rutine og vet at siste time alltid avsluttes med en oppsummering av hva de har lært i dag. Så også denne dagen, alle får noen minutter til å skrive sin egen rapport. Alle som vil, får komme opp til tavlen og fortelle hva de har lært. Mange vil frem og fortelle.

Frøken spør en spesiell gutt om han vil fortelle. Han har vært helt stille til nå, men tusler frem, liten og engstelig, og stiller seg foran klassen. Han sier ikke et ord, bare står der en lang stund.

Jeg kjenner en klump i halsen. Endelig løfter han blikket, ser utover klassen og sier med lav, men klar stemme:

- *Fuglen min er død.*

Noen ganger er det godt at frøken er en voksen dame som vet å avslutte dagen på en god måte for en gutt som må ha hatt en forferdelig skoledag.

Praksis 2

Hun sitter som et tent lys midt i klassen. Følger med i alt som blir sagt. 3. kl. har matematikk med studenter. Klassen har tidligere arbeidet med kulturen i det gamle Egypt.

Nå er tema tall, tallsystemer og symboler for tall. De gamle egypterne kunne mye geometri, det vet alle, de bygde jo pyramidene. De kunne sikkert telle veldig langt også, det var jo et stort arbeid, sikkert med mye telling. De skrev ned fortellinger på ruller med ark laget av papyrusblader, og på tavler laget av leire, derfor vet vi mye om dem. Tallsystemet deres var enkelt bygd opp, med mye enklere symboler enn vårt eget, derfor egner det seg som regnestart i småskolen den dag i dag.

Klassen foreslår at vi kan bruke terninger som enere, men det trengs fort veldig mange terninger. Egypterne tegnet streker i leire eller i sand. Vi prøver det på papir, men hva gjør vi når strekene også blir for mange så oversikten blir umulig? Jo, vi lager et eget tegn for 10, slik vi selv viser begge hendene. Egypterne risset i leire, deres tegn så ut som en hestesko, en omvendt U eller bue. Da blir en bue og to streker tolv. Forskjellen fra det vi gjør, er at alle enerne har samme symbol, en strek, og alle tierne opp til nitti har denne buen. Da blir to buer og seks streker det tallet vi skriver som 26. Alle er med, skriver sin egen alder, mammas, pappas, kommer med forslag til løsning på problemer. Timen er god.

Jenta ser ut til å følge nøye med men sier ingenting. Hun deltar ikke i diskusjonen, likevel ser jeg at hun får med seg alt. Plutselig reiser hun seg.

- *Jeg vet noe – vi har noe i bokhylla.*

Hun fyker bakover i klasserommet, kommer begeistret tilbake med en bok, stiller seg midt på gulvet. Med klar stemme kommer det:

*I Egypten bodde egypterne
for lenge lenge siden...*

Og videre ned gjennom diktet bar det

.....

Men vet du hvordan egypterne

fikk bygget pyramiden?

Alle versene, klassen lytter, en skuespiller ville ikke gjort det bedre.

Jo: ....

av stener bygget de den.

Først en, så en, og mange flere siden

Jeg hører André Bjerkes stemme i bakhodet når sluttstrofen kommer:

Nå vet du hvordan egypterne

fikk bygget pyramiden!

Hun var en sjelden blomst, alle studentene oppfattet at hun måtte tas vare på.

Mauren

Min datter har som nevnt tvillingdøtre. Den ene løp som liten inn igjen fra fortauet hvis hun hadde glemt å klemme ekspeditrisen til avskjed, og har fortsatt små problemer med takt og tone. Den andre handler mer på impuls og tar følgene av det. Noen tiår etter episoden med egypterne hendte følgende:

Det var en av de sjeldne gangene da hele vår familien var samlet til middag hos oss. Den ene tvillingen satt pent på stolen selv om det ble mye voksenprat.

Den andre ble flere ganger bedt om å dempe seg og sitte stille på stolen til alle var ferdig, men til liten nytte, kroppen kriblet, armer og bein var alle steder.

Plutselig står hun oppreist i den store armstolen ved bordenden og deklamerer:

- Liten? Jeg?

- Langt ifra!

Videre bar det mens pappa hysjet og alle vi andre etter hvert lyttet.

Jeg er akkurat stor nok,

fyller meg selv helt,

på langs og på tvers,

fra øverst til nederst.

Til slutt slynget hun ut Inger Hagerups feiende spørsmål:

- Er du større enn deg selv, kanskje?

Et mer suverent krav om å få være barn blant voksne kan knapt tenkes.

Begge de siste episodene handler om jenter som hadde mot til å gjøre noe uventet, noe på siden av den aktuelle situasjonen, og som fikk ros for det. Den lille gutten som hadde mistet undulaten, fikk hjelp til å snakke om fuglen sin. Enhver kan tenke seg hva andre reaksjoner fra omgivelsene kunne ført til. Slik det forløp, kunne disse tre barna gå hjem med løftet hode og mot til fortsatt å være seg selv.

Fortellingen om dådyret beskriver hvordan en uerfaren voksen kan være så opptatt av å holde kontroll og oversikt at det blir lite rom for mangfold. Jeg burde husket min

egen norsklærers reaksjoner i 7. klasse. Jeg hadde illustrert hjemmestilen min med små fargelagte tegninger i margin, stikk i strid med all sedvane. Lærer Bech var streng og nøye på orden og system og at regler skulle følges. Jeg burde husket knuten i magen da vi skulle få tilbake stilene. Enda mer burde jeg husket den enorme lettelsen over at han bare sa min var fin.

Jeg husker også hvor ubehagelig det var å handle på tvers av lærerskoleelevenes oppfatning av begrepet rettferdighet. Da var jeg blitt trygg nok til å tåle at populariteten fikk en nedtur. Men hyggelig var det ikke.

Avslutning

Denne artikkelen handler om hvordan arv og miljø former våre liv, og om hvordan kjennskap til enkeltmennesker og deres bakgrunn kan gi begrepet rettferdighet flere dimensjoner.

Den første delen gir et kort innblikk i vår avstamning og vår genetiske arv. Den andre delen prøver å belyse at begrepet rettferdighet ikke alltid er enkelt og entydig i praktiske situasjoner. Felles for emnene er at de dreier seg om at det er forskjell på folk også innenfor vår egen kultur, og at det må påvirke vår væremåte overfor hverandre.

De store forskjellene og den store urettferdigheten i verden er ikke mitt tema. De ligger på et annet plan og dreier seg om naturforhold og fordeling av ressurser på hele jorda, og om forskjeller i levekår fra vi blir født. Sammenlignet med disse faktorene blir de personlige forskjellene mellom individer, små og ubetydelige.

Begge emnene er drøftet dels ut fra mine personlige familieforhold, dels ut fra min egen arbeidssituasjon og mine møter med enkeltmennesker, store og små. Alle disse menneskene har vært med på å forme mitt liv. Vil man lære av møter med andre, koker kanskje alt ned til ett spørsmål:

- Så du enkeltmennesket?

Olga Dehli Herbjørnsen, født Olga Herbjørnsen er født i Namsos i 1930. Hun flyttet som ung til Lillehammer, der hun tok artium og arbeidet noen år som lærer. Hun har matematisk-naturvitenskapelig embetseksamen fra Universitetet i Oslo med fagene matematikk og kjemi og med zoologi som hovedfag. I 1960 ble hun ansatt ved daværende Sagene lærerskole og arbeidet med lærerutdanning i naturfag og matematikk frem til 1998, de siste årene ved Høgskolen i Oslo. Hun har arbeidet med videreutdanning, især innenfor barneskole- og førskolematematikk og har holdt tallrike etterutdanningskurs. Hun er medlem av Norsk Faglitterær Forfatterforening.

Sidsel Bjørneby: Demens og teknologi

Det blir stadig flere personer med demens her i landet. Og at utfordringene i omsorg for denne gruppen er store. Det har vært mitt arbeidsområde de siste 20 årene. I stigende grad har jeg undret meg over holdninger til hvilken rolle teknologi bør spille på dette feltet.

Refleksjoner om dette kompliserte temaet gjør at jeg må beskrive et par eksempler; noen personers opplevelser, for å klargjøre tanken. Et par forskjellige opplevelser kan illustrere kompleksiteten og holdningene jeg har møtt.

- Fredrik er 75 år og pensjonert ingeniør. Han bor sammen med Lisa, som er 62 år og jobber på ungdomsskolen på tettstedet i nærheten. Fredrik har alltid vært glad i å gå turer, sommer som vinter. For et halvt år siden begynte hans hukommelse å svikte. Legen sa at de fikk se det an et års tid-. Lisa er engstelig, for rett som det er glemmer han avtaler, eller lar kjeler koke tørr på komfyren. En dag er han ikke kommet hjem når hun kommer hjem fra skolen. Da han fremdeles ikke er hjemme klokken åtte, ringer hun politiet. Han blir funnet sent på kvelden noen kilometer hjemmefra, kald og fortvilet over at han hadde mistet veien der han er så kjent.

Sønn og datter foreslår at de kan kjøpe en GPS som han kan ha på seg. Lisa eller noen kan spore ham ved å sende en tekstmelding til den og få tilbakemelding med kart og stedsangivelse. De finner et produkt, men spør for sikkerhets skyld kommunens hjemmebaserte omsorg om det er greit. Svaret er nei! De får høre at det er ulovlig overvåking. Fylkeslegen gir kommunen medhold. Familien tør ikke kjøpe en GPS til Fredrik, de tror det er ulovlig.

Jeg selv er forundret over at medisinske fagfolk kan avvise en families behov for en løsning som tilsynelatende alle er tjent med. Begrunnelsen er etter mitt skjønn høyst diskutabel, og etter min mening et overgrep i seg selv. Har de diskutert konsekvensene ved alternative løsninger? Kanskje Fredrik heller ville ha en støttekontakt å gå tur med? Hvem skal dette være? Kanskje han bør rådes til å melde seg inn i en forening der flere går tur sammen? Selvfølgelig er det mange mulige løsninger. Kan han og Lisa sammen få velge det de synes er best? Hva er konsekvensene for familien?

- Eksempel to er en gammel dame jeg kjente. Vi kan kalle henne Alma. Hun bodde alene og ønsket ikke å komme på sykehjem, selv om kommunen tilbød henne plass. Hun var fysisk svak og hadde diagnosen lett demens. Hjemmesykepleiere eller hjemmehjelpere var hos Alma to ganger daglig for å hjelpe henne opp og i seng, med mat og med medisiner. En nattevakt kom for å se om alt var i orden med henne. Hver natt våknet hun av at nattevakten kom, så at hun lå i sengen og hastet videre. Men gamle damer som våkner om natten kommer ofte på at de skal på WC. Så Alma sto opp hver natt og tuslet ut på badet og tilbake i sengen. Men noen ganger falt hun på vei tilbake. Da ble hun ofte liggende på et kaldt gulv i flere timer før hjemmesykepleieren

kom neste morgen. En natt ble dette en for stor påkjenning, da hjelp kom neste morgen var Alma død.

Det var trist for familien, og det var trist for hjemmesykepleien. Kunne man tenkt seg en annen måte å hjelpe Alma på? Jeg tenker at det hadde vært bedre for Alma om noen, kanskje hjemmesykepleien, fikk beskjed på en mobiltelefon når Alma ikke lå i sengen om natten. Da kunne de ha ringt henne, hun sov jo tydeligvis ikke. Om hun da svarte at hun satt oppe med avisen og en kopp varm sjokolade, var det kanskje hyggelig å få en telefon. Om hun ikke svarte, var det all grunn til å besøke henne for å se om hun kanskje hadde falt på vei til eller fra toalettet.

Noen vil si at dette er overvåking, og det er det jo. Et hjelpemiddel i sengen hennes forteller om hun er i sengen eller ikke. Men er det uheldig og uetisk overvåking som lovverket fraråder? Eller er det hensiktsmessig omsorg? Hjemmesykepleien kunne brukt tiden sin på noen som faktisk trengte dem om natten, for Alma trengte dem vanligvis ikke. Hva ville være best for henne selv og hva ville hun ønsket om hun hadde blitt spurt? Men hun ble aldri spurt. Avgjørelsen som avviste en slik teknologisk løsning ble tatt av personalet.

Jeg vet hva jeg selv ville valgt. Men som sagt, vi er forskjellige og har ulike preferanser. Det kan være at teknologi representerer livskvalitet for noen. Men det kan også tenkes at vi ser oss blinde på teknologiens fortreffelighet. I begge tilfeller må det gå an å ta mer hensyn til demensrammede menneskers evne til å velge løsninger enn det som er vanlig i dag.

Holdninger til teknologi

Hvorfor er helsepersonell så engstelige for teknologi i demensomsorgen? Antagelig er noen av motforestillingene basert på engstelsen for at teknologi skal erstatte menneskelig omsorg. Det er en høyst berettiget bekymring. Teknologi kan brukes uetisk og kontrollerende overfor personer som ikke selv kan gi uttrykk for sine meninger og behov. Men hvor mye av denne engstelsen resulterer i det jeg kaller ”maternalisme”? At det tas avgjørelser over hodet på folk, tilsynelatende i god mening?

Teknologi i seg selv er ikke etisk eller uetisk. Men anvendelsen av den kan være mer eller mindre etisk forsvarlig. Anvendelsen kan bare baseres på at fagfolk har kompetanse, holdninger og innsikt nok til å diskutere alle sider og etiske dilemma ved ulike løsninger på et problem. Jeg har opplevd at teknologimotstandere fremstiller seg som mer moralske enn andre. Teknologien vurderes ofte som noe som erstatter menneskelig kontakt. Selvfølgelig trenger alle mennesker sosial kontakt. Men kanskje teknologi i noen tilfeller kan fremme mulighetene for menneskelig kontakt? Er det umoralsk fordi kontakten eller kontaktbehovet formidles teknologisk? Hva mener egentlig jeg om er slikt komplisert tema? Er det mulig å komme frem til noe synspunkt som kan forsvares i forhold til at vi får en dobling av personer med demens i løpet av de neste ti-femten årene?

Jeg våger å påstå at personer med demens er like forskjellige, kanskje mer forskjellige enn en gruppe førtiåringer. Hvordan kan man mene noe generelt om hva som er bra for dem og hva som er uetisk, kontrollerende, vanskelig for dem? Det er nok av bedrevitere som er helt sikre i sine synspunkter for eller i mot. Det virker som om teknologer og designere kan bli helt oppslukt av sine ideer om hva som er fint for personer med demens. Mens helse- og sosialpersonell ofte er teknologi-skeptiske på vegne av eldre mennesker.

En person som skal bruke eller utsettes for et bestemt produkt må få anledning til å mene noe selv, uansett hvor dårlig vedkommende er. Men hvem skal vurdere og finne ut hva som er best? Et produkt må ha en nytteverdi for brukeren, og det må være brukervennlig. Mange forstår det. Men forstår de hva som gjør at et produkt er aksepterbart for vedkommende? Eller for andre personer som tilsynelatende har samme lidelse og livssituasjon, men helt annerledes livsanskuelse?

Maternalisme! Mange velmenende fagfolk er etter mitt skjønn skyldig i maternalisme. Hvorfor skal bare omsorgspersonell være meningsberettigete på vegne av demensrammede? Behovet for å bestemme selv er tilstede selv om man blir gammel og surrete. Demensrammede kan ofte kommunisere og gi uttrykk for oppfatninger på flere måter enn med ord. Men det krever at gode hjelpere tar hensyn til og forstår mange slags ytringer, fra ansiktsuttrykk og kroppsspråk til aggresjon, utagerende adferd eller apati.

Hvordan vil verden se ut for deg og meg hvis andre skal bestemme over oss? Vi er en gruppe pensjonister som tar en diskusjon mens vi sitter ved peisen på fjellet. Det viser seg at noen av oss ville foretrekke at et automatisk toalett spylte oss med lunkent vann og tørket med temperert luft fremfor at en pleier tørket oss bak. Andre foretrekker en menneskelig hånd. Hva er riktig? Det er umulig å generalisere. Selvfølgelig bør det være valgmuligheter.

Selv er jeg svært opptatt av egenmestring. Det oppleves som et kriterium for selvrespekt. En person med demens opplever utallige små og store nederlag i løpet av en dag, fordi den verden som skal mestres består av produkter og situasjoner som stiller for store krav til mestring. Eller hukommelsen om hvordan tingene skal brukes svikter. Men vil en teknologi som gir støtte til hukommelsen være til hjelp? Noen mennesker ønsker heller en hjelpende hånd. Men hvem skal gi den hjelpende hånden, en nær pårørende, en hjemmesykepleier eller en privat betalt hjelper?

Samfunnsøkonomi

Det virker som et anerkjent faktum at den såkalte eldrebølgen representerer et samfunnsøkonomisk problem. Skal dagens nivå på omsorgsarbeid opprettholdes, må hver tredje elev som går ut av videregående skole velge "trøste- og bæreyrkene". Jeg tror ikke det en sannsynlig utvikling. Det er etter min mening lite sannsynlig at det er politisk og praktisk mulig å importere så mange kvalifiserte hjelpere.

En helt sentral årsak til at mange eldre havner på sykehjem er at pårørende er engstelige for at de skal bo hjemme alene, eller sammen med et familiemedlem som føler seg overbelastet og utrygg. Hva er de reddet for? Kanskje brann, kanskje fall, kanskje farlig ”vandring” om natten, kanskje stadig mas om hvilken dag det er.

Stadige nederlag i hverdagen kan ha en negativ virkning på demenssykdommen. I dag er de som får en sykehjemsplass kommet langt i sitt behov for hjelp. Antallet av de eldste eldre øker raskest. Vi har ikke nok sykehjemsplasser til alle disse. Det er et stort spørsmål om en tilværelse på sykehjem alltid er best. Man kan reflektere over hvor mange flere måneder eller år noen kunne greid seg hjemme hvis de mestret sin tilværelse bedre.

La oss si at politikere i år 2013 vedtar at velferdsteknologi skal brukes for å støtte eldre i å bo i eget hjem så lenge de ønsker det og føler seg trygge der. Stortingsmelding 2011:11 går grundig gjennom alle begrunnelsene og alle forutsetningene. Etske betraktninger og dilemmaer beskrives. Forslag til gjennomføringsplan for stat og kommune. Utfordringene i forhold til faglig kompetanse er gjennomgått. Det er lett å si seg enig i det meste.

Vet jeg best? Nei. Men det jeg vet er at det kan ligge mye overkjøring og maternalisme i vedtak om omsorgsmodell og hjelpemidler. Og at teknologiskrekk kan være – i visse situasjoner overfor visse personer med demens, skadelig for livskvalitet og trygghet. Ureflektert bruk av teknologi, overfor noen, kan bety fravær av nødvendig menneskelig nærhet og være uetisk.

I denne kompliserte forskjelligheten har jeg i grunnen bare ett grunnleggende budskap: Også en person med demens har rett til en stemme, å bli hørt i valget av hva slags liv hun eller han skal tilbys. Og da er teknologiavvisning, og teknologifundamentalisme, like umulige holdninger i disse kompliserte, men livsviktige situasjonene.

Sidsel Bjørneby, forfatteromtale s. 54.

ANDRE TEKSTER «I EN VINTER DRYSSET
HEN»

Kari Underthun: I fritt fall

Nå er vi klare. Flydøren åpnes og jeg får beskjed om å bevege meg ut på staget under vingen. Luften presser på og bråket er overdøvende. Langt der nede ser jeg gule åkre skinne i solen. Pulsen er høy. Det suser i hodet og ørene. Tør jeg dette? Hoppe ut i løse luften? Det er jo galskap. Nei, jeg vil snu. Men et vennlig puff i ryggen får meg til å følge ordre. Viljeløs aker jeg meg ut på staget med tandemhoppinstruktøren forsvarlig festet til ryggen min. Han følger etter og roper inn i øret mitt: ”Hopp”. Og vi hopper. I 30 sekunder er vi i fritt fall. Det går fryktelig fort nedover. Jeg snapper etter pusten. Plutselig kjennes et kraftig rykk og vi stanser. Fallskjermen folder seg ut og vi stiger mot himmelen et par sekunder før vi begynner å dale. Jeg flyr. Med armene ut som i et vingespenn og beina bøyd bakover, slik jeg er blitt instruert på bakken før vi startet, svever jeg. Et adrenalinkikk av de sjeldne. Mang en gang har jeg drømt om å kunne fly. Lette fra jordens overflate og sveve opp i luften. Dra langt av gårde, vekk fra alt og alle. Jeg har sett for meg ferden over fjord og fjell mot ukjente riker. Nå er det blitt virkelighet. Jeg turde! Sakte daler vi ned mot Hamar flyplass der ferden startet.

Etter litt tørrtrening på hvordan jeg skal holde kroppen i luften og under landingen, krøp vi om bord i et bitte lite fly. Der var det bare plass til oss tre: Piloten i førersetet, tandeminstruktøren og jeg på gulvet. Motoren startet, og snart hadde vi lettet. For å komme opp i rett høyde sirklet vi over byen, Mjøsa og bygdene omkring i flere minutter. Utrolig flott å se kjente områder fra luften. Støyen fra motoren var voldsom og det lille flyet ristet faretruende i vinden. Jeg kvalte et skrik når flyet krenget sterkt. Vi svingte stadig høyere opp, og alt på bakken ble mindre og mindre. På tide å bli festet til min ledsager. Kraftige kroker lenket oss sammen, og så var vi klare til å hoppe. Jeg hadde sett for meg at jeg skulle stå oppreist og hoppe ut. Det var ikke mulig i dette flyet. Hvordan det skulle foregå fikk jeg snart vite.

Jeg ser Mjøsa skinne der ute i det fjerne. Skreiafjellets kjente, blå profil tegner seg mot den klare himmelen. Et lappeteppe dannet av åkre i alle varianter av gult og oker, med islett av brunt og grønt, brer seg ut over landskapet. Byen med kirkespir og hustak i rødt og grått skimtes langt der nede. Det er sen september, en av disse vakre, klare dagene som varsler at høsten er nær. Men ennå er det litt sommer. Luften stryker mild mot huden og kroppen som er kledd i en trang, lilla dress i et glatt materiale. På hodet har jeg en hjelm.

Den svevende følelsen er herlig, og lysten til å bli værende i denne tilstanden er intens. Men det går så altfor fort. Vi har ikke bommet på målet og nærmer oss bakken. I et glimt ser jeg de som har møtt opp for å følge denne begivenheten. Det er familie og venner, og noen elever med foreldre. At læreren hopper i fallskjerm er ikke hverdagskost. Nedslaget utføres perfekt. Opp med beina mot magen, tyngden litt bakover, trå forsiktig ned med et ben av gangen. Vi har landet! Fallskjermen daler sakte ned og legger seg i folder på bakken. De frammøtte jubler, og flere kameraer foreviger det store øyeblikket. Plutselig er det hele over. Jeg løses fra min ledsager og tar noen famlende skritt framover. Gratulantene omringer meg med sine spørsmål. Det enkle

svaret er: Fantastisk! Men det gikk for fort. Jeg skulle gjerne ha fortsatt å sveve lenge, lenge...

I ettertid har jeg tenkt at jeg skulle ha landet i skolegården og derved hatt litt mer publikum. Det gjorde en lærerstudent som hadde praksis hos oss på den tiden. Han var fallskjermhopper og imponerte med et perfekt hopp og landet på skolens fotballbane. Selvsagt ble han mottatt med jubel og fikk en høy stjerne hos elevene. Til oss lærere fortalte han at moren hans hadde fått et tandemhopp som gave på sin 50-årsdag. Hun hadde gjennomført det med stor fryd. Kanskje det var henne som inspirerte meg til å svare: "Et fallskjermhopp", når noen spurte hva jeg ønsket meg til min 50-års dag? At jeg skulle få det, hadde jeg ikke drømt om. Det var jo sagt på fleip. Men på den store dagen ble det kunngjort: Gaven fra min niese og hennes mann, som er en erfaren fallskjermhopper, var et tandemhopp. "Å, hjelp tør jeg det?", var min første tanke. Men jeg kunne jo ikke skuffe dem og si: "Nei takk", til den sjenerøse gaven. Innerst inne hadde jeg vel lyst på denne utfordringen.

Kari Underthun, forfatteromtale s. 42.

Ellen M. Poulsson: Hennes eget rom

Sengen skulle nå heretter være hennes eget rom. Det er ved å avgrense mitt eget rom. Jeg kan utvide min verden, tenkte hun. Hun var meget godt fornøyd med hvordan denne morgenen hadde begynt. Hun ville starte forsiktig. Å være forsiktig ga henne følelse av frihet. Det ga henne valgmuligheter. Hun kunne også velge å trekke seg. Å føle seg fri hadde alltid vært viktig for henne. Hun hadde studert fuglene i håp om å lære noe fra dem. Dager, uker og måneder hadde hun studert dem, men var kommet til at også fuglene hadde et begrenset liv, spekket av gjentakelser. Hun tenkte tilbake i tid der hun lå under dynene. Heller ikke det hadde vært særlig vellykket for henne. Men det ga meg noen vakre øyeblikk, sa hun til seg selv. De oppsto da grensene mellom fuglene og henne ble visket ut. Hun mistet kontrollen og var blitt dratt inn i deres verden. Plutselig var hun der høyt oppe i himmelen og fløy sammen med den store flokken. Hun var blitt overrasket over den intense lykkfølelsen denne opplevelsen hadde gitt henne...

Fuglene vet hvor de skal fly, hva de skal gjøre. Alt fungerer. Ungene følger foreldrene. De er knyttet sammen. Hver enkelt fugl er en del av en større helhet. De flyr i formasjoner, og avlaster hverandre i hvem som skal lede flokken; den som flyr i første linje tar de største belastningene. De deler på denne rollen. De deler ansvaret for at flokken skal komme frem til bestemmelses-stedet. Og foreldrene tar ansvar for ungene. I fugleflokken fløy hun lengere bak, holdt seg i bakgrunnen, var forsiktig og konsentrerte seg om å holde plassen i formasjonen. Det ga også en følelse av frihet. Det var lenge siden hun hadde følt noe liknende.

Moren hadde en gang klart å gi henne den samme lykkfølelsen. Hun prøvde å huske i hvilken situasjon det hadde vært. Hun ble irritert over at hun ikke klarte det, og la dynen tettere om seg. På denne måten kommer jeg ingen vei, sa hun til seg selv. Barn hadde hun heller ikke. Hun hadde ikke engang ønsket seg det, kun i noen korte øyeblikk, når hun på det mest optimistiske hadde ønsket seg en tilværelse som andres. Men hun falt fort tilbake på plass. Hun visste godt at hun ikke var som andre.

Moren hadde alltid minnet henne på det. De mange små bemerkningene var som små stikk som lagret seg i henne. Og formet henne. Tilslutt hadde hun også trodd på det og vært enig. Så var hun kanskje ikke som andre da. Eller var det en mulighet for at moren ikke hadde hatt rett. Hun ble urolig. Hvem skulle hun da ha vært. En helt annen. Hun klarte knapt å tenke tanken på at hun kunne være en annen. Likevel svevde tanken rundt i rommet. Kom den for nær, ble den uklar. Den plaget henne. Den gjorde henne usikker. Den forstyrret det varme rommet under dynen.

Hvor kunne hun finne løsningen på denne dagen? Her lå hun forskanset i sengen og håpet på at noe skulle skje. Hva var det egentlig som hadde skjedd i går. I går hadde det også begynt bra. Da hadde hun gått ut av sengen. Hun hadde ikke møtt et menneske på vei til banken. Høstbladene hadde danset foran henne og falt ned på bakken, og hun husker at hun hadde tenkt – også de faller til jorden etter en stund. Hun

hadde vært tidlig ute og det var bare en person foran henne i køen. Hun syntes det luktet underlig av han, og hun hadde tatt et skritt tilbake for å slippe den intense lukten. Luktesansen hadde hjulpet henne i mange situasjoner og hun hadde betraktet den som sin beste venn. Når ting gikk galt, hadde hun alltid hatt luktesansen og støtte seg til. Alle trenger noe å støtte seg til, sa hun til seg selv. Ja, bortsett fra moren da. Hun hadde alltid klart seg selv. Andre hadde sagt – så sterk mor du har. Hun hadde svart: Ja, jeg er heldig som har så sterk mor. Slik ønsker jeg også å bli.

De gangene hun hadde hørt morens gråtkvalte små skrik fra soverommet sent om kvelden, hadde hun tenkt: Kanskje det gjør vondt å være så sterk og klare seg alene. Men hun hadde ikke funnet frem til et godt svar. Helt frem til i går. Hva som hadde vært spesielt med dagen i går, bortsett fra mannen i banken som luktet ekkel, prøvde hun å finne ut av. Var det lukten som hadde gjort dagen annerledes. Kanskje det hadde luktet spesielt av moren også. Var det det som hadde gjort dagen annerledes. Tanken på moren ga henne umiddelbart følelse av ubehag. Hun begynte å puste tyngre der hun lå under dynen. Pusten endte opp i et kort skrik. Det plaget henne at hun følte ubehag ved tanke på moren. Hun hadde beundret moren. Hun hadde alltid sett opp til henne. Ja, elsket henne. Det hadde bare vært de to.

Hun hadde alltid følt seg redd og liten når moren ikke hadde vært der. Hun hadde hatt et bilde av moren som sterk og med kraft til å ta vare på henne. Men i dag måtte hun innrømme at det var ting hun ble minnet på, situasjoner hun hadde svake erindringer om. Som den ene gangen hun hadde spurt etter faren. Det var midt på sommeren, en nydelig sommerdag og de var på søndagstur langs sjøen. Først var moren blitt fjern i blikket, deretter ble hun rasende, fordi hun gravde i hennes fortid, som moren uttrykte det. Akkurat som det ikke var hennes fortid også. Det var mange år siden denne hendelsen og hun hadde ikke spurt igjen. Hvorfor hadde ikke moren snakket med henne den gangen? Tatt seg tid til å fortelle om faren. Det slo ned i henne: kjenner jeg egentlig den personen som sa hun var min mor. Slike tanker hadde hun aldri tenkt før. Hva skulle hun gjøre nå? Skulle hun ganske enkelt stå opp av sengen og late som ingenting. Det var det hun hadde gjort så mange ganger før. For å slippe ubehaget. Komme seg unna.

Nye, ubehagelige spørsmål hadde trengt seg på etter i går. Tankene svirret, de var ikke til å stoppe. Den ene skremmende tanken tok den andre. Dersom moren var en annen, da kunne det være en mulighet for at hun også kunne være en annen. Hun skalv, selv om det var varmt under dynen. Hun, som hele tiden hadde trodd at det ikke var mulig å endre dette livet hun nå engang var vant med. Hun hadde forsonet seg med eget liv. Ett på mange måter meningsløst liv, innrømmet hun der hun lå. Hun hadde for det meste gjort det andre hadde forventet av henne og siden moren var død, hadde hun vært mye alene og holdt seg for seg selv.

Det var blitt mørkt ute. Alle de nye tankene hadde gjort henne utmattet. De virket overveldende. Hun ble skremt av tanken på at livet hennes kunne ha vært annerledes. Hun krøp helt ned under dynen, der det var varmt og rolig. En verden hun var vant til. Det er med utgangspunkt i det trygge jeg kan utvide min verden, tenkte hun igjen. Hun

trakk dynene tettere rundt seg. Hun var sliten. Hun kunne ikke huske at hun tidligere hadde våget å tenke liknende tanker. Hun må ha sovnet. Hun drømte. Fugleflokken fløy høyt og fritt. De var på vei sørover. De var mange. Det var en stor flokk. En kraftig fugl ledet flokken. Denne gangen befant hun seg adskillig lengere frem i formasjonen. Hun var trygg. Hun var en del av gruppen og ikke lenger en forsiktig deltaker. De andre fuglene forholdt seg til henne som om hun var en likeverdige. Hun følte seg fri og lykkelig der hun svevet avgårde.

Den store høyden hun fløy i, ga henne et nytt perspektiv på eget liv. Hun så tilbake på livet sitt. Nå kunne hun se det hele på avstand. Hun så seg selv slik andre hadde sett henne. Hun hadde alltid vært lydig. Alltid hørt på moren. Aldri protestert. Se, hvor snill datter jeg har, hadde moren sagt. Hun hadde smilt beskjedent og sett ned i gulvet. Moren kom stadig med bemerkninger. Selv skritt lengden hennes ble kommentert. Skrittene skulle være feminine, små og korte. Hun husker hun hadde opplevd det som ufritt, men hadde gjort som moren sa.

Slik hadde årene gått. Etter morens død, ble alt forandret. Først fikk hun en angst som holdt på å kvele henne. Angst for det ukjente. Angst for hva som kunne skje. Angst for dagen i morgen. Hun skjønte at nå måtte hun klare seg selv. Det var helt nytt. Hun måtte leve i en verden hun følte hun var en fremmed i. Moren hadde i alle år vært den ledende, og nå var hun alene. Sengen, som hadde gitt henne den nødvendige trygghet i lang tid, så underlig ut i den høyden hun fløy i. Hvordan i all verden kunne jeg ha forskanset meg der i så lang tid og samtidig tro at det skulle forandre livet mitt, undret hun. I samme øyeblikk skjønte hun at den tiden hadde vært helt nødvendig for henne for å komme seg videre, på samme måte som fuglene fløy til sitt bestemmelsessted. Hun følte der hun fløy, at det hun kunne drømme om lå til rette for henne, og at det var bare å gripe det. Følelsen det ga var ubeskrivelig. Hun klarte ikke å finne de riktige ordene. Hun var ikke trent i bruk av denne typen ord. Det sto klart for henne at det ga en mulighet for noe annet og nytt. Hun skjønte der hun fløy, at livet hennes fra nå av var forandret og at det aldri ville bli det samme igjen. Hva som ville skje, visste hun ikke. Det eneste hun visste, var at livet ville bli annerledes.

Hun våknet først sent neste dag. Det var lenge siden hun hadde sovet så lenge. Hun følte seg opplagt og fri. En følelse hun nøt. Hun ble forundret. Langsomt husker hun drømmen. Hun husket hver eneste detalj. Hun lengtet tilbake til drømmen. Så seg om i rommet. Hun var allerede på vei ut. Dagen i dag blir en ny og annerledes dag, sa hun høyt. Hun gikk ut av døren.

Ellen M. Poulsson, forfatteromtale s. 97.

Turid Bettum: Tre dikt

Aldring

*Gamle venner møtes og
gransker hverandres ansikter.
Med glede finner de igjen unge trekk
i eldre drakt og minnes.*

Hjertebank

*Hjertet banker heftig igjen
da jeg slo ditt nummer.
I år har hjertebanken holdt seg, like heftig.
Er det angst eller kjærlighet?
Det er i hvert fall liv laga.*

Fugleliv

*Fuglene tror det er vår.
De fører i luften, to og to.
Slik kan litt varme forville ens hjerte.
Konsekvensene kan bli en katastrofe for arten*

Turid Bettum, forfatteromtale s. 113.

Om bakgrunnen for rapporten

I årene 2009 til 2012 har Kompetansesenteret for seniorer ved Høgskolen i Oslo (HiO), nå Høgskolen i Oslo og Akershus, arrangert skrivekurs for seniorer og pensjonister tilknyttet høgskolen. Dette er rapporten fra det 4. kurset, avsluttet våren 2012.

Siktepunktet for alle kursene har vært å stimulere til skriving av fortellinger fra eget liv, fortrinnsvis yrkesliv. Høgskolelærere, som i tiår etter tiår har skrevet fag, skulle prøve seg på tekster som var personlige erindringer, fortellinger om møter, mennesker og situasjoner hentet fra deres egen erfaringsverden. Den personlige opplevelsen skulle være det sentrale i teksten.

Forfatterne har variert bakgrunn, med oppvekst og yrkeserfaring fra mange forskjellige steder i landet.

Både barndom, oppvekst, yrkesliv og undervisningspraksis har gitt utgangspunkt for erindringene. Og ofte er det også plass til refleksjoner som kommenterer både fortid og nåtid på basis av de utvalgte opplevelsene. Erindringer som dette er ikke historieskriving i snever forstand. De er biter av den enkeltes livsopplevelse, silt gjennom sinnet og gjengitt med den subjektive verdi den enkelte har tillagt møtet eller erfaringen. Men også slike beretninger gir innsikt i hva som preget tiden, menneskene og - i mange av tekstene - yrkeslivet. I det ligger en vesentlig begrunnelse for å stimulere til skriving av slike tekster.

Redaktører er Ole Christian Lagesen og Per Østerud.

Ole Christian Lagesen er utdannet filolog, og arbeidet i NRK i nesten 30 år. Rektor Norsk Journalisthøgskole 1990-94, siden forskjellige stillinger i HiO. Prorektor 2000-2003. Nå tilknyttet HiOs kompetansesenter for seniorer.

Per Østerud er cand.philol og førsteamanuensis (emeritus) i pedagogikk. Flere lederstillinger innen lærerutdanningen, sist ved HiO. Nå tilknyttet høgskolens kompetansesenter for seniorer.